

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Proměny vztahů mezi křesťanstvím a islámem
v kontextu Osmanské říše**

Monika Bečicová

Plzeň 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Proměny vztahů mezi křesťanstvím a islámem

v kontextu Osmanské říše

Monika Bečicová

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Poděkování

Děkuji Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za odborné vedení a cenné rady a připomínky při zpracování diplomové práce.

OBSAH

1	ÚVOD	3
2	OSMANSKÁ ŘÍŠE.....	6
2.1	Vznik Osmanské říše	6
2.2	Vnitřní organizace	12
2.3	Turci a náboženství	16
2.4	Expanze na Balkán a do Evropy	21
2.5	Pád Konstantinopole	31
2.6	Vrchol Osmanské říše a šíření muslimské nadvlády	38
2.7	Konec expanze a úpadek říše.....	43
2.8	Osmanská kultura a její přínos.....	46
3	KONTAKTY KŘESŤANSTVÍ S ISLÁMEM	58
3.1	Islám.....	58
3.2	Křesťanství.....	62
3.3	Střet islámu s křesťanstvím	66
3.3.1	Pohled křesťanství na islám	68
3.3.2	Pohled islámu na křesťanství	73
3.4	Spory o výlučnost a náboženskou pravdu	78

4 ZÁVĚR	82
5 LITERATURA A ZDROJE	84
6 RESUMÉ	89
7 PŘÍLOHA.....	90
7.1 Mapa byzantského území v době turecké expanze roku 1355.....	90
7.2 Mapa Konstantinopole od florentského kartografa Cristofora Buondelmontize z roku 1422	91
7.3 Konstantinopol a její hradby v době tureckého obležení roku 1453	92
7.4 Mapa Osmanské říše 1451 – 1481	93
7.5 Osmanská říše v letech 1481 až 1683	94
7.6 Územní expanze Osmanské říše v Jihovýchodní Evropě	95
7.7 Chrám Hagia Sofia	96
7.8 Turecká mozaika	97

1 ÚVOD

Zvoleným tématem mé diplomové práce jsou proměny vztahů mezi křesťanstvím a islámem v kontextu Osmanské říše. Práce bude orientována na vývoj vztahu dvou významných světových náboženství v době turecké expanze do Evropy a na Balkánský poloostrov.

K výběru tohoto tématu mne vedl zájem o problematiku náboženství, zejména o vztah mezi křesťanstvím a islámem. Tato dvě monoteistická náboženství mají mnoho společného, přesto již od vzniku islámu panují mezi křesťany a muslimy po celou dobu jejich vzájemné existence neshody a spory o výlučnost a náboženskou pravdu. I v současné době vyvolává dané téma silné a protikladné emoce, velkou roli zde hrají předsudky, žádná strana také nechce ustoupit ze svých názorů. Přesto se již v minulosti na straně křesťanů i muslimů objevila snaha porozumět a pochopit hodnoty toho druhého a docházelo ke vzájemnému ovlivňování ve všech aspektech života.

Evropa a Balkán pod nadvládou Turků je velice široké téma, proto se ve své práci zaměřím na historicko-kulturní konfrontaci křesťanů a muslimů zejména v období největšího rozmachu říše, tj. od 15. do 16. století. Ve své práci se pokusím interpretovat zásadní momenty důležitých historických období v dějinách Osmanské říše. Časové vymezení je zaměřeno na dějinné etapy Osmanské říše, které se kryjí s vládou nejvýraznějších osmanských sultánů Mehmeda I. (1382-1421), Selima I. (1465-1520), Süleymana I.(1494-1566) a Mehmeda III. (1566-1603), za jejichž panování dosáhla Osmanská říše největšího teritoriálního rozšíření a stala se tak jednou z největších mocností Evropy a Blízkého východu.

Cílem mé práce bude představit dva kulturně zcela odlišné světy, jejich vzájemné protínání a ovlivňování, a to jak v oblasti ekonomické a kulturní, tak v oblasti náboženské. Pokusím se vystihnout vzájemné vazby mezi křesťanstvím a islámem a zjistit, do jaké míry byly jejich vztahy ovlivněny ekonomickými a politickými zájmy a jaký dopad na křesťanství a evropskou civilizaci měla osmanská muslimská expanze.

Zároveň se budu snažit zachytit vliv střetnutí odlišných náboženských vyznání v jedné oblasti na obyvatele podmaněných území.

Text práce bude strukturován do dvou hlavních částí, ve kterých se pokusím vystihnout daný cíl. V první části se budu věnovat vzniku a historickému vývoji Osmanské říše v kontextu nejdůležitějších historických momentů. Přiblížím okolnosti vzniku říše, její vnitřní strukturu a vybrané dějinné etapy její historie. Zaměřím se nejen na náboženský, ale i na kulturní a ekonomický dopad turecké expanze na původní křesťanské obyvatele podrobených území.

Největší prostor bych ráda věnovala kapitolám zaměřeným na expanzi na Balkán a do Evropy, zejména na pád Konstantinopole, což považuji za nejvýraznější zásahy Osmanů nejen do východního křesťanství, ale celé západní Evropy. Střetnutí s osmanskou muslimskou kulturou bylo pro evropskou civilizaci velice významné a mělo nepopiratelný vliv na další historický a kulturní vývoj celé křesťanské Evropy. V závěru první části se pokusím nastínit přínos muslimské civilizace spolu s kulturní a náboženskou výměnou mezi křesťanským a muslimským světem. Součástí každé kapitoly bude krátké srovnání se situací a vývojem v křesťanské Evropě.

V druhé části se zaměřím na kontakty mezi křesťanstvím a islámem. V prvních dvou kapitolách bude zachycen základní přehled obou srovnávaných náboženství. V dalších kapitolách se budu věnovat střetům mezi islámskou vírou a křesťanstvím, pokusím se vymezit oblasti, ve kterých nejvíce docházelo k vzájemnému ovlivňování obou kultur. Mojí snahou bude také přiblížit křesťansko-islámskou polemiku, pohled západní civilizace na islám a naopak pohled islámu na křesťanství. Zároveň se pokusím zachytit společné jmenovatele, které jsou si blízké natolik, aby mezi nimi mohl vzniknout společný mezináboženský dialog. Na konci každé kapitoly krátce srovnám situaci v Evropě v dané době se situací v Osmanské říši.

Úkolem mé práce bude analyzovat a zhodnotit vzájemný postoj mezi křesťanstvím a islámem, a to na základě dostupných odborných a historických

materiálů. Ve své práci použiji metodu kompilace a komparace. Základní informace o historii Osmanské říše a základních pojmů křesťanství a islámu shromáždím z vybraných odborných a historických pramenů. Komparační metodu použiji při srovnávání obou náboženství a jejich střetů.

Pro moji práci nejvíce využiji díla Luboše Kropáčka *Duchovní cesty islámu* a *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*, a knihy od Michaela Weithmanna *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*, Frédérica Hitzela *Osmanská říše: 15. -18. století*, Richarda Fletchera *Kříž a půlměsíc*, Klause Kreisera a Neumanna Christopha *Dějiny Turecka* a Encyklopedii Britanica *Islám: náboženství, historie a budoucnost*.

Práci doplním obrazovou přílohou, jejíž součástí budou nejen geografické mapy, ale také obrazové ukázky osmanské architektury a umění.

2 OSMANSKÁ ŘÍŠE

2.1 Vznik Osmanské říše

První kmeny tureckých kočovníků pocházející ze Střední Asie se dostávají přes Persii a Mezopotámii do oblasti Malé Asie už v 7. století. Tyto kmeny znaly arabskou kulturu a většina z nich přijala islám v sunnitské podobě. Brzy se staly výraznou součástí asijské kultury, turecká seldžucká říše nahradila hroutící se abbásovský chalífát a postupně vytlačovala Byzantskou říši. Turci byli především válečníci a dobyvatelé, kterým stačilo získané území ovládnout, proto se o původní obyvatele mnoho nezajímali a nezasahovali do jejich života. Místní obyvatelstvo bylo smíšené, spolu s Turky zde žili převážně řecko-ortodoxní křesťané, Arméni a Kurdové.¹

Pod vládou militantních Seldžuků postupovali Turci dál na západ, dobyli si cestu do Iráku, Iránu a podmanili si Sýrii a Palestinu. Vojska vedená seldžuckým sultánem Arp Arslanem (1029-1072) postupně získávají Bagdád, Jeruzalém, Arménii a Malou Asii, a na nově nabytém území začínají vznikat první emiráty a sultanáty.² Zpočátku Turci vládou jako zástupci chalífy, ale po obsazení Egypta roku 1055 už jako nezávislí sultánové. Když se v roce 1078 zmocní Jeruzaléma, dosud ovládaného radikálními šíitskými Fátimovci, skončí doba arabské tolerance ke křesťanským poutníkům. Vzhledem k tomu, že všichni poutníci putující do Svaté země museli projít islámským územím, nebyla už pro ně cesta bezpečná, křesťané dostali strach a začali se cítit ohroženi. Byzantský císař Alexios I. Komnenos (1048-1118) hledal vojenskou podporu v západní Evropě a nakonec požádal o pomoc přímo papeže Urbana II. (1043-1099), který na církevním koncilu v Clermontu v listopadu 1095 vyhlásil první křížovou výpravu.

¹ KREISER, Klaus a Christophe K NEUMANN. *Dějiny Turecka*. Vyd. 1. Překlad Petr Kučera. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, 329 s. Dějiny států. ISBN 978-807-4220-128, str. 27.

² Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Vyd. 1. Překlad Richard Janda Brno: Jota, 2010, Encyklopedie Britannica. ISBN 978-807-2176-281, str. 121.

Ve středověku byla pro Evropany víra v Boha jedinou jistotou a útěchou, období válek, hladomoru a chudoby vedlo ke zvýšenému zájmu o svatá místa. Pro odpuštění svých hříchů byli lidé schopni udělat téměř cokoli, proto se na první cestu k osvobození Jeruzaléma vydávají nejdříve prostí a chudí lidé pod vedením potulného kazatele Petra Poustevníka (1050-1115).³ Lidé vyražejí nepřipravení, nemají dostatek základního vybavení ani jídla, v důsledku toho docházelo na území, jimiž výprava procházela, k drancování a plenění, křesťanské oblasti nevyjímaje. Zatímco lidové tažení do vytouženého cíle nedošlo a už cestou skončilo neúspěchem a drtivou porážkou, na Západě se mezitím formovala armáda tvořená evropskými rytíři a vojáky. Křižáci byli nakonec úspěšní, 25. července 1099 se Jeruzalém opět dostává pod křesťanskou hegemonii a v jeho okolí začínají vznikat nezávislá křesťanská území ovládaná evropskou šlechtou, tzv. Zamoří.⁴

Západní svět se snažil natrvalo usadit ve Svaté zemi a zastavit muslimské výboje, ale když roku 1187 porazil vládce kurdské dynastie Saladin (1138-1193) křižácké vojsko v bitvě u Hattínu a opět získal Jeruzalém, křižácké výpravy se nakonec obrátily proti křesťanským heretikům.⁵ Byzantská říše křížové výpravy zpočátku nepodporovala ze strachu, aby se turecká vojska neobrátila i proti obyvatelům říše. Tím si ale proti sobě popudila latinský Západ, který ji kladl za vinu neúspěch tažení. Postupně začalo docházet k otevřeným střetům mezi křižáky a byzantským vojskem, což mělo dopad i na balkánské provincie, které se začaly bouřit.

V období křižáckých výprav se Turci projevují jako dobří válečníci, proto získávají kmenoví náčelníci podíl na moci a vládní funkce nejen v chalífátu, ale i v drobných emirátech.⁶ Za vlády seldžuckých Turků, kteří se snažili o obnovu

³ TYERMAN, Christopher. *Svaté války: dějiny křížových výprav*. Vyd. 1. Překlad Jiří Kasl, Tomáš Vrba. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 1041 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7422-091-3, str. 64-65.

⁴ BOER, Pim den. *Stručné dějiny Evropy: idea Evropy a její proměny*. Vyd. 1. Překlad Olga Krijtová. Editor Richard Harries, Henry Mayr-Harting. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 199 s. ISBN 80-865-9839-X, str. 24-25.

⁵ Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota. 2010, str. 124.

⁶ KREISER, K., NEUMANN, Ch. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 15.

muslimské ortodoxie, vznikaly na byzantsko-turkické hranici turecká území s vlastním politickým systémem a jednotnou kulturou. Od 12. století se Seldžuci stávají nejsilnější silou v Anatolii.⁷

Počátky Osmanské říše spadají do konce 13. století, kdy se s poslední vlnou mongolské expanze dostávají hlouběji do Malé Asie turecké kočovné kmeny Oghuzů prchající před Mongoly. Kočovníci migrovali na západ a při hledání nového osídlení se usadili v pohraničních zónách mezi Byzantskou říší a tureckými emiráty, které vznikly po zhroucení seldžuckého sultanátu u řeky Sangarios. Osmanská dynastie zde založila své panství, které se rychle rozšiřovalo na úkor Byzantské říše (viz příloha č. 7.1) a nakonec se z malého turkmenského knížectví postupně stává významná říše. Invaze Oghuzů „*natrvalo změnila tvář islámského světa a významně ovlivnila jeho vývoj.*“⁸

Turci byli muslimové, stoupenci sunny, a brzy získali vládnoucí postavení i na křesťanských územích. V této době udržovali muslimové a křesťané celkem přátelské vztahy, protože zde žilo i mnoho bývalých tureckých žoldnéřů s křesťanským vyznáním.⁹ Později si však Turci uvědomují svoji sílu, získávají čím dál větší moc a začíná docházet ke střetům.

Za zakladatele osmanské dynastie se považuje syn náčelníka tureckého oghuzského kmene Osman I. (1259-1326), který využil pádu turecké seldžucké říše, shromáždil skupinu vojáků a dobyl první byzantská území. Osman byl velitelem gházů, bojovníků za víru, jejichž hlavním cílem bylo šíření islámu pomocí džihádu. Při svých výbojích se nesetkával s moc velkým odporem, proto dobytá území rychle obsadil svými družinami a původní obyvatelé vyhnal nebo vzal do otroctví.¹⁰

⁷ HITZEL, Frederik. *Osmanská říše: 15. -18. století*. Vyd. 1. Překlad Margarita Štěpánková Troševa, Petr Štěpánek. Praha: Lidové noviny, 2005, 303 s. ISBN 80-710-6567-6, str. 30.

⁸ VESELÝ, Rudolf. *Úvod do studia dějin zemí Předního Východu I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1988. 134 s., str. 116.

⁹ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 21.

¹⁰ RUNCIMAN, Steven. *Pád Cařihradu*. Vyd. 2. Překlad Josef Kostohryz. Praha: Epoque. 2003, 224 s. ISBN 80-863-2816-3, str. 44.

Kolem roku 1317 předal Osman velení armády svému synovi Orchanovi (1281-1362), kterému se podařilo získat další důležitá území, především posádková města chránící přístup k byzantské pevnosti Bursa. Při obléhání Bursy roku 1326 Osman zemřel, ale Orchan město dobyl a to se v letech 1326-1365 stalo hospodářsky nejsilnějším územím Anatólie a hlavním městem osmanských sultánů.¹¹

Osmanská říše byla skutečně založena až díky Orchanovi, který upevnil vnitřní správu a stál u zrodu později nejdůležitější politické a ekonomické síly říše, janičářů. Od roku 1327 existovala osmanská měna, proběhla reorganizace jezdeckta a byla vytvořena silná armáda, jejíž hlavní složku tvořil sbor janičářů.¹² Orchan říši vnitřně sjednotil a zahájil expanzi. Je zde vidět vliv bojovné náboženské ideologie ghazů, jejímž cílem bylo šířit islám a bojovat proti nevěřícím. Postupně Turci své panství rozšiřovali nejen výboji, ale také diplomatickou sňatkovou politikou. Díky manželství s dcerou byzantského ministra Jana Kantakuzenose (1292-1383), Theodorou, získal Orchan moc nad téměř celou Thrákií a otevřela se mu cesta do Evropy. I pro Jana Kantakuzenose byl sňatek výhodný, neboť mu zajistil Orchanovu vojenskou pomoc v bojích proti balkánským odpůrcům, tj. proti stoupencům císaře Jana V. Palaiologose (1332-1391), a později také proti Srbsku.¹³

Velký význam nejen pro vznik Osmanské říše, ale i pro jihovýchodní a střední Evropu, mělo překročení Dardanel. Díky obsazení strategického území si mohl Orchan v Malé Asii vytvořit domácí základnu, ze které později podnikal další výboje. Orchanovi se podařilo vymanit z vazalské povinnosti vůči Mongolům, osmanská dynastie rozšířila svůj vliv a postupně obsadila byzantská území.¹⁴ Orchanova vláda znamenala velký přínos pro celou říši. Byl to tolerantní vládce, který často spolupracoval s ulemy, jejichž pomoc využíval zejména při jednání s křesťanskými

¹¹ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 21.

¹² Tamtéž, str. 22.

¹³ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*. Praha: Epoque. 2003, str. 45.

¹⁴ VESELÝ, Rudolf. *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Vyd. 2. Praha: Karolinum, 1991, 153-317 s. ISBN 80-706-6422-3, str. 196.

poddanými, proto původní křesťanské obyvatelstvo často dávalo přednost Turkům před konstantinopolským císařem a dobrovolně přestupovalo na islám.¹⁵

Za prvního oficiálního panovníka Osmanské říše lze považovat Orchanova syna Murada I. (1326-1389), díky kterému začali Turci expandovat na Balkán i do Evropy.¹⁶ Za jeho vlády byly položeny základy impéria, „... které se opíralo o četné křesťanské a muslimské vazalské státy, připoutané k sultánovi aliancemi, poskytnutím rukojmích, odváděním tributu, či službou ve vojsku“¹⁷, a které zahrnovalo území v Asii i v Evropě. Roku 1361 ovládl Murad I. celou Thrákií a město Adrianopolis se stalo hlavním sídlem sultánů. Z podmaněných území se stala turecká vojenská léna, ale Murad I. do života jejich obyvatel mnoho nezasahoval. Jako vládce byl spravedlivý a velmi zbožný, nechal postavit první mešity a náboženské instituce.¹⁸ Byl zabit po vítězství nad srbsko-bosenskou armádou v bitvě na Kosově poli dne 15. května 1389.

Muradovým nástupcem se stal jeho syn a zároveň jeden z nejvýbojnějších tureckých sultánů, Bayezid I. (1347/54-1403). Bayezid sice zdědil rozsáhlá území v Evropě a Asii, ale s výboji pokračoval, postupně dobyl všechny turecké emiráty, zabral Anatólii a upevnil moc Osmanské říše. V bitvě u Nikopole porazil velkou křižáckou armádu vedenou Zikmundem Lucemburským (1368-1437), čímž donutil byzantského císaře Manuela II. (1350-1425) k placení tributu a založení turecké kolonie v Konstantinopoli (viz příloha č. 7.2).¹⁹

Od 15. století Turci neustále expandovali a říše se všestranně rozvíjela. Osmanští vládcové upevnili svoji moc a nastává období největšího územního i kulturního rozmachu, kterému se věnuji v kapitole 2.6.

¹⁵ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*. Praha: Epoque. 2003, str. 46.

¹⁶ VESELÝ, R. *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Praha: Karolinum. 1991, str. 197.

¹⁷ KREISER, K., NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 40.

¹⁸ Tamtéž, str. 40.

¹⁹ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 252.

Zatímco Turci dobývali svá první území, v Evropě vládla naprosto odlišná situace. Západní křesťanství se vyvíjelo jiným směrem než společenství islámu, proto si v Evropě zpočátku nebezpečí turecké expanze nepřipouštěli. Na konci středověku zde panovala veliká zbožnost, stále více se upevňovalo postavení katolické církve a tím vzrůstal její vliv na politické události. Evropská gramotnost se omezovala především na duchovenstvo, vědecká a filozofická učenost starověku byla téměř zcela zapomenuta, její místo zaujala duchovní kultura vycházející z *Bible* a latinských církevních textů. Evropská středověká kultura byla uzavřená a hluboce konzervativní.²⁰

Období středověku znamenalo pro Evropu období křížových výprav. Nejdříve Evropané Turky podceňovali, proto byl zájem církve i šlechty zaměřen především na boj proti nevěřícím, heretikům a politickým protivníkům. Západ si neuvědomoval sílu muslimské expanze, první výpravy byly málo početné a většinou skončily drtivou porážkou. Velkou roli sehrála také politická situace na Západě a mocenské konflikty mezi evropskými státy. Teprve dobytí Konstantinopole vzbudilo v Evropanech větší znepokojení, které postupně vyústilo ve všeobecnou hysterii, ze které vzešla vlna náboženského fanatismu a bojovného nadšení. Se zvyšujícím se počtem křížových výprav se také zvyšovalo nepřátelství a neshášenlivost mezi křesťanstvím a islámem a zároveň rostl rozpor mezi západní a východní církví. Křížáci „... *pohlíželi na východní křesťany s pohrdáním, jako na vzdálené a nežádoucí příbuzné...*“, které si je třeba „...*držet od těla i s jejich prapodivnými zvyky a tradicemi.*“²¹ Turci samotní křížáckým výpravám nepřikládali tak důležitou roli jako křesťané, pro Turky prostě „*křížáci přicházeli a zase odcházeli.*“²²

²⁰FLETCHER, Richard. *Kříž a půlměsíc: křesťanství a islám od Muhammada po reformaci*. Vyd. 1. Překlad Pavel Vereš. Praha: Mladá fronta. 2004. Kolumbus, 172 s. ISBN 80-204-1145-3, str. 44.

²¹ Tamtéž, str. 73.

²² Tamtéž, str. 67.

2.2 Vnitřní organizace

Osmanská říše byla čistě autokratickým islámským státem pod vládou sultánů osmanské dynastie. Nejmocnějším mužem byl sultán s neomezenou světskou i duchovní pravomocí. Sultán reprezentoval státní moc a po dobytí Egypta získal titul chalífy, díky kterému se pokládal za nejvyššího duchovního vůdce islámského světa. Vládnoucí vrstvu spolu se sultánem tvořili vojáci, úředníci a duchovenstvo, zástupcem byl velkovezír, který dohlížel na zbytek vlády.

Sultán měl absolutní moc a podléhala mu složitá struktura státního aparátu, úzce propojeného s vojenskou hierarchií, proto důležitou roli zastávala armáda, která byla dobře vycvičená a svou agresivitou šířila strach a paniku. Elitou armády a zároveň největší politickou skupinou sultánova dvora byli janičáři, pěší pluky vyzbrojené puškami. Sbory janičářů byly dobře organizované, disciplinované a oddané sultánovi. Janičáři se původně rekrutovali z řad otroků, kteří byli součástí vojenské kořisti, ale vzhledem k tomu, že verbování vojska složeného z cizinců a nevěřících bylo proti všem základním principům islámu, sultán Orchan I. zavedl systém devširme, neboli sbírání. Devširme tvořili převážně křesťanští chlapci, kteří byli násilně odvedeni z dobytých balkánských provincií a zařazeni do státních služeb. Obyvatelé zabraných území měli povinnost každoročně předat do sultánových služeb vždy desetinu dospívajících chlapců. Formálně byli odvedení chlapci otroky, kteří však byli vychováni v duchu islámu, dostalo se jim důkladného vzdělání ve školách a za absolutní poslušnost získávali zvláštní výhody. Později často zastávali důležité funkce nejen v armádě, ale i u dvora a v administrativě.²³ Služba v armádě byla velice privilegované místo, proto obyvatelé podmaněných národů nejednou sami dobrovolně posílali své chlapce do těchto služeb, aby jim tak zajistili vzdělání a dobré postavení do budoucna.

Příkladem takového jednání je Bosna, kde měly odvody chlapců do sultánových služeb charakter zvláštního privilegia. Z mnoha odvedených bosenských chlapců se stali

²³ VESELÁ, Z. *Novověké dějiny Turecka I. díl*. Praha: UK. 1966, str. 5-6.

vynikající stavitelé a vojevůdci, jako příklad mohu uvést bosenského stavitele Gazi Hüsrev-bega (1480-1541), který postavil nejstarší mešitu v Sarajevu Gazi Husrev-begovu mešitu.²⁴ Ostatní chlápci často bojovali v elitních oddílech janičářů. Tyto sbory tvořily vlivnou politickou skupinu až do doby vlády Mahmuda II. (1785 – 1839), který roku 1826 nechal během jediného dne téměř všechny janičáře v Istanbulu zavraždit.

Úkolem osmanského sultána bylo zajišťovat spravedlnost a bezpečnost všech obyvatel říše. Politickým orgánem, který rozhodoval v záležitostech válečných akcí, financí a práva, byla rada ministrů, diván. Diván zároveň vykonával funkci nejvyššího soudního dvora, u kterého měl možnost každý osmanský poddaný podat žádost nebo stížnost. V případě opakovaných stížností na správu a výkon soudní moci vyslal diván na dané místo komisi, která přezkoumala fungování jak vojenské správy, tak teologů a právních poradců. Osmanská říše se stávala čím dál tím více byrokratičtější, reorganizaci se nevyhnuli ani ulemové, kteří sice původně stáli mimo státní službu, později byli ale převedeni na státní zaměstnance a rozděleni do platových tříd.²⁵

Zákonodárství se zakládalo na islámském právu a všichni svobodní občané si byli před zákonem rovni. Vládce autoritativně nakládal s ovládaným územím, ale v základech právního řádu byla obsažena šaría, na jejíž uplatňování dohlíželi duchovní. Náboženská příslušnost k islámu byla pro každého muslima důležitou součástí života. Společně sdílená náboženská víra, obsažená nejen v právních normách, ale i v kulturních vzorech a vzdělanosti, vedla k vyššímu společenství, k islámské ummě.²⁶

Osmanská vláda nepodporovala národnostní diskriminaci a i neturečtí muslimové měli v říši přístup k moci a státním úřadům. Společenský postup nebyl vázán na rodový původ a společenské postavení, ale pouze na víru. Cílem sultánů bylo

²⁴ WEITHMANN, Michael W. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Vyd. 1. Překlad Margarita Štěpánková Troševa, Petr Štěpánek. Praha: Vyšehrad. 1996, 303 s. ISBN 80-702-1199-7, str. 121-122.

²⁵ KREISER, K., NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 79 - 80.

²⁶ KROPÁČEK, Luboš. *Blízký východ na přelomu tisíciletí: dynamika přeměn v muslimském sousedství Evropy*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1999, 284 s. ISBN 80-702-1298-5, str. 84-85.

sjednocení muslimů pod jedním vladařem a v jedné říši. Muslimové si vyhradili různé výhody, pouze muslimové mohli žít v hlavních centrech města, pouze muslimové mohli sloužit v armádě a státní správě. Většina obyvatel musela platit různé daně a poplatky, ať už v penězích nebo v naturáliích, z nichž nejdůležitější byl *desátek*, který tvořil desetinu až polovinu úrody. Venkovské obyvatelstvo platilo daně do státní pokladny, městské obyvatelstvo bylo často daní ušetřeno výměnou za služby sultánovi. Nemuslimové platili ještě další daně, například daň nahrazující vojenskou službu nebo poplatky kněžím a duchovním. Od placení daní byla osvobozena část obyvatel poskytující státu různé služby. Patřili sem například strážci cest, mostů a průsmyků nebo vesničané podporující horníky a dodávající proviant projíždějící armádě.²⁷

Říše byla rozdělena na provincie, v jejichž vedení stáli guvernéri, a které se podle velikostí rozdělovaly na tři oblasti - beylerbeylik, sancak a kaza. Provincie se zakládaly především v centrálních oblastech říše, v horských a pouštních oblastech (Albánie a Černá Hora) obývaných horaly a nomády byla kmenovým náčelníkům poskytnuta autonomie.²⁸

Dobytá území bývala kolonizována a stávala se státním vlastnictvím, které dostávali vojáci jako léno. Tím byl položen základ tureckému lennímu systému, nazývanému *timarský systém*, systému vojensko-správních beneficí, jenž zasahoval do všech složek hospodářského i společenského života, a který byl zaveden ve všech centrálních oblastech říše.²⁹ Majitelem veškeré půdy byl stát, který ji pronajímal osobám vykonávajícím státní službu, například příslušníkům vojenské jízdy nazývaným sipáhíové. Nejprve jim byla půda propůjčována pouze po dobu státní služby, teprve později bylo toto pronajímání půdy dědičné. O půdu se starali sipáhíové částečně sami, kdy ji obdělávali jako statek, a částečně ji pronajímali křesťanským rolníkům, kteří jim za pronajatou půdu platili daně. Veškeré držení půdy, stejně tak příjmy z daní a cel, bylo vázáno na sultánovo potvrzení, které se muselo každoročně obnovovat. Postavení

²⁷ VESELÁ, Z. *Novověké dějiny Turecka I. díl*. Praha: UK. 1966, str. 7-8.

²⁸ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 71-72.

²⁹ VESELÁ, Z. *Novověké dějiny Turecka I. díl*. Praha, UK. 1966, str. 5.

obyvatelstva nebylo vymezeno původem, proto se zde nevytvořila rodová šlechta, ale bylo ovlivněno ekonomickými i politickými poměry a držitelé lén se každoročně střídali.³⁰

Většina obyvatel Osmanské říše se živila zemědělstvím, proto daně placené rolníky a zemědělci tvořily důležitou část příjmů říše. Osmanské lenní hospodářství se odlišovalo od evropského hospodářství. Rolníci sice museli sultánovi přenechávat své přebytky, ale mohli bránit svá práva a stěžovat si u kadiho,³¹ zatímco evropští rolníci byli často pouze v rukách svých feudálních pánů. I toto bylo možná jedním z důvodů, proč oproti Evropě v Osmanské říši zpočátku nedocházelo k žádným rolnickým povstáním.³²

Zvláštní charakteristikou Osmanské říše bylo velké množství statků, jejichž úkolem bylo hmotné zabezpečení státních institucí, jako byly mešity, školy, nemocnice a sociální zařízení. V mnoha případech sultán osobně věnoval část vlastního majetku na tyto veřejně prospěšné účely a tímto činem přiměl ke stejnému jednání i ostatní hodnostáře a úředníky. „*Osmansko-islámský stát měl výrazné rysy sociálního státu, zaopatřujícího hospodářsky slabší skupiny obyvatelstva. Zároveň je třeba zdůraznit, že tyto dobročinné nadace nepřinášely prospěch jen muslimům, nýbrž všem poddaným.*“³³ Postupně bylo zřízeno velké množství nadací a to jak sultánem samotným, tak jeho příbuznými či dalšími vysokými hodnostáři. Díky těmto nadacím mohlo být založeno mnoho městských čtvrtí a mnohdy i celých měst.³⁴

Města měla ve vnitřní organizaci Osmanské říše velký význam. Představovala důležitý zdroj státních příjmů a tím se stala hlavním cílem dobývání. Turci je pokládali za sultánův majetek a ihned zahájili jejich integraci do Osmanské říše. Postupně města začala získávat muslimský charakter, Osmané je organizovali do hierarchizovaných

³⁰WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 115.

³¹ Soudce úředního okrsku

³² KREISER, K., NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 66-67.

³³ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 116.

³⁴ KREISER, K., NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 79.

správních celků, jejichž základem se stala náboženská obec, ve které na vše dohlížel její hlavní představitel. Turecká nadvláda přispěla k zakládání nových měst, a to především v méně osídlených oblastech Bulharska, Albánie a Řecka, a také na strategicky významných místech, jakými byly oblasti s těžbou surovin, podél obchodních cest či v blízkosti mostů. Města, která požadavkům Turků nevyhovovala, byla opuštěna nebo zničena.³⁵

Struktura osmanských měst byla jiná než v Evropě, kde města fungovala jako právní celek a řídila se městským právem. Většina evropských měst se často budovala na základech bývalých římských center a tvořila spojnice obchodních tras. Nová města se budovala především s ohledem na obchodní aktivitu, proto vznikala u přístavů a hlavních vstupů do země. I u Osmanů bylo město integrováno do politického systému, ve kterém se stalo centrem administrativní moci a obchodním střediskem spojeným s vojenskou pevností, ale především bylo náboženskou obcí tvořenou relativně uzavřenými územními jednotkami, které představovaly samostatné komunity náboženských a etnických skupin žijících ve městě. Tyto obce, ať už muslimské, křesťanské či židovské, byly financovány náboženskými nadacemi, jejichž vedoucí představitelé byli podřízeni přímo sultánovi. Uspořádání měst bylo závislé na státní moci, sultán je řídil prostřednictvím náboženských, sociálních a ekonomických institucí, kolem kterých se ve městech soustřeďoval politický i veřejný život.³⁶

2.3 Turci a náboženství

V dobách svého rozmachu byla Osmanská říše vyspělým státem, který svému národnostně i nábožensky různorodému obyvatelstvu zabezpečoval ochranu a stabilitu. Říše se diferencovala především podle víry, neuznával se zde kulturní, jazykový ani etnický původ. Svoji nadvládu si udržovala hlavně díky despotickému režimu a principu dělení obyvatelstva podle náboženství, což vedlo k relativní stabilitě společenských

³⁵ KLUSÁKOVÁ, Luďa. *Křesťanství na Západě: osmanská města v 16. století viděná křesťanskýma očima*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003, 234 s. ISBN 80-866-4209-7, str. 122.

³⁶ Tamtéž, str. 127-128.

vztahů. Původně křesťanské obyvatelstvo bylo podřízeno centralizované muslimské vládě, aniž by se mohlo podílet na politické nebo správní moci, to bylo umožněno pouze muslimům.³⁷ Turecká nadvláda nad dobytými územími změnila etnickou i náboženskou skladbu populace. Křesťané i židé sice mohli konvertovat k islámu, ale na druhou stranu byla apostasie největším možným hříchem, který se trestal smrtí. Dobytím Konstantinopole a následnou expanzí na Východ se k Osmanské říši připojila tradiční islámská území. Z Turků se stávají ochránci svatých měst – Jeruzaléma, Mekky a Mediny a říše se začíná identifikovat jako islámská země, jejímž hlavním úkolem je ochrana a šíření islámu.³⁸ I když byl islám v Osmanské říši nadřazeným náboženstvím, neznamenalo to, že by byla říše striktně muslimská.

Náboženství hrálo v Osmanské říši významnou roli. Vedle oficiálního sunnitského islámu se zde praktikoval také súfismus, starý mystický a duchovní směr islámu, který sice navazuje na základní principy islámu, ale hlavní důraz klade na vnitřní náboženskou zkušenost, přímé vnímání Boha a čistotu duše a srdce. „*Osmanský islám byl především islámem dervišských řádů*“,³⁹ již ve 12. a 13. století začaly na území Persie a Anatólie vznikat první organizované dervišské řády. Tyto řády, ve kterých se sdružovali stoupenci súfismu, se rychle šířily po celém islámském světě a zachovaly se v balkánských oblastech až do dnešní doby. Život súfistů je plný rituálů, modlení, odříkání a duchovních cvičení, jejich posláním je uchovávání a předávání mystického učení duchovního mistra. Jednotlivé řády jsou pojmenovány podle svých zakladatelů, liší se ve výkonu své činnosti a vnitřní organizaci. V turecké Anatólii byly nejvíce zastoupeny řády chalveti, mevlevi a bektashi, ke kterým se hlásili i janičáři.⁴⁰

Díky turecké expanzi se řád bektashi rozšířil i na Balkán a během 16. století se změnil v organizovanou instituci. Příslušnost k řádům často ovlivňovalo i sociální

³⁷ KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Vyd.1. Praha: Vyšehrad. 2002, 197 s. ISBN 80-702-1540-2, str. 47.

³⁸ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 138.

³⁹ KREISER, K., NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 70.

⁴⁰ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 148.

prostředí, ve kterém lidé žili. Některé řády, například žebravý řád qalandarija, upřednostňuje ortodoxní formu. Jeho členové jsou zcela oddaní řádu, straní se okolního světa a striktně dodržují všechna pravidla. Celé dny se modlí a meditují, libují si v sebetřýznění a jejich společenské projevy jsou dosti nekonformní. Často vedou potulný život, žijí v chudobě nebo na okraji společnosti. Jiné řády naopak zachovávají dosavadní způsob života, vedou společenský život, ale zároveň se účastní modliteb a obřadů a seancí. Hlavním projevem zbožnosti jsou řádové modlitby, často spojené s rituály, hypnózou, tancem a zpěvem.⁴¹ Dervišské řády měly velký význam při šíření islámu a vzhledem k velkému počtu jejich členů a příznivců i silný vliv na politickou moc, i když jejich vztahy s oficiální státní mocí byly často poznamenány vzájemnou nedůvěrou.

Turci dobře znali ostatní monoteistická náboženství, jejich vyznavačům byla ponechána volnost i vlastní zákony. Od poloviny 15. století vznikaly pro nemuslimské obyvatele říše autonomní náboženské obce, millety. Nejdůležitější byly tři: řecko-ortodoxní (řecky mluvící poddaní, slovanští křesťané, ortodoxní Arabové), arménský (anatolští monofyziti, nestoriáni, maroniti) a židovský.⁴² Millety řídila zvolená rada, které předsedal náboženský vůdce. Nemuslimové mohli využívat svá kultovní místa i společenské organizace, podílet se na kulturním životě a vykonávat téměř všechna povolání, jejich omezení v politické činnosti bylo často kompenzováno ekonomickými možnostmi. I když muslimské zákony zakazovaly nemuslimským obyvatelům vykonávat určité vysoké vojenské, politické a náboženské funkce, mohli pracovat jako tlumočníci zahraničních ambasad, obchodníci, řemeslníci, bankéři, kupci a lékaři.⁴³

Postavení židů a křesťanů žijících pod muslimskou vládou bylo podřízeno islámským zákonem šaría, který sice uznával jejich místo ve státě, ale pouze pod podmínkou, že zůstanou loajální k Osmanské říši a budou platit náboženskou daň. Daň z hlavy museli platit všichni poddaní *druhé kategorie*, čímž dokazovali svoji

⁴¹ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 149.

⁴² Tamtéž, str. 151.

⁴³ Tamtéž, str. 152.

podřízenost muslimské vládě. Podle islámské víry nelze existovat bez náboženství, když člověk není muslim, musí patřit k jinému náboženství. Turci uznávali práva židů a křesťanů na jejich náboženství, jejich víru se nesnažili zničit, ale přizpůsobit v rámci islámu.⁴⁴ Princip náboženské svobody uplatňovaný Turky ve vztahu k podmaněným národům ostře kontrastoval s inkvizičními praktikami katolické Evropy.

Křesťané i židé nebyli pro muslimy pohany, byli pouze nevěřící, proto nebyli nuceni přestupovat na islám a „... získali status „chráněného lidu,“ který jim zajišťoval osobní bezpečnost. *Byl jim zaručen život, majetek a právo vyznávat dál svou víru.*“⁴⁵ Na druhou stranu ale byli „*Lidé Knihy*“ plně podřízeni muslimům a stali se z nich občané „*druhé kategorie*“.⁴⁶ I když jejich postavení nebylo špatné, pořád byli v očích muslimů „*lidé druhého řádu*“ a jejich život provázelo hodně omezení, ať už společenských, ekonomických, sociálních, ale především náboženských. Jejich náboženské obřady nesměly být prováděny na veřejnosti, byla zastavena výstavba nových kostelů a synagog, údržba stávajících se mohla konat až po předchozím svolení. Mnoho kostelů bylo přestavěno na mešity, které musely být vždy vyšší než chrámy ostatních náboženství. Veškeré křesťanské i židovské stavby, kláštery, kostely, synagogy i školy byly financovány pouze křesťanskou a židovskou náboženskou obcí.⁴⁷

Nemuslimové nesměli jezdit na koni a nosit zbraně, museli nosit odlišné oblečení, vyhýbat se projevům luxusu a okázalosti. Protože muslimská vládnoucí třída se z náboženských důvodů nesměla zabývat obchodem, který byl považován za nečisté povolání, přenechávali tuto profesi cizincům a nemuslimským obyvatelům říše. Benátčané a Janované si i nadále udrželi výsadní postavení v dálkovém obchodě. V námořní oblasti se zase prosazovali Řekové, kteří zpočátku pracovali v řemeslné

⁴⁴ OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Vyd. 1. Překlad Jaroslav Hofman. Praha: Libri. 2009, 255 s. ISBN 978-807-2774-043, str. 79.

⁴⁵ KROPÁČEK, L. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Praha: Vyšehrad. 2002, str. 20.

⁴⁶ JANEČEK, Martin. *Islámská rozpínavost: včera, dnes a zítra*. Vyd. 1. Praha: Epoque. 2010, 318 s. ISBN 978-80-7425-117-7, str. 26-27.

⁴⁷ KROPÁČEK, L. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Praha: Vyšehrad. 2002, str. 21.

výrobě jako lodníci, tesaři a truhláři, později se však často vypracovali na bohaté a vlivné rejdaře. Arméni kontrolovali obchod a peněžnictví, židé se zabývali směnou a obchodem s luxusním zbožím, zlatem a klenoty.⁴⁸

Světská a náboženská sféra nejsou v islámu od sebe odděleny, pro muslimy je svojí podstatou posvátný veškerý prostor. Posvátno tvoří součást životního prostředí a není tedy jen výsadou božství. Islámská ideologie proniká do všech oblastí života, což je patrné také z církevní architektury. Mešity nelze vydělit od okolního světa, tak jak je to příznačné pro křesťanství. Zatímco u křesťanů jsou kostely a kláštery striktně oddělovány od světských staveb, muslimské mešity neslouží pouze k náboženským účelům, ale zároveň i ke vzdělávání a kulturnímu životu. V mešitách se muslimové setkávají nejen ke společným modlitbám, ale diskutují zde také o každodenních tématech, projednávají se zde jak otázky náboženské, tak i politické, vojenské a společenské. Mešita je svou podstatou nejen centrem náboženské obce, ale také školou a soudem. V počátcích islámu v mešitě muslimové řešili téměř vše, odtud se nejen vycházelo na pouť do Mekky, ale vyhlášovala se zde i svatá válka, čili džihád.⁴⁹

Přestože v islámu neexistoval oficiální církevní aparát tak, jak to známe z katolického náboženství, v osmanské říši fungovala určitá strukturovaná hierarchie pod kontrolou státu. Tato struktura se skládala ze soudně určených náboženských funkcí, *ilmiye*, jejíž členové měli možnost vzdělávání a učení. V čele *ilmiye* stál nejvyšší muslimský duchovní *mufti*, členy tvořili vojenští soudci, učitelé na kanovníckých školách a *ulemové*. Na náboženské činnosti se podílel také *imám*, (vedl modlitby a pomáhal při obřadech), *šayh* (kazatel v mešitě), *hâtib* (páteční kazatel), *hâfiz* (recitátor *Koránu*) a *muezzin* (zpěvák svolávající k modlitbám).⁵⁰

⁴⁸ WEITHMANN, M. W. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 118.

⁴⁹ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Vyd. 1. Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Knižní klub. 2008, 192 s. ISBN 80-242-0983-7, str. 130.

⁵⁰ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 147.

Zatímco ve 14. - 16. století se v balkánských oblastech a jihovýchodní části Evropy díky turecké expanzi rychle šíří islámské náboženství, v Evropě nastává epocha rozvoje západní křesťanské kultury a národního sebevědomí. Byla to doba rozmachu obou náboženství, a i když se křesťanství nepodařilo proniknout na východ do Japonska, Číny a Indie, nakonec postupně ovládlo celou západní kulturu.⁵¹ Křesťanství mělo ve světě dlouhou dobu hegemonní postavení, ale jak se postupně šířil islám, proměňoval a ovlivňoval celý svět. Křesťanská Evropa zaujala vůči islámu odmítavý postoj hned od jeho počátků a nebyla ochotná přistoupit na žádný kompromis. Strach a nenávisť křesťanského Západu k islámské kultuře, kterou neznal, vedl k náboženskému konfliktu, a nakonec se raný islám „...*sám definoval do opozice ke křesťanské víře a moci.*“⁵²

2.4 Expanze na Balkán a do Evropy

V polovině 14. století zahájili Turci výboje na Balkánský poloostrov ležící na rozhraní dvou různých světů, křesťanské Evropy a Blízkého východu. Politické a kulturní dějiny balkánských zemí ovlivňovala západní i východní kultura, která měla zároveň vliv i na náboženské rozdělení obyvatelstva Balkánu. V době turecké expanze byl Balkán oslaben vnitřními rozpory, celá země byla politicky a mocensky zcela rozdrobena a pokrývala ji malá císařství a knížectví, která mezi sebou vzájemně soupeřila. Lidé zde žili ve velmi chudých poměrech a balkánské země byly na pokraji hospodářského úpadku. Hlavním cílem osmanské expanze byla především snaha získat další území, proto dříve kořistnické nájezdy vystřídala systematická válka o dobytí a osídlení nových teritorií. Oblast Balkánu obývaly národy různého původu, jazyka a kultury, na jednom území zde žili katolíci, pravoslavní i muslimové. Balkánské

⁵¹ DAWSON, Christopher. *Krise západní vzdělanosti: se zvláštními programy pro studium křesťanské kultury od Johna J. Mulloye a Johna P. Gleasona*. 1. vyd. Překlad Miroslav Kratochvíl. Praha: Státní pedagogické nakladatelství. 1992. 372 s. ISBN 80-042-5392-X, str. 96.

⁵² MULLER, Zdenek. *Islám a islamismus: dilema náboženství a politiky*. Vyd. 1. Praha: Academia. 2010, 256 s. ISBN 978-802-0018-182, str. 120.

národy se snažily bránit tureckému tlaku a usilovaly o obnovu správní organizace, nedokázaly se však spojit a společně čelit nebezpečí.⁵³

Po dobytí Thrákie sultánem Muradem I. se Turkům otevřela cesta nejen do balkánského vnitrozemí, ale i do východních oblastí balkánského poloostrova. Cílem prvních výbojů se stávají bohatá ložiska na stříbro, měď a olovo v Bosně, Srbsku, Thrákii a Makedonii, ke kterým jim ale stály v cestě dva silné státy, Srbsko a Bulharsko.⁵⁴

Ve 14. století bylo Srbsko nejmocnějším státem na Balkáně. Zatímco na jihu země převládal tlak Říma a západní víry a tamní vladaři byli z politických a vojenských důvodů zadobře s římskými papeži, ve vnitrozemí měla stále největší vliv církev řeckoslovanská. Srbská církev se často rozhodovala mezi oběma církvemi, ale když srbský panovník Štěpán Dušan (1308-1355) zřídil v Peči samostatný srbsko-ortodoxní patriarchát, pravoslaví vytlačilo katolickou církev a stalo se srbským národním náboženstvím. Štěpán Dušan se stal nejmocnějším vladařem na Balkáně a císařem Srbů a Řeků.⁵⁵ Srbská církev stoupla na úroveň patriarchátu a stala se spojujícím poutem všech Srbů. Později tato skutečnost ovlivnila vznik a vzestup srbského sebevědomí a nacionalismu. Car sám sebe pasoval do role ochránce východního křesťanství, v celé zemi panovala vysoká zbožnost a náboženská zanícenost, což nám dokládají pozůstatky mnoha klášterů a církevních staveb. Jeho smrt je považována za konec odporu Srbů vůči postupujícím Turkům a snížení autority pravoslavné církve v této oblasti.⁵⁶

První velkou porážku utrpělo Srbsko roku 1371 v Thrákii na řece Marici, kde byl zabit srbský král Vukašin (1320 -1371), ale zcela podrobeno bylo až po porážce

⁵³ WEITHMANN, M. W. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 95.

⁵⁴ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 109.

⁵⁵ ŠULEŘ, Petr. *Východní křesťanství: doprovodné texty k výstavě z cyklu Velká světová náboženství pořádané 26. 9. 2003 - 31. 1. 2004*. Vyd. 1. Editor Richard Harries, Henry Mayr-Harting. Brno: Moravské zemské muzeum. 2003, 199 s. ISBN 80-702-8204-5, str. 51.

⁵⁶ HUPCHICK, Dennis P. *Conflict and chaos in Eastern Europe*. 1st. ed. New York: St. Martin's Press, 1995. ISBN 03-121-2116-4, str. 141.

v bitvě na Kosově poli 15. června 1389. Zde proti sobě stáli na jedné straně Srbové, Bulhaři a Albánci, pod vedením srbského knížete Štěpána Lazara I. Hrebeljanoviče (1329-1389), na druhé straně turecká vojska vedená Muradem I. Sultán byl sice v bitvě zabit, ale jeho syn Bayezid I. nakonec zvítězil a Srbsko se stalo tureckým vazalem, jehož povinností bylo platit roční daň a poskytovat vojenskou pomoc.⁵⁷ Vítězství posílilo politické postavení osmanského státu a na dlouhá staletí poznamenalo osudy balkánských národů.

Srbové byli hrdý národ, proto nesli tureckou nadvládu velice těžce. Mnoho Srbů uteklo před Turky do sousedních křesťanských zemí, jako byly Dalmácie, Chorvatsko a jižní Uhry. V 16. století byl obnoven srbský patriarchát, srbská pravoslavná církev „sjednotila pod jednu církevní správu všechna území obývaná Srby a nahrazovala v povědomí srbského etnika ztracený stát. Obnovený srbský patriarchát tak měl důležitou roli v udržování náboženské a národní jednoty srbského národa.“⁵⁸ Turci se postupně stávají nejsilnější mocností na Balkáně a začínají ho systematicky dobývat. Vítězství na Kosově poli a vzájemné spory srbských šlechticů otevřely Turkům cestu na Balkán i do Evropy, což znamenalo začátek turecké nadvlády nad Balkánským poloostrovem.

Hlavními příčinami porážky Bulharska bylo rozdělení státu na drobná samostatná území a nevyhraněná náboženská situace, které bránily sjednocení Bulharů proti nájezdům Turků. Časté války s Byzantinci, Tatary a Srby vyčerpaly zemi hospodářsky a vojensky. Ve středověku bylo v Bulharsku rozšířeno křesťanství, pravoslaví a bogomilství. Severní bulharský patriarchát byl potlačen, ale zachoval se jižní patriarchát v Ochridě. Patriarchové byli většinou řecké národnosti, i když se tomu Bulhaři bránili, protože jejich snahou bylo vytvoření samostatné bulharské církve, nezávislé jak na Konstantinopoli, tak na Římu. Turci zaútočili na Bulharsko už

⁵⁷ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*. Praha: Epoque. 2003, str. 50.

⁵⁸ ŠULEŘ, P. *Východní křesťanství*. Brno: Moravské zemské muzeum. 2003, str. 53.

koncem 14. století, snadno dobyli města Sofii, Niš, a Larisu. Bulharský car Ivan Alexander (1331-1371) se podrobil Osmanům a stal se vazalem sultána Murada I.⁵⁹

Nájezdy pokračovaly i s nástupem Muradova syna Bayezida I., který roku 1393 obsadil hlavní bulharské město Trnovo. Ve městě založil tureckou posádku a většinu obyvatel nechal přesídlit na vzdálená území říše, především do Malé Asie. Postupně začali Turci ohrožovat i lucemburská panství v Uhrách a ve střední Evropě, což nakonec vedlo k zahájení další křížové výpravy, tentokrát vedené uherským králem Zikmundem I. (1467-1548). Vše vyvrcholilo v září 1396 v bitvě u Nikopole, ve které sultán Bayezid I. porazil evropskou armádu složenou z uherských, německých a francouzských vojáků a rytířů. Turci ničili bulharská města a vypalovali pravoslavné kostely a kláštery. Obyvatelé museli platit vysoké daně, proto se často snažili utéct dál na východ. Duchovní elita Bulharska před Turky prchala především do Ruska, většina šlechty však dobrovolně přijala islám.⁶⁰

Turci si podrobili dva nejvýznamnější balkánské pravoslavné státy, bulharská a srbská autonomie byla zničena. Podobně jako na Balkán, šířila se osmanská moc i v Evropě. Roku 1354 dobyli Turci byzantskou přístavní pevnost Gallipoli a usadili se na evropském území. Podařilo se jim porazit Byzantskou říši, ze které zůstala ušetřena pouze Konstantinopol, Peloponés, pár menších měst a několik ostrovů.⁶¹

Ovládnutí Byzance Turky na dlouho neuspokojilo a opět se soustředili na Balkán. Druhá etapa výbojů začala v polovině 15. století, když se Turci zatím neúspěšně pokusili dobýt uherskou pohraniční pevnost Bělehrad. Město odolalo tureckému obléhání dvakrát, poprvé roku 1440 a podruhé v červenci 1456, kdy vojsko vedené uherským velitelem Janem Hunyadim (1387-1456) porazilo armádu sultána Mehmeda II. (1432-1481).⁶²

⁵⁹ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 31.

⁶⁰ BECKA, J., MENDE, M. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, 231 s. ISBN 8071980348, str. 29.

⁶¹ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*. Praha: Epoque. 2003, str. 14.

⁶² WEITHMANN, M. W. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 107.

Turecká vítězství znamenala pro dobytá území velké ztráty, což byl jeden z hlavních důvodů, proč uherský král Vladislav III. Jagellonský (1424-1444) podepsal s Muradem II. desetiletý mír. Uzavření příměří, ve kterém byl dohodnut oboustranný zákaz překročení Dunaje, a srbským pohraničním územím byla přiznána nezávislost, znamenalo ochranu Uher před největším nebezpečím.⁶³ Uherská šlechta odmítla dohodu respektovat, vytvořila silnou armádu, se kterou se pokusili Turky zastavit kardinál Cesarini (1398-1444), polský a uherský král Vladislav III. Jagellonský a vévoda Jan Hunyadi (1473-1504). Více než o zastavení Turecké expanze šlo křižákům spíše o získání katolické nadvlády nad ortodoxním Balkánem, křesťanská vojska „... *napadala a vypalovala města pod osmanskou správou, bez ohledu na to, zda v nich žili „pohané“ nebo východní křesťané.*“⁶⁴ Roku 1444 byla tato křížová výprava u Varny v *Bitvě národů* poražena, Turci stále více stupňovali svůj nátlak a začínali usilovat o dobytí Konstantinopole a úplné zničení Byzantské říše.⁶⁵

Ve stejné době, kdy přestává Bulharsko existovat, Turci ovládnou větší část Bosny a dostávají se do Albánie. Turkům se postupně podařilo získat několik menších balkánských států, ze kterých se staly vazalské státy Osmanské říše, čímž měly zajištěnu vnitřní autonomii a sultánovu ochranu. Postupně si Turci podmanili téměř celý Balkán. Pod jejich správou byla Hercegovina i Bosna, jejíž obyvatelé byli díky příslibu zachování částečné samostatnosti k sultánovi velice loajální. Vlivem tureckého dobývání byla zabita téměř polovina obyvatel Bosny, proto osmanská vláda doosidlovala místní obyvatelstvo z ostatních podmaněných oblastí říše. Zároveň Bosna sloužila jako zdroj pracovní síly, do hlavních osmanských center odtud byli rekrutováni vojáci, umělci i stavitelé. V té době bylo v Bosně velmi rozšířeno bogomilství, ze kterého se postupně vytvořila šlechtou podporovaná samostatná bosenská církev. Přesto většina obyvatel během osmanské nadvlády konvertovala k islámu a vytvořila vlastní politickou muslimskou elitu, pozdější bosenské sipáhie. Z bosenských obyvatel

⁶³ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*. Praha: Epoque. 2003, str. 57.

⁶⁴ BECKA, J., MENDEL, M. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, str. 29.

⁶⁵ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*. Praha: Epoque. 2003, str. 29.

se stali ochránci západní hranice, ze které Turci podnikali výpady do Chorvatska, Štýrska, Korutan a severní Itálie.⁶⁶

Turecké nájezdy pokračovaly. Turci obsadili Albánii, Moldavsko, Valašsko a bývalé benátské kolonie v Řecku a Egejském moři, což vedlo k přerušení důležité obchodní trasy mezi Evropou a Indií, a v dalších letech k jednomu z důvodů hledání nové cesty do Indie. Z Moldavska a Valašska se staly vazalské státy, které nebyly přímo obsazeny Turky, ale musely platit roční tribut v penězích i naturáliích a poskytovat vojenskou pomoc při osmanských taženích.⁶⁷

Koncem 15. století byl prakticky celý Balkán sjednocen pod Osmanskou správou (viz příloha č. 7.4). Snahou Osmanů bylo ovládnutí nejdůležitějších obchodních tras mezi Východem a Západem, proto často podnikali útoky na přístavy a obchodní střediska, ze kterých si „...vytvářeli nová hospodářská centra v nově zakládáných městech.“⁶⁸ Vytvoření mocného osmanského státu ve východním Středomoří znamenalo velkou změnu v ekonomické situaci tohoto regionu. Balkánské výboje vedly k blokování obchodu ve Středozemním moři, což mělo za následek pokles obchodní nadvlády italských městských států a přesun obchodních středisek na západ, na Pyrenejský poloostrov.⁶⁹

Neustálé boje balkánské státy vyčerpávaly, proto mnoho vládců ustoupilo a dobrovolně se stali vazaly osmanské říše. Pokud si balkánští panovníci chtěli udržet své postavení, museli platit vysoké daně a kdykoliv vojensky pomoci turecké armádě. Po několika pokusech o vzpuru bylo několik podmaněných států zrušeno a říše se centralizovala.⁷⁰

⁶⁶ FLETCHER, R. *Kříž a půlměsíc*. Praha: MF. 2004, str. 104.

⁶⁷ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 86.

⁶⁸ VESELÝ, R. *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Praha: Karolinum. 1991, str. 203.

⁶⁹ BECKA, J., MENDEL, M. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, str. 31.

⁷⁰ LUNDE, Paul. *Islám: [víra, kultura, dějiny]*. Vyd. 1. Překlad Luboš Kropáček. Praha: Knižní klub, 2004, 192 s. ISBN 80-242-1093-2, str. 68.

Začátkem 16. století Turci zaútočili na Chorvatsko a Uhry, ve kterých probíhaly vnitřní nepokoje spojené s boji o moc. Roku 1521 sultán Süleyman I. dobyl Bělehrad, ze kterého vytvořil vojenské a obchodní centrum, jenž využíval jako strategickou základnu a přísun zásob k zajištění dalších výpadů proti Uhrám. Po dobytí města byla velká část Srbů deportována do Istanbulu a do Bělehradu se naopak přestěhovali křesťané a muslimové z ostatních balkánských zemí. Nakonec zde kromě Srbů žili i Turci, Řekové, Arméni a Židé.⁷¹ Uherská šlechta prchala do křesťanských oblastí, které prozatím odolávaly tureckým útokům, což mělo dopad na chudé rolníky žijící v pohraničí, protože pak museli platit daně jak Turkům, tak bývalým pánům. V zemi propukaly selské války, které byly uherskou šlechtou nemilosrdně potlačovány. To nakonec vedlo k tomu, že mnoho poddaných přestoupilo raději k islámu. Z důvodu nedostatku pracovních sil Turci projevovali o zemědělce a rolníky velký zájem a „... rolníci v Uhrách se těšili lepším životním podmínkám, než když je ovládala uherská šlechta.“⁷²

Dobytí Bělehradu znamenalo zhroucení jižního obranného systému a otevřelo Turkům cestu do Uher. Po vítězství v bitvě u Moháče roku 1526 se východní část maďarského království dostala pod tureckou nadvládu. To Turky povzbudilo, Süleyman I. se rozhodl napadnout Habsburky a roku 1529 provedl první obléhání Vídně. Turci byli poraženi, ale na následujících 150 let se stali nebezpečnými pro celou střední Evropu. Prohra u Moháče vedla tureckou armádu k útoku na uherský Budín, který byl obsazen roku 1541. Dobytí tohoto strategického území mělo pro Turky velký význam, mohli odtud podnikat nájezdy na jižní Slovensko, které se tak stalo hranicí mezi křesťanským a muslimským světem.⁷³

Turci se postupně zmocnili téměř celých Uher a upevnili své postavení na Balkáně. Původně křesťanské země byly spojeny do velkého muslimského impéria

⁷¹ KLUSÁKOVÁ, L. *Cestou do Cařihradu*. Praha: ISV nakladatelství. 2003, str. 167.

⁷² WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 136.

⁷³ BECKA, J., MENDEL, M. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, str. 32.

a z Valašska, Sedmihradska a Moldavska se staly vazalské státy.⁷⁴ Pod osmanskou vládou se v Uhrách i v Sedmihradsku rozšířila náboženská reformní hnutí, němečtí Sasové se stávají luterány, zatímco drobná šlechta se obrací ke kalvinismu. Oproti tomu někteří obyvatelé podmaněných území, Bulhaři, Srbové, Rumuni, Makedoni nebo Řekové, kteří sice také byli pod nucenou nadvládou muslimských Turků, islamizaci odolávali a stále si udržovali svoji víru, kulturu i národní zvyklosti. „*Významnou úlohu v tomto směru sehrály zejména pravoslavné kláštery, které se staly středisky kulturní činnosti, byly v nich uchovány staré rukopisy, opisovány a překládány náboženské knihy, od 16. století v řadě z nich působily i knihtiskárny, kláštery vychovávaly také malíře fresek, ikon apod., existovaly při nich i církevní školy.*“⁷⁵

Podle rakouského historika Michaela Weithmanna můžeme období osmanské nadvlády rozdělit na tři etapy. 14. a 15. století bylo dobou dobývání a vojenské expanze. V tomto období docházelo k nejkruťjším útokům ze strany tureckého vojska, kdy armáda drancovala a plenila celé vesnice. Mnoho obyvatel dobývaných území bylo zabito nebo deportováno, některým se podařilo uprchnout na bezpečná území. Balkánské národy zůstaly ve své obraně osamoceny, proto toto období nejvíce zasáhlo národnostní uvědomění podmaněných národů.⁷⁶

Ve druhé etapě, tedy v 15. – 17. století, docházelo k upevnování osmanské nadvlády na Balkáně (viz příloha č. 7.6). Vnitřní poměry říše se stabilizovaly, rozvíjelo se hospodářství i obchodní činnost. Turky nastolená centralizovaná státní správa byla venkovským obyvatelstvem upřednostňována před nestabilní a krutou vládou feudálních pánů. Toto období bylo dobou relativně pokojného soužití Turků a balkánských národů, ve kterém docházelo k ekonomickému rozvoji v podmaněných územích.⁷⁷

⁷⁴ KLUSÁKOVÁ, L. *Cestou do Cařihradu*. Praha: ISV nakladatelství. 2003, str. 112.

⁷⁵ ŠULEŘ, P. *Východní křesťanství*. Brno: Moravské zemské muzeum. 2003, str. 53.

⁷⁶ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 110.

⁷⁷ Tamtéž, str. 111.

Od konce 17. století docházelo k postupnému úpadku Osmanské říše. Turci se snažili všemi prostředky udržet svoji nadvládu nad Balkánem, docházelo k mnoha vzpourám, díky kterým Turci postupně ztráceli svá území. První velkou porážku utrpěli Turci už roku 1529, pro Evropany však přestali být hrozbou až po porážce u Vídně roku 1683. Po této bitvě nájezdy ustaly a turecká expanze do Evropy byla definitivně zastavena.

Osmanská říše byla významným státem, ve kterém žilo mnoho národů s odlišným náboženstvím, což se odrazilo v etnické, jazykové i náboženské skladbě obyvatelstva říše. Společně zde žili „...*Turci, Tataři, Arabové, Peršané, Kurdové, Cikáni, Berbeři, Kopti, Řekové, Arméni, Slované, Albánci, Rumuni, Maďaři...*“⁷⁸ Říše fungovala jako celek, ve kterém její obyvatelé žili podle stejných nařízení a zákonů.⁷⁹

Balkánské národy nerozděloval pouze islám, ale i křesťanská víra. Od 9. století probíhala mezi balkánskými národy řecká misijní činnost, díky které bylo na křesťanství obráceno Bulharsko, Srbsko a později i Rusko. Misionáři užívali při bohoslužbách národních jazyků, přeložili *Písmo* a modlitební knihy do staroslověnštiny. Začaly vznikat místní církve, které se postupně osamostatnily, a získaly nezávislost.⁸⁰ Zatímco Chorvatsko a Uhry ovlivňovalo latinské křesťanství ze Západu, Bulharsko, Srbsko a Rumunsko zasáhla ortodoxní víra z Konstantinopole. Proto zde bylo možno nalézt hned několik náboženství. Vedle řecké ortodoxní církve stojí za zmínku bulharská nebo srbská ortodoxní církve v čele s autokefálními patriarcháty. Islám měl blíže k pravoslaví, proto Turci na dobytém území ortodoxii tolerovali a Balkán si tak mohl uchovat svoji víru i jazykovou identitu, což mělo vliv na mentalitu i myšlení celého Balkánu. Místní pravoslavné církve nikdy nebyly zcela podřízeny římské církvi a jejich víra pomáhala balkánským národům přežít staletí útlaku. V tomto období sehrálo

⁷⁸ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 77.

⁷⁹ Tamtéž, str. 67.

⁸⁰ *Dva tisíce let křesťanství*. 1. vyd. Editor Richard Harries, Henry Mayr-Harting. Vyd.1. Překlad Jiří Hanuš. Brno: CDK. 2010, 200 s. ISBN 978-807-3252-212 8, str. 72-73.

důležitou roli především východní křesťanství, které se v boji za uchování si národní identity a křesťanské víry stalo ochráncem národní kultury.⁸¹

Dlouholetá turecká nadvláda měla na balkánské národy zásadní dopad. Žádná jiná oblast Evropy netrpěla cizí nadvládou tak dlouho a tak těžce. Téměř po celém balkánském území se rozšířila islámská kultura a náboženství, které zasáhlo politický, kulturní i náboženský život všech obyvatel poloostrova.⁸² Někteří balkánští křesťané přestupovali dobrovolně na islám, hlavní roli zde sehrálo ekonomické a sociální zvýhodnění muslimů, například lepší právní postavení, přiznání půdy a placení nižších daní. Obyvatelé podmaněných území museli sice platit daně, ale na druhou stranu osmanská správa fungovala lépe než vláda místních feudálů a zajišťovala všem obyvatelům organizované vedení a relativní klid i bezpečí.⁸³ Zatímco muslimové byli vázáni povinností vojenské služby, nemuslimské obyvatelstvo do armády nesmělo, protože služba v armádě byla brána jako veliká prestiž. Jak již bylo zmíněno v kapitole 2.3, k násilné islamizaci Turci přistupovali výjimečně, výjimku tvořilo tzv. devširme, u kterého se svým způsobem jednalo o násilnou islamizaci křesťanských chlapců.

Na balkánském území se střetlo několik náboženství. Vedle latinského a ortodoxního křesťanství zde nalezneme také islám, judaismus, bogomilství i pohanství. Na islám přestoupilo nejvíce obyvatel Bosny a Hercegoviny, kde konvertovala šlechta i prostý lid. Islamizace proběhla také v Bulharsku, bulharští muslimové se nazývali Pomaci, a později se stali hlavními spojenci osmanské říše při dobývání Bulharska. Zatímco Řekové se snažili z přístupu na islám profitovat, Srbsko, Černá Hora a turecká část Chorvatska, kde většina šlechty utekla nebo byla zabita v bojích, vzdorovaly. V Uhrách přecházeli na islám zejména rolníci a zemědělci, kteří se bouřili proti krutému zacházení ze strany šlechty. Někteří obyvatelé přestupovali na islám jen tak naoko a stále se tajně účastnili křesťanských obřadů. V Albánii dokonce

⁸¹ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 42.

⁸² Tamtéž, str. 109.

⁸³ Tamtéž, str. 130.

vznikl dervišský řád bektašijů, ve kterém se prolínaly křesťanské i islámské elementy, a který zastává v Albánii důležité postavení dodnes.⁸⁴

2.5 Pád Konstantinopole

Byzantská říše se stala křesťanským pokračovatelem starověké Římské říše a na jejím území se střetla římská, řecká a křesťanská tradice. Rozprostírala se na území Balkánského poloostrova a malé Asie a pod její nadvládou byly i řecké ostrovy v Egejském moři. Hlavní město a sídlo byzantských císařů Konstantinopol, původně hlavní město římské říše a centrum křesťanské víry, bylo ještě v 10. století největším a nejkrásnějším evropským městem. Stalo se hlavní křižovatkou dálkových cest mezi islámským východem a latinským západem, a tím důležitým obchodním centrem. V zemi panovala jednota církve a státu, říše byla absolutistická monarchie spravovaná pomocí centralizované státní správy a profesionální armády. Vláda říše se opírala o římské právo, byzantští císaři se považovali za římské císaře a činili si nárok na dominantní postavení v celém křesťanském světě.⁸⁵

Primárním rysem byzantské společnosti byl její křesťanský charakter, který se vyznačoval těsným spojením státní a církevní moci. V říši existovala velká etnická rozdílnost, jejímž hlavním myšlenkovým poutem bylo křesťanství. Křesťanské náboženství prolínalo všech společenský i osobní život obyvatel a určovalo charakter byzantské kultury.⁸⁶ Císař mohl zasahovat do všech církevních náležitostí, svolával koncily a rozhodoval o obsazení církevních úřadů. Ve středověku bylo hlavní ideou Západu sjednocení východní a západní církve, proti tomu se však postavili konstantinopolští patriarchové, kteří neuznávali nárok římských papežů na svrchovanost. Vše nakonec vedlo k vyostření vztahů mezi byzantskou a latinskou

⁸⁴ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad, 1996, str. 120-121.

⁸⁵ ŠULEŘ, P. *Východní křesťanství*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2003, str. 21.

⁸⁶ Tamtéž, str. 21.

církvi, postupně se začaly projevovat stále větší rozpory i kulturní rozdíly mezi oběma církvemi, které se od sebe čím dál více vzdalovaly.⁸⁷

Turci vnímali Byzantskou říši jako velkého soupeře, na její obyvatele hleděli s mírným opovržením, ale zároveň i s respektem a obdivem. Zbytek Evropy podceňovali, zajímala je pouze možnost expanze a rozšiřování svého území, proto Evropanům nevěnovali zvláštní pozornost. „*Pro středověké muslimy měla Evropa dvojitou podobu. Z jedné strany to byla byzantská říše jako mocenský rival, s nímž je třeba se utkat a kterého je třeba porazit. Z druhé strany to byli barbari, jejichž území měli muslimové v plánu dobýt a zcivilizovat islámem.*“⁸⁸

Zatímco západní křesťané považovali Turky za barbary a divochy, řečtí křesťané dávali často přednost muslimům před nadvládou západního křesťanství.⁸⁹ Jedním z důvodů byly vztahy mezi katolickou a řeckou ortodoxní církví. Křesťanská církev nebyla jednotná, sužovaly ji neustálé konflikty a dlouhotrvající rozpory a duchovní zájmy obou náboženství se časem střetly se zájmy mocenskými a politickými. Touha po zisku, moci a vládě často vedla k násilí a Západ a Východ se od sebe čím dál více duchovně vzdaloval.

Až do 11. století byla Byzance důležitým centrem světové politiky a východním centrem západní kultury a náboženství. Století válek a rozdělení církve na římskokatolický Západ a ortodoxní byzantský Východ mělo dopad nejen na kulturu a mentalitu jihovýchodní Evropy, ale i na oslabení říše. Toho využila italská obchodní města Janov a Benátky, která ovládla nejdůležitější obchodní města a přístavy. Vše vyvrcholilo roku 1202, když papež Inocenc III. (1160-1216) zahájil čtvrtou křížovou výpravu do Svaté země. Armáda shromážděná převážně z francouzských rytířů byla slabá a chyběly finance k jejímu zabezpečení. Papež proto požádal o pomoc bohaté benátské kupce, kteří přislíbili spolupráci a finanční podporu, ale jejich hlavním cílem

⁸⁷ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 37.

⁸⁸ MULLER, Z. *Islám a islamismus: dilema náboženství a politiky*. Praha: Academia. 2010, str. 121.

⁸⁹ BOSSY, John. *Křesťanství na Západě: 1400-1700*. Vyd. 1. Překlad Lucie Johnová. Praha: Karolinum. 1999, 233 s. ISBN 978-802-4614-687, str. 101.

bylo získání přístavu Zara a obsazení Konstantinopole.⁹⁰ Křižáci využili vnitřních nepokojů a politické nestability říše, z původního záměru ochrany města proti Turkům se stalo drancování a plnění, kdy vojáci rabovali nejen paláce, ale i kostely a kláštery. Armády křesťanského Západu vyplenily hlavní město křesťanského Východu, proti příkazu papeže si město podrobily a ustavily zde latinské císařství.⁹¹ Město, které dokázalo odolávat útokům mnoha nepřátel a bylo považováno za nedobytné, křižáci dobyli v dubnu 1204. Z tohoto útoku se říše už nevzpamatovala a nepřátelské vztahy mezi západní a východní církví měly dopad i na budoucí stabilitu a ochranu říše.⁹² Obsazení Konstantinopole křižáky roku 1204 vyvolalo u Řeků odpor a nenávisť proti všemu západnímu a latinskému a propast mezi Východem a Západem se ještě více prohloubila.

Se stoupající hrozbou tureckých nájezdů na byzantská území začala část byzantských politiků, učenců a především filosofů, usilovat o smíření se západní církví. Protože pro ně bylo hlavním záměrem sjednocení křesťanství, byli ochotni přijmout římskou nadvládu, pokud si však budou moci ponechat svoji víru a zvyklosti. Prostý lid v čele s duchovními byl však hrdý na své tradice a víru a odmítal se přizpůsobit latinské církvi.⁹³

V 15. století byla Byzanc už dlouhodobě vnitřně rozpolcená, trpěla mnohaletou hospodářskou krizí a postrádala dostatečnou vojenskou sílu. Říše byla pod silným tlakem muslimských vojsk, proto byzantský císař Konstantin XI. (1405-1453) požádal o pomoc nejen papeže, ale i některé evropské panovníky, dokonce byl ochoten obnovit církevní společenství s Římem a stvrdit Florentskou unii.⁹⁴ Jelikož však vztahy mezi papežem a císařem nebyly příliš přátelské a evropskou šlechtu zajímaly spíše jejich

⁹⁰ TYERMAN, Ch. *Svaté války: dějiny křížových výprav*. Praha: NLN. 2012, str. 538.

⁹¹ FLETCHER, R. *Kříž a půlměsíc*. Praha: MF. 2004, str. 65.

⁹² BACKHOUSE, Stephen. *Malé kompendium křesťanských dějin*. Vyd. 1. Překlad Vladimír Mikulica. Praha: Knižní klub, c2012, 208 s. ISBN 978-802-4236-636, str. 96.

⁹³ RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*. Praha: Epoque. 2003, str. 14.

⁹⁴ Církevní unie uzavřená 6. července 1439 ve Florencii, jejíž podstatou byla dohoda o pomoci západních států Byzanci proti Osmanským Turkům. Cílem bylo sjednocení východní a západní církve, ale Byzanc ji neuznala, aby nemusela uznat katolickou víru a být podřízena papeži.

vlastní finanční a mocenské zájmy, zůstal nakonec byzantský císař bez pomoci.⁹⁵ Turci pod vedením sultána Mehmeda II. Dobyvatele (1432-1481) zahájili obléhání hlavního města na jaře roku 1453 (viz příloha č. 7.3). A po téměř dvouměsíčním dobývání nakonec město, které bylo po tisíciletí východní baštou křesťanství, padlo 29. května 1453 do rukou muslimů.⁹⁶

Téměř tisíc let trvající říše přestala existovat a z Konstantinopole vzniklo sídlo tureckých sultánů. Po dobytí města byla Konstantinopol přejmenována na Istanbul, který se stal novým hlavním městem Osmanské říše a „největším „kulturním“ centrem islámu – umělci, básníci, historikové, miniaturisté a kaligrafové za podpory vládců a významných osobností dvora šířili jeho slávu napříč muslimským světem i za jeho hranice.“⁹⁷

Mehmed II. započal s obnovou a přestavbou Konstantinopole ihned po jejím dobytí. Vojáci dostali možnost vybrat si svůj podíl na kořisti, nastalo plenění a drancování, které ale sám sultán ukončil ještě týž den večer. Město bylo v troskách, část kořisti se rozdělila mezi sultána, jeho velitele a vojáky, mnoho obyvatel bylo zabito nebo vzato do zajetí. Některé správní jednotky města se vzdaly dobrovolně, otevřely Turkům své brány a zůstaly ušetřeny. Díky tomu získaly určitá privilegia, křesťanské památky zůstaly zachovány a obyvatelům se dostalo ohleduplného zacházení. Na sultánovo nařízení se musel každý velitel jeho armády ujmout jedné části města a rozvíjet ji. Tureckou tradicí se stala blízkost mešity a budov sloužící věřícím. Propojení mešity s dalšími veřejnými stavbami, jako byly například medresy, knihovny, školy, knihovny, ale i špitály, lázně, kuchyně, „...představovalo nový architektonický koncept, který vznikl v oblasti osmanské islámské kultury.“⁹⁸ Tak se začaly stavět mešity a zřizovaly külliye, servisní komplexy, soustředěné kolem mešity. Jak je uvedeno

⁹⁵ FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Vyd. 2. Překlad Ondřej Bastl, Tomáš Bastl. Praha: Vyšehrad, 2008, 303 s. ISBN 978-807-0219-645, str. 117.

⁹⁶ HRADEČNÝ, Pavel. *Dějiny Řecka*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 768 s. ISBN 978-807-1068-839, str. 218.

⁹⁷ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 47.

⁹⁸ KLUSÁKOVÁ, L. *Cestou do Cařihradu*. Praha: ISV nakladatelství. 2003, str. 120.

v kapitole 2.2, sami sultáni tyto náboženské instituce zakládali a podporovali, čím více říše vzkvétala, tím více külliýi bylo zakládáno.⁹⁹ Na zakládání külliye se podílelo mnoho lidí, například sultánské ženy a matky, hodnostáři, úředníci a obchodníci, ale hlavní roli hrály záduší, majetkové fondy sloužící k financování náboženských záležitostí a údržbě sakrálních staveb.¹⁰⁰ Nejdůležitější a nejvíce zdobenou stavbou v komplexu byla mešita, ostatní stavby se přizpůsobovaly terénu. Všechny mešity byly bohatě zdobené, zdi byly vyzdobeny verši z *Koránu* a bohatou nefigurativní výzdobou, zejména rostlinnými motivy. V islámu platí přísný zákaz zobrazování Boha, proto uvnitř mešity nesmí být žádný figurativní obraz. Külliye sultána Mehmeda II., külliye Sáhzádova a mešity Süleymanova a Bayezidova patří dodnes mezi vrcholy osmanské architektury.¹⁰¹

Později nastalo období islamizace, začleňování města do správního systému a nucené přesídlování obyvatel. Mehmed II. podporoval stěhování v rámci říše, pokud bylo dobrovolné, bylo novým osadníkům přislíbeno přidělení obydlí, pokud se lidé bránili, docházelo k násilným deportacím. Přesídlování se týkalo muslimského i nemuslimského obyvatelstva, dobrovolně přicházeli většinou židé z Balkánu, oproti tomu například obyvatelé Arménie byli často přinuceni násilím. Zároveň začala platit přísná pravidla a nařízení v náboženských stavbách. Byl velký rozdíl mezi architekturou osmanskou a původní křesťanskou, kostely musely být nižší než nově zřizované mešity a nesmělo se v nich vyzvánět k modlitbám. Docházelo také k přestavbám původních křesťanských náboženských staveb na islámské, jak to bývalo u muslimů zvykem. Za vlády Mehmeda II. byl na mešitu Aya Sofya přestavěn křesťanský chrám Hagia Sofia (viz příloha č. 7.7), z kostela Pantokrator se stala mešita Molla Zeyrek, a na místě kostela Svatých Apoštolů byl postaven Fátihův komplex. Několik kostelů zůstalo ušetřeno a nadále mohly zůstat ve správě křesťanských duchovních. Zachován zůstal

⁹⁹ VÖGT-GÖKNIL, U. *Spatial Order in Sinan's Külliyes*, in: *Environmental Design, Journal of The Islamic Environmental Design Research Centre* 5, ed. By Attilio Petruccioli, 1-2/1987, str. 168.

¹⁰⁰ KLUSÁKOVÁ, L. *Cestou do Cařihradu*. Praha: ISV nakladatelství. 2003, str. 122.

¹⁰¹ Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota. 2010, str. 243.

například Velký chrám svatých Apoštolů, kostel řádových sester Pammakaristos a kostel svatého Demetria kanavu.¹⁰²

Osmanizace po sobě zanechala trvalé stopy nejen ve vzhledu městské zástavby, ale i ve složení obyvatelstva. Hlavní část obyvatel Istanbulu tvořili Řekové, Židé a Arméni, kteří byli seskupeni do čtvrtí podle svého vyznání, jejichž centrum tvořilo náboženské středisko, mešita, kostel nebo synagoga. Díky tolerantnímu vztahu Turků ke křesťanství zůstala zachována struktura východní církve a smlouva mezi sultánem a nově zvoleným patriarchou,¹⁰³ kterého Turkové uznali jako představitele a ochránce celého řeckého národa, zajistila křesťanům volnost a částečnou nezávislost.¹⁰⁴ Nový patriarcha měl neomezenou moc v záležitostech náboženských a církevních, zároveň dohlížel na zabezpečení dobročinných ústavů a vedení řeckých škol. Pod svojí správou měl náležitosti všech obyvatel města, kteří nyní spadali pod tureckou nadvládu. Jako protislužbu slíbil Murad II. patriarchovi ochranu pravoslavné víry „... *proti jejím křesťanským soupeřům jako například srbské pravoslavné církvi.*“¹⁰⁵

Pád Konstantinopole vedl nejen k zániku Byzantské říše a oslabení východního křesťanství, ale také k odchodu byzantských učenců, což ovlivnilo formování západního humanismu. „*Řeční učenci prchající před Osmany přispěli v Evropě ke znovuzrození klasické vzdělanosti a znovuobjevené řecké filozofické a politické texty změnily radikálně evropskou společnost a myšlení.*“¹⁰⁶ Díky humanismu dochází v Evropě k rozvoji jazyků, do čela se dostávají přírodní vědy a literatura. Humanisté se snažili o reformu církve, překládali *Bibli* do národních jazyků, kladli důraz na vnitřní zbožnost.¹⁰⁷

¹⁰² RUNCIMAN, S. *Pád Cařihradu*. Praha: EPOCH. 2003, str. 210-211.

¹⁰³ Georgios Gennadios II. Scholarios (1405-1472), velmi vzdělaný, přeložil T. Akvinského z latiny do řečtiny.

¹⁰⁴ OSTŘANSKÝ, B. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri. 2009, str. 53.

¹⁰⁵ FLETCHER, R. *Kříž a půlměsíc*. Praha: MF. 2004, str. 104.

¹⁰⁶ LUNDE, P. *Islám (víra, kultura, dějiny)*. Praha: Knižní klub. 2004, str. 70.

¹⁰⁷ PAVLINCOVÁ, Helena, HORYNA, Břetislav. *Judaismus, křesťanství, islám*. Vyd. 2. Olomouc: NS Olomouc. 2003, 661 s. ISBN 80-718-2165-9, str. 355.

Dobytí Konstantinopole mělo vliv na celou křesťanskou Evropu. Město, které symbolizovalo „druhý Řím“ a centrum ortodoxního křesťanstva, sloužilo nyní jako hlavní město muslimské světové říše. Novým centrem ortodoxních křesťanů se stává středisko ruské autokefální ortodoxní církve, Moskva. Západní mocnosti se snažily získat moskevskou šlechtu pro sjednocení s katolickou církví a společný boj proti Turkům. Rusové však na církevní unifikaci nepřistoupili, naopak po zřízení samostatného moskevského patriarchátu roku 1589 se přiklonili k východnímu byzantskému vzoru a zachovávali si odstup od západní církve. Později se Rusko prohlásilo za ochránce pravoslavných křesťanů na Balkáně i v Osmanské říši, což nakonec vedlo k mnoha konfliktům a válečným střetům.¹⁰⁸

První zprávy o dobytí Konstantinopole přivezli do Evropy uprchlíci z napadeného města, kterým se podařilo uniknout. Protože cestovali na lodích, zpráva nejprve pronikla do Benátek, odkud se rychle rozšířila do celé Evropy. Benátčané i Janované vyslali k sultánovi své vyslance s cílem obnovit mírové smlouvy a zajistit obchodní styky. Mehmed II. potvrdil Janovanům jejich obchodní privilegia, byl jim udělen statut chráněných poddaných a ponechána jejich čtvrť v Galatě.¹⁰⁹ Západní křesťanský svět se začal cítit ohrožen a svou pozornost zaměřil k muslimskému nebezpečí. Ještě téhož roku vydal papež Mikuláš V. (1397-1455) bulu, ve které podněcoval celý křesťanský svět ke křížáckému tažení proti Osmanské říši. Jeho výzva se však nesetkala s moc příznivým ohlasem.¹¹⁰

Roku 1463 byla vyhlášena křížová výprava, v jejímž čele měl stát Mikulášovo následník, významný učenec a zkušený diplomat angažující se v křížových jednáních, papež Pius II. (1405-1464).¹¹¹ Ještě před svým nástupem na papežský stolec se Pius II. nejprve pokusil o mírová jednání s muslimy, dokonce v době pádu Konstantinopole napsal dopis Mehmedu II., ve kterém vyjádřil svůj negativní postoj k islámu i postavě

¹⁰⁸ FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. Vyd. 3. Brno: CDK. 2001, 197 s. ISBN 80-859-5980-1, str. 22.

¹⁰⁹ FLETCHER, R. *Kříž a půlměsíc*. Praha: MF. 2004, str. 113.

¹¹⁰ BOER, P. *Stručné dějiny Evropy: idea Evropy a její proměny*. Brno: CDK. 2003, str. 29.

¹¹¹ Tamtéž, str. 30.

proroka Muhammada. V dopise Mehmedovi nabízí, že ho uzná panovníkem všech, i když neprávem získaných území, pokud přistoupí na křesťanství.¹¹² To se však nestalo a budoucí papež začal vyzývat křesťanský svět k ochraně a obraně celé Evropy proti islámskému nebezpečí. Téměř dvacet let se snažil upozornit na tuto hrozbu, ve svých proslovech často používal termíny *Respublica Christiana* a Evropa jako synonyma a hovořil o „*naší Evropě, naší křesťanské Evropě*.“¹¹³ Piova plánovaná křížácká výprava se nakonec neuskutečnila, protože během jejích příprav papež zemřel.

Později křesťané od křížových výprav pomalu ustupují, za poslední křížovou výpravu lze považovat válku Svaté ligy proti Osmanům v letech 1684 až 1699.¹¹⁴ V Evropě dochází k mnoha politickým změnám, se kterými se mění i postavení církve, které se nepodařilo získat dominantní postavení ve světě.

2.6 Vrchol Osmanské říše a šíření muslimské nadvlády

V 15. až 17. století byla Osmanská říše (viz příloha č. 7.5) jedním z nejmocnějších států Evropy. Zaujala místo nástupce Byzantské říše a díky své vojenské síle se po několik století stala největší politickou silou islámu, která představovala hrozbu nejen pro Evropu, ale i celé západní křesťanství. Říše patřila mezi hlavní mocnosti Evropy a Blízkého východu, zabírala a ovládala téměř celé Středomoří, větší část Uher, rozsáhlá území Asie a balkánské části Evropy. Sultáni neustále rozšiřovali svá území a Osmanská říše se nakonec stala dominantním státním útvarem na Balkáně a Blízkém východě více než šest století.¹¹⁵ Říše byla velice dobře spravována, měla silnou armádu, její sociální struktura připomínala feudální seldžuckou říši, ale zároveň byla ovlivněna byzantskými tradicemi.¹¹⁶

¹¹² KROPÁČEK, L. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Praha: Vyšehrad. 2002, str. 241.

¹¹³ BOER, P. *Stručné dějiny Evropy: idea Evropy a její proměny*. Brno: CDK. 2003, str. 31.

¹¹⁴ TYERMAN, Ch. *Svaté války: dějiny křížových výprav*. Praha: NLN. 2012, str. 906.

¹¹⁵ PALMER, Alan. *Úpadek a pád Osmanské říše*. Vyd. 1. Překlad Olga Kovářová, Martin Kovář. Praha: Panevropa, 1996, 351 s., [8] s. obr. příloh. Zániky říší, sv. 3. ISBN 80-858-4605-5, str. 1.

¹¹⁶ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 17.

Období největšího rozmachu a rozkvětu Osmanské říše nastalo za vlády sultánů Mehmeda II., Selima I. a jeho následovníka Suleymana I., kdy říše dosáhla největšího teritoriálního rozšíření. Rozvoj osmanské politické moci souvisel s ekonomicko-sociální strukturou země, která představovala centralizovaný stát orientovaný především na územní expanzi. Během novověku si Turci podmanili celý evropský Balkán, část střední Evropy, arabský Blízký východ a skoro celou severní Afriku.¹¹⁷

První polovina 15. století byla dobou sjednocování a obnovy říše. Sultáni Murad II. (1404-1451), Mehmed II. (1432-1481) a Bayezid II. (1447-1512) dokázali z říše vytvořit islámskou velmoc. Murad II. podporoval vzdělanost, za jeho vlády byla do turečtiny překládána hlavní díla arabské a perské literatury. Z hlavního města říše Edirne se stalo intelektuální centrum islámského světa, kam se sjížděli básníci, vědci a vzdělanci z různých zemí světa. Muradovo panování nebylo pouze obdobím duchovního rozvoje, ale také dobou plnou bojů a násilí, ze kterých nakonec vzešla válka s Benátkami a srbsko-uherskou koalicí.¹¹⁸

Muradovo nástupce Mehmed II. zajistil správní i vojenskou organizaci země, obnovil mírové smlouvy a podporoval kulturní styky s Evropou. Na konci 15. století Turci ovládali balkánské vnitrozemí, vzdorovat se pokusily pouze benátské pevnosti v Egejské oblasti a v Dalmácii. Diplomatické styky byly udržovány s „*Benátkami, Uhrami, Polskem, Janovem, Neapolí*. V roce 1497 byly navázány diplomatické styky s Ruskem a řada států měla v Istanbulu své stálé zástupce, podobně jako měl osmanský sultán své diplomatické zástupce v zahraničí.“¹¹⁹ Říše se stala hlavní mocností Starého světa, která měla pod svojí kontrolou důležité obchodní cesty z Afriky a Asie, což jí zajišťovalo velké příjmy peněz. Největším Mehmedovým úspěchem bylo dobytí Konstantinopole 29. května 1453. Díky vládě nad městem se Mehmed II. stal následníkem byzantských císařů a získal respekt a úctu celého islámského světa.

¹¹⁷ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 23.

¹¹⁸ VESELÝ, R. *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Praha: Karolinum. 1991, str. 201.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 209.

a jeho vlády bylo dobyto mnoho nových území, v této době představovala Osmanská říše pro evropské křesťanství největší hrozbu.¹²⁰

Po Mehmedově smrti nastoupil na jeho místo Bayezid II., výborný strateg a válečník, který dobyl Hercegovinu a vedl války nejen s Benátkami, Řeckem a Dalmácií, ale i s egyptskými mamlúky. Bayezid byl celkem přístupný panovník se zájmem o vnitřní politické a ekonomické problémy, za jehož vlády opět nastalo období kulturního rozvoje říše. Bayezid byl tolerantní k ostatním náboženstvím, což nejlépe dokázal, když do země přijal židy vyhnané z Pyrenejského poloostrova po roce 1492.¹²¹

Dalším významným vládcem byl Selim I. Hrozný (1465/70-1520), sultán velmi vzdělaný, ale zároveň i krutý válečník. Vládnul v letech 1512-1520 a byl považován za největšího dobyvatele. Na trůn se dostal díky vzpouře janičářů roku 1512 a ihned po svém zvolení nechal popravit všechny své mužské příbuzné. Za jeho vlády došlo k velké expanzi říše, a to především na Střední východ. Úspěšnými výboji Selim I. téměř zdvojnásobil území osmanské říše, získal Sýrii, Palestinu, Egypt, část západní Arábie severní Afriku i přístup k Perskému zálivu. V Egyptě ponechal stávající sociální a majetkové poměry, ale v Sýrii a Palestině zavedl osmanský lenní systém. Roku 1517 ovládl Mamlúcký sultanát, po dobytí Egypta získal titul chalífy a prohlásil se za náboženského vůdce celého muslimského světa.¹²²

Vrcholné období a největší územní rozmach a rozvoj říše nastal za vlády sultána Suleymana I. Nádherného, který panoval v letech 1520-1566. Na trůn usedl v 25 letech, během své dlouhé vlády říši sjednotil, rozšířil, a nakonec dovedl na vrchol slávy. Za jeho panování se z Osmanské říše stala světová velmoc a z Istanbulu nejbohatší město Evropy. V této době byla říše nejen mocná, ale i kulturně vyspělá. Suleyman byl silná osobnost, velice zdatný bojovník a především státník. V mládí studoval přírodní

¹²⁰ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 17.

¹²¹ Tamtéž, str. 32.

¹²² VESELÝ, R. *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Praha: Karolinum. 1991, str. 214-215.

vědy, historii, literaturu a vojenskou taktiku, později pracoval jako správce několika osmanských provincií.¹²³ Během Süleymanovi vlády se Osmanská říše stala dokonale spravovanou říší a důležitou světovou velmocí. Pro všechny obyvatele země nastalo převratné období plné velkých reforem, v zemi se upevnil právní systém a nový zákoník. Koncem 16. století „...představovala Osmanská říše mohutný centralizovaný stát jednoznačně orientovaný na územní expanzi.“¹²⁴ Zatímco Süleymanův předchůdce, Selim I. zaměřil své výboje převážně na východ, Süleyman se obrátil na západ, k Evropě a severní Africe. K jeho největším vojenským a politickým úspěchům můžeme přičíst dobytí Bělehradu, Rhodosu, a vítězství v bitvě u Moháče, kdy roku 1526 obsadil část Uher a porazil českého a uherského krále Ludvíka Jagellonského (1506-1526). V dalších letech podnikal výboje do Ruska, Gruzie a Arménie, a získal kontrolu nad velkým územím v Maroku a na Středním východě.¹²⁵

Süleyman I. byl zdatný politik, který díky dobré diplomacii a výhodnému vyjednávání udržoval spojenectví s mnoha státy. Přátelské vztahy udržoval s Ruskem i s francouzským králem Františkem I. (1494-1547), se kterým uzavřel „...*dohodu o míru, přátelství a obchodu*,“ jež zajišťovala výhody pro francouzské kupce a slibovala francouzům tureckou vojenskou pomoc ve válce proti Rakousku.¹²⁶

Za vlády Süleymanova syna Selima II. (1524-1574) a vnuka Murada III. (1546-1595) se expanze říše završila. Během svého panování se Selim II. vyhýbal válečnému tažení a snažil se spíše o nevojenské jednání. Obnovil mírovou dohodu s císařem Maxmiliánem II. (1527-1576), uzavřel spojeneckou smlouvu s Francií a stvrdil mír s Persií. Selimovo mírovou politiku ohrozila koalice Španělska, papeže a Benátek, která napadla osmanské loďstvo a porazila tureckou armádu v námořní bitvě u Lepanta roku 1571.¹²⁷ Selim II. nebyl moc dobrý panovník, v říši začala propuknout rolnická povstání

¹²³ KLUSÁKOVÁ, L. *Cestou do Cařihradu*. Praha: ISV nakladatelství. 2003, str. 110.

¹²⁴ Tamtéž, str. 111.

¹²⁵ VESELÝ, R. *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Praha: Karolinum. 1991, str. 220-221.

¹²⁶ Tamtéž, str. 222.

¹²⁷ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. - 18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 37.

a postupně se zhoršovala hospodářská i ekonomická situace země. Od poloviny 16. století Turci stále méně expandují, turecká státní politika se soustředila především na zaopatření stávajících území a udržení obchodu, proto Turci navazují spolupráci s Francií, Benátkami i Janovem a stávají se tak, „...*velmocí ve světě, který sahal daleko za břehy Středozemního moře.*“¹²⁸

Osmanská říše se díky svému územnímu rozmachu stává spojnicí mezi evropským a asijským kontinentem. Evropské státy se i přes rozdílné náboženské cítění, snažily využít Turky jako spojence, a jejich vojenskou sílu použít proti nepřátelům a konkurentům. To můžeme ukázat na příkladu anglické královny Alžběty I. (1533-1603), která vyslala roku 1583 k sultánovi Muradovi III. (1546-1595) kalvinistického vyslance, jenž měl se sultánem navázat přátelské styky a orodovat za Anglii. Díky této návštěvě později Murad III. udělil Anglii obchodní výsady, které jí umožnily hospodářskou a politickou expanzi v Orientu.¹²⁹

Po smrti sultána Sůleymana nastává období stagnace a oslabování vnitřní síly říše, což vede k pomalému úpadku. V zemi panuje velká náboženská a kulturní nejednotnost a zvyšuje se hospodářská zaostalost. O nadvládu nad Středomořím Turci přišli už při prohře s křesťanskou armádou v bitvě u Lepanta roku 1571, ale rozhodující roli sehrála až bitva u Vídně roku 1683, která ukončila turecké výboje do Evropy. Turci se museli stáhnout, Habsburkové se opět zmocnili Uher a turecká říše se omezila na Balkán.¹³⁰

Zatímco Osmanská říše prochází krizí, také v Evropě začínají růst nepokoje uvnitř západní církve. Krize v katolické církvi, náboženské konflikty a neschopnost vzájemné tolerance nakonec vedly ke vzniku mnoha reformních hnutí, která kritizovala katolickou církev především za její instituční pojetí, vůdčí postavení papeže a církve či obchodováním s odpustky. Na náboženské rozdělení křesťanské Evropy měly vliv

¹²⁸ KREISER, K. NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 78.

¹²⁹ KROPÁČEK, L. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Praha: Vyšehrad. 2002, str. 48.

¹³⁰ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 152.

nejen kulturní odlišnosti jednotlivých teorií, ale i politicko mocenské zájmy. Reformace, která se snažila o reformu církve, se postupně šířila z Německa do Holandska, Francie, Maďarska, Anglie a Skotska, a nakonec skončila schizmatem.¹³¹ Více se této problematice věnuje kapitola 3.2 Křesťanství.

2.7 Konec expanze a úpadek říše

Během doby své existence zaujímal Osmanská říše strategickou pozici mezi dvěma kontinenty, Evropou a Asií. Tato geografická poloha říše i jejích podmaněných území vedla ke střetu mnoha odlišných kultur, na jednom území zde žili např. Turci, Arabové, Židé, Řekové, Bulhaři, Srbové či Chorvati. Střetávání různých kultur pod tureckou nadvládou ovlivnilo historicko-kulturní vývoj jednotlivých národů uvnitř říše a vedlo k rozvoji vlastní kultury a identity. Osmanská identita byla ovlivněna nejen kulturou a zvyklostmi Blízkého východu, ale také křesťanského Západu.

Počátkem 17. století začíná turecká nadvláda slábnout a Osmanská říše pomalu upadá. Nastává období vojenské i hospodářské stagnace říše, která již není schopná držet krok se západním světem a postupně se izoluje a uzavírá do sebe. V této době Evropané objevují nové námořní cesty do Indie, které financují především kupci a obchodníci snažící se získat nejen výsadní postavení v obchodování s východem, ale i politické a vojenské výhody. Díky těmto novým námořním cestám začal upadat dálkový obchod vedený přes osmanská území, což mělo vliv hlavně na ekonomiku říše, která začala přicházet o velké zisky z výběru cla a poplatků za prodej zboží. Osmanská společnost byla konzervativní a bránila se změnám, což vedlo k zaostávání v ekonomickém i sociálním vývoji.¹³² Vzestup evropského námořního obchodu a koloniální expanze představovaly oslabení mezinárodního postavení a velkou konkurenci pro obchodní činnost říše. Osmanská říše neměla žádné kolonie, byla odkázána pouze na vlastní zdroje, proto rostla hospodářská převaha západní Evropy.

¹³¹ KEENE, M. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub. 2008, str. 96-97.

¹³² KLUSÁKOVÁ, L. *Cestou do Cařihradu*. Praha: ISV nakladatelství. 2003, str. 127-128.

Přerušení systému devširme a rozšíření dědičného nástupnictví do státních úřadů přispělo k dalšímu oslabení říše. K tomu se přidala neúspěšná zahraniční politika, finanční problémy země a mocenské boje o trůn a důležitá místa ve státní správě. Intriky u dvora a korupce v armádě vedly k inflaci a zvyšování cen, což vzbuzovalo odpor a vlny protestů končící vzpourami. Od konce 16. století docházelo k řadě povstání, a to zejména u studentů medres, kteří díky úpadku říše přicházeli o možnost vzdělání a získání kariéry v privilegované třídě učenců. K těmto povstáním se postupně přidávali i venkovští zemědělci, což nakonec vyústilo v tzv. *velký útěk* v letech 1603 až 1608, který natrvalo poznamenal skladbu osídlení celé Anatólie.¹³³

Rostoucí náklady na válečné výpravy vedly nejen ke zvyšování daní, ale zasáhly i náboženské nadace, když byly jejich příjmy zkonfiskovány ve prospěch sultána. Jedním ze sultánových cílů byla snaha omezit moc duchovních a dervišských řádů, protože s růstem jejich vlivu upadal jeho vliv.¹³⁴

Postupný rozpad říše a vzestup křesťanství, které si získávalo stále více příznivců za hranicemi osmanské říše, vedl k tomu, že muslimové začali být fanatictější v prosazování islámu. Nastalo období pronásledování heretiků a ateistů, probíhala výstavba nových mešit a do zemí podezřelých z kacířství byli vysíláni imámové a kazatelé.¹³⁵ Vše vyvrcholilo pokusem o násilnou islamizaci albánských kmenů, které se chtěly usídlit v hospodářsky bohatším Bulharsku. Celá balkánská oblast se marně snažila vymanit z turecké nadvlády a získat zpět svoji samostatnost.¹³⁶

Dlouhotrvající války se sousedními státy přivodily Turkům velké teritoriální újmy nejen v Uhrách, ale i na východě a v Persii. Územní ztráty a omezení tureckého vlivu na mezinárodní politiku přinutilo sultána Ahmeda I. podepsat roku 1606 s císařem Rudolfem II. (1552-1612) Žitvatorocký mír, který ukončil patnáctileté období výbojů a válek a na několik příštích let zajistil mír mezi Osmanskou říší a Habsburskou

¹³³ KREISER, K., NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 92.

¹³⁴ Tamtéž, str. 94.

¹³⁵ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 139.

¹³⁶ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 163.

monarchií.¹³⁷ K tomu se přidaly boje s Ruskem, Persií a několika podmaněnými státy, které se snažily vymanit z turecké nadvlády. Ve vzájemných střetnutích Turci přišli o Krym, Podolí a Besarábii a muslimské obyvatelstvo žijící na ztraceném území se dostalo pod křesťanskou nadvládu.¹³⁸

Ahmedův syn Osman II. (1604-1622) se pokusil o reorganizaci armády a nakonec se stal prvním sultánem, který byl nespokojenými janičáři sesazen a posléze popraven ve prospěch svého bratra Mustafa I. (1592-1639). Mustafaova vláda nebyla příliš přínosná, země byla hospodářsky vyčerpaná a upadal obchod.¹³⁹

Za panování Mehmeda IV. (1642-1693) dochází k devalvaci měny a zvýšení daní, což vedlo k povstání řemeslných cechů a janičářů. Zatímco v Evropě probíhala 30letá válka, v Osmanské říši docházelo k povstáním a občanským válkám, proti turecké nadvládě se bouřili Řekové, Srbové i Bulhaři. Politickou krizi doprovázelo násilí a mnoho válek. V letech 1663 – 1664 probíhala další válka s habsburskou monarchií, v letech 1672 – 1676 válka s Polskem a v letech 1677 – 1681 válka s Ruskem. Velké tažení Turků do Evropy bylo zakončeno dalším neúspěšným pokusem o dobytí Vídně, po kterém se Habsburkové znovu zmocnili celých Uher, a turecká říše se omezila pouze na Balkán.¹⁴⁰

Turci se nevzdávají a pokračují s výboji, proto i za vlády Suleymana II. dochází k mnoha vojenským střetům, asi nejvýznamnější se uskutečnil v letech 1683 – 1699, kdy proběhla „tzv. „dlouhá válka“ *Svaté ligy (římsko-německá říše v čele s habsburským císařem, Benátky, Polsko, Rusko, papež, Toskánsko, Malta) proti Osmanské říši.*¹⁴¹

Oslabování vnitřní síly říše se postupně odrazilo v neúspěších její zahraniční politiky a v úpadku mezinárodního postavení. Turci čím dál častěji uzavírali kapitulace

¹³⁷ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 38.

¹³⁸ LUNDE, P. *Islám (víra, kultura, dějiny)*. Praha: Knižní klub. 2004, str. 76.

¹³⁹ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 38.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 39-40.

¹⁴¹ Tamtéž, str. 40.

a obchodní smlouvy s evropskými obchodníky, které zahraničním obchodníkům zajišťovaly stále větší práva a výhodné daňové úlevy. Zatímco Turci ztráceli svoji hospodářskou převahu, Evropané získávali navrch. Zajišťovali stále větší část tureckého obchodu a osmanský trh se začal plnit levnějším evropským zbožím, což nakonec vedlo k úpadku domácí řemeslné výroby.¹⁴²

V průběhu 18. století už Osmanská říše nebyla schopna konkurovat evropským vojenským silám a postupně ztrácela svá území. Říši ohrožovalo především Rusko a Rakousko. Obě mocnosti spolu soupeřily o rozhodující mocenské postavení v balkánské oblasti, proto se snažily získat podporu křesťanských obyvatel Balkánu a popudit je proti turecké vládě.¹⁴³ Nakonec přestávají být Turci postrachem Evropy a naopak se stávají terčem útoků. Velká rozloha státu s centrem v hospodářsky slabé oblasti, spojená s národnostní, kulturní i náboženskou nejednotností, to vše vedlo k tomu, že říše nedokázala držet krok s Evropou, propadala stagnaci a křesťanská Evropa získala převahu.

Během své vrcholné expanze byla říše otevřená novým světům a nebránila se pronikání cizích vlivů, postupně se ale uzavřela do sebe a nesnažila se o sblížení s jinými evropskými ani arabskými zeměmi. V následujícím období postupně docházelo ke stále většímu úpadku říše, což nakonec vyvrcholilo definitivním rozpadem po první světové válce.

2.8 Osmanská kultura a její přínos

Turecká osmanská nadvláda nad jihovýchodní Evropou a balkánským poloostrovem ve 14. – 16. století patřila k nejvýznamnějším etapám evropských dějin. Expanze islámu v podobě Osmanské říše se v minulosti neomezovala pouze na evropský kontinent. Islám zasáhl i asijský východ, kde se prosazoval většinou nenásilně, prostřednictvím obchodních styků, někdy i za pomoci síly a zbraní. Turecké

¹⁴² BECKA, J., MENDEL, M. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, str. 37.

¹⁴³ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 112.

armády islamizovaly severní Indii a díky obchodu se islám šířil dál na východ. Osmané si hlídali strategické obchodní pozice, například přístavy a důležité obchodní trasy, protože díky vysokému clu přicházely do státní pokladny značné příjmy. Sultáni často zvýhodňovali evropské obchodníky výměnou za jejich podporu a přízeň, ať už formou vojenské a finanční pomoci a placením tributů, nebo materiálním zabezpečením. Opačně tato privilegia nefungovala, což se časem odrazilo i v ekonomické politice země.¹⁴⁴

Ze své východní vlasti si Turci přinesli vlastní kulturu, ale díky přijetí islámu získali přístup i ke znalostem vyspělé východní civilizace. Osmanské umění a kultura byly od svého vzniku otevřeny vlivům ostatních kultur. „*Charakteristickou schopností Osmanské říše ... bylo, že dokázala přetvořit v jeden celek talent umělců rozličných kultur a technik.*“¹⁴⁵ Osmané postupně přejímali základy arabské vědy, perské kultury a umění, do turečtiny byla překládána hlavní díla arabské a perské literatury. Většina vzdělanců četla a psala ve třech jazycích a z hlavního města Istanbulu se stalo kulturní a duchovní centrum říše.¹⁴⁶

Od 14. století se v Osmanské říši rozvíjí turecká literatura, ve které byla nejvíce ceněna poezie a historiografie. Nejstarší turecký literární žánr tvořil hrdinský epos, jehož nejčastějším obsahem byly legendy o oghuzských hrdinech. Na epos později navázala tradice „*oghuzsko-tureckých básníků-hudebníků známých jako ašik.*“¹⁴⁷ Významným dílem z tohoto období byla *Knih Oghuzů*, která se zabývala kmenovými tradicemi a historickým přechodem od Seldžuků k Turkům.¹⁴⁸

Postupně se přidávaly písně, lidové eposy a především poesie, jejichž obsahem byla hlavně válečná témata. První díla byla šířena většinou ústně, čímž zůstala dostupná celé společnosti. Mnoho obyvatel říše nemělo přístup k psanému textu a gramotnost

¹⁴⁴ KREISER, K., NEUMANN, Ch. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 64.

¹⁴⁵ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 182.

¹⁴⁶ HEGYI, K. – ZIMÁNYI, V. *Muslims and Christen. Reich in Europa*. Budapest, Corvina. 1988, str. 79.

¹⁴⁷ Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota. 2010, str. 292.

¹⁴⁸ KREISER, K., NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 42.

byla spojena zejména s politickou a náboženskou elitou. Lidoví básníci opětovaně používali turečtinu, která byla blízká prostému lidu. Nejčastější formu lidové tvorby tvořily veršované legendy, legendární eposy a próza, kterou představovaly převážně pohádky, legendy a romantické příběhy.¹⁴⁹

Stejně jako v Osmanské říši, byla i evropská novověká literatura zaměřena jak na oblast náboženskou, tak sekulární. V evropské lidové kultuře, v pověstech, písních, baladách a potulných divadlech se často objevovalo protiturecké myšlení, hlavním námětem byl často příběh krásné dívky unesené Turky. Také v českých legendách a pohádkách můžeme nalézt tureckou tematiku. Turci zde vystupují v podobě hrozby, kterou kladný hrdina přemůže.¹⁵⁰

O literární umění se zajímalo mnoho osmanských sultánů, básně psali například Bayezid I., Süleyman I., Murad II., Mehmed II. a Murad III., proto se u dvora turecká poezie těšila velkému zájmu a turečtí básníci byli podporováni a vydržováni nejen sultánem, ale i vysokými státními úředníky už od vlády Selima I. Zatímco u dvora převládala poezie kultivovaná, na venkově se stále ještě udržovala lidová, často zpívaná poezie, jejímiž hlavními tématy byly boje s Byzancí a turecké nájezdy.¹⁵¹

Ve 13. až 14. století se proslavili básníci Aşik Paša (1272-1333), tvůrce didaktické písně *Garibnáme (Kniha cizince)*, která se zabývá filozofickými a morálními tématy, a sofijský básník Junus Emre (1240-1320), autor divánu a didaktické mesneví *Pojednání o radě*.¹⁵² Formy, žánry a náměty turecké poezie obecně vycházely z perské literatury, kde převládaly podoby gazel a kasíde. Gazel tvořily především milostné básně, kasíde byl náboženský nebo sekulární chvalo zpěv k uctívání významné osobnosti. Náboženské kasíde se zabíraly například Bohem nebo Muhammadem,

¹⁴⁹ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 164.

¹⁵⁰ KREISER, K., NEUMANN, Ch. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 242-243.

¹⁵¹ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 160.

¹⁵² VESELÝ, R. *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Praha: Karolinum. 1991, str. 262.

sekulární byly zaměřené buď na jednotlivé osoby, jako byl sultán, vezír, paša, nebo zvláštní události, např. vojenská tažení.¹⁵³

V Osmanské říši se hovořilo asi stovkou jazyků a dialektů nejrůznějšího původu. Turečtina nebyla společnou řečí, vzdělanci a horní vrstva používali nejčastěji arabštinu, perštinu, řečtinu a aramejštinu. Arabština, jazyk, ve kterém Bůh oslovil proroka Muhammada, se stala na všech islamizovaných územích hlavním liturgickým jazykem. Arabštinou byl sepsán *Korán* i většina duchovní literatury, proto arabsky psali a hovořili nejen arabští a turečtí obyvatelé říše, ale i křesťané a židé. Většina podrobených etnik žijících v Osmanské říši ovládala také osmanskou turečtinu, kterou užívala v běžném životě.¹⁵⁴

Náboženská poezie, která představovala syntézu tří hlavních islámských jazyků, turečtiny, perštiny a arabštiny, se využívala převážně v pěveckém projevu při mystických obřadech dervišských řádů. Byla ovlivněna arabsko-perským stylem, díky překladům a studiu arabské a perské literatury se do tureckého jazyka dostávalo mnoho cizích slov, která postupně vytlačovala původní turecké výrazy a „... vytvořila nový literární jazyk osmanštinu, jazyk plný arabismů a persianismů.“¹⁵⁵

Představiteli náboženské poezie byli básník a filosof Muhammad Füzulî (1492-1555), autor lehkých básní a turecké verze básně *Leylâ* a *Mecnûn*, a představitel tureckého klasicismu Mahmud Abd al-Bâkî (1526-1600). Ten si díky básni o úspěšném tažení do Persie získal přízeň nejen sultána Süleymana I., ale také ostatních umělců, kteří jej nazývali sultánem básníků. Ve své tvorbě se Bâkî soustředil nejen na náboženská a mystická témata, ale také na reálný život bohatých obyvatel Istanbulu.¹⁵⁶

¹⁵³ Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota, 2010, str. 293.

¹⁵⁴ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 162.

¹⁵⁵ VESELÝ, R. *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Praha: Karolinum. 1991, str. 210.

¹⁵⁶ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 168.

V 15. století ještě neexistovala oficiální historiografie, byly psány první legendy o světcích, například *Prorokova biografie* Süelymana Çelebiho (1377-1411). Postupně začínaly vznikat díla zabývající se významnými událostmi a životopisy důležitých postav osmanské historie, ve kterých autoři opěvovali hrdinské činy sultánů.¹⁵⁷ Historiografická díla byla psána persky a turecky, mezi nejznámější historiky patřil Âşik Paşazâde (1392-1484), jehož výrazným dílem byla *Kronika domu Osmana* doplněná o anekdoty a zábavné vyprávění. Za zmínku stojí také Mustafa Alim (1541-1600), jehož dílo *Podstata zpráv* zachycuje obecné dějiny Osmanské říše do doby Mehmeda II. Dalším významným historikem byl bývalý recitátor *Koránu* Sa'adeddin Hoca Efendi (1536-1599), který přeložil do turečtiny mnoho arabských a perských spisů. Jeho největším dílem bylo historiografické dílo *Koruna dějin*, ve kterém se zaměřil na osmanské dějiny, od jejich počátku až do smrti Selima I. Později Efendi toto dílo věnoval svému bývalému žáku sultánovi Muradovi III.¹⁵⁸

Díky turecké expanzi do Evropy a Afriky se turečtí vzdělanci začali více zajímat i o širší témata, například o zeměpis, kartografii a astronomii. Významným představitelem nového směru byl v 17. století encyklopedista Kâtib Çelebi (1609-1657), který se věnoval nejen zeměpisu, dějepisu, bibliografii a exaktním vědám, ale zároveň překládal arabské a perské filosofické texty. Jeho nejvýznamnějším dílem je bibliografický abecední slovník *Objev idejí* obsahující téměř 14 500 hesel v arabštině, perštině a turečtině.¹⁵⁹

Za zmínku stojí i autobiografické dílo cestovatele Evliya Çelebiho (1611-1721) *Cestopis*, ve kterém zachytil nejen historii a tradice Osmanské říše, ale i její vnitřní organizaci a společenský život.¹⁶⁰ Dalším cestovatelem, který čerpal z vlastní zkušenosti, byl Pîrî Reis (1470-1555). Reis pracoval jako námořní důstojník, proto vynikal v kartografii a po objevení Ameriky vytvořil mapu světa, kterou doplnil

¹⁵⁷ KREISER, K., NEUMANN, Ch. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 42-43.

¹⁵⁸ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 172-174.

¹⁵⁹ Tamtéž, str. 176.

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 165-166.

odbornými texty. Známe je také jeho dílo *Kronika o mořích*, která obsahuje více než 200 map a popisuje mořská pobřeží a přístavy ve Středomoří.¹⁶¹

Zatímco se turečtí autoři věnovali zeměpisným dílům, také v Evropě rostl zájem o poznávání cizích zemí a národů a vznikala díla s tureckou tematikou. Za zmínku určitě stojí dílo českého měšťana Martina Kabátníka († 1503) *Cesta z Čech do Jeruzaléma a Kaira*, ve kterém popisuje zážitky z cest po Východě z let 1491-1492, a ve kterých líčí život obyvatel v Istanbulu.¹⁶² Dalším významným dílem je cestopis *Cesta z Prahy do Benátek a odtud potom po moři až do Palestiny podniknutá roku 1546*, jenž se řadí k nejpřesnějším cestopisům té doby v Čechách. Autorem byl spisovatel a cestovatel Oldřich Prefát z Vlkanova (1523-1565), který v cestopise velice přesně a popisně vylíčil běžný turecký život. Spis obsahuje i některá turecká slova, například „*chléb – echmek, maso – et, sejr-penir, sol-tus, víno – satrap, voda – su, hrozen vína – izun.*“¹⁶³

Důležitou roli v přiblížení turecké kultury Evropanům hráli diplomaté. Příkladem uvádím známého českého diplomata a spisovatele Václava Budovce z Budova (1551-1621), který se stal roku 1577 členem císařského poselstva k tureckému sultánovi, a později zaujímal pozici hofmistra císařského velvyslanectví v Osmanské říši. Budovec se naučil turecky a arabsky, a přestože byl odpůrcem Turků i islámu, velmi se zajímal o turecké zvyky a náboženství. V jeho tvorbě se vyznačovala náboženská polemika s islámem, ve svém díle *Antialkorán* seznamuje čtenáře s islámským náboženstvím, snaží se ukázat na podstatu islámu, i když se k němu staví negativně. Budovec silně podporuje křesťanství, zásadní myšlenkou knihy je sjednocení všech křesťanů a společný boj proti Turkům. Zajímavá je také korespondence mezi Budovcem, jeho synem a významnými evropskými osobnostmi, ve které podrobně popisuje nejen islám, Muhammada a *Korán*, ale i celkovou situaci na Východě.¹⁶⁴

¹⁶¹ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 175-176.

¹⁶² BECKA, J., MENDEL, M. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, str. 89-90.

¹⁶³ Tamtéž, str. 90.

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 92.

Muslimskou kulturou a životem v Osmanské říši se zabýval také císařský vyslanec Heřman Černín z Chudenic (1579-1651), jenž sepsal *Deník cesty do Konstantinopole 1644-1645*, ve kterém popsal své osobní zážitky z pobytu na dvoře osmanského sultána. I když jeho cesta nebyla motivována náboženstvím, ale politikou, a jeho úkolem byla mírová jednání s Turky, ve svém deníku odkrývá svůj pohled na islámské náboženství a muslimskou mentalitu.¹⁶⁵

Vzhledem k tomu, že v 16. století probíhal o osmanskou literaturu a literární činnost intenzivní zájem, zaujímal mezi řemesly velmi důležité postavení zejména odvětví vztahující se k produkci knih. Díky posvátnosti arabského písma měli u dvora výsadní postavení kaligrafové, jejichž dekorativní texty se vyznačovaly velkou technickou a stylistickou kvalitou. Kaligrafové se živili zejména přepisem *Koránu*, modlitebních knih a vědeckých spisů. V této době bylo velmi oblíbené přísloví: „*Korán byl zjeven v Mekce, recitován v Egyptě a opisován v Istanbulu.*“¹⁶⁶ Kaligrafie se často využívala také jako ozdobný architektonický prvek nebo na zdobení porcelánu, koberců a textilu.¹⁶⁷ Kaligrafické texty byly mnohdy doplňovány iluminacemi, a to zejména v *Koránu*. Iluminace byly tvořeny různými barvami, převládalo zlato a lapis lazuli. Ornamenty a geometrická znázornění se používaly nejen k výzdobě psaných textů, ale byly jimi zdobeny také prostory paláců a sakrálních staveb.

Stejní řemeslníci, kteří vytvářeli iluminace, malovali také miniatury. První portréty panovníka začaly vznikat pod vlivem italských renesančních umělců, jako byli Matteo di Pasti (1420-1468) a Gentile Belini (1429-1507), už za vlády Mehmeda II. Oficiální malířská osmanská škola vznikla o více jak třicet let později, za vlády Selima I., který přivezl malíře z Damašku, Tebrízu a Herátu.¹⁶⁸

Zatímco Evropa těžila z vědeckého pokroku a technických novinek, například z kartografie, navigace a knihtisku, Osmané pomalu zaostávali. Když byla například

¹⁶⁵ BECKA, J., MENDEL, M. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, str. 93.

¹⁶⁶ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 183.

¹⁶⁷ LUNDE, P. *Islám (víra, kultura, dějiny)*. Praha: Euromedia Group. 2002, str. 89.

¹⁶⁸ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 193-194.

roku 1455 poprvé vytištěna Gutenbergova *Bible*, které se během dalších padesáti let vydalo více než šest milionů výtisků, vydal Selim I. pro muslimy zákaz používání tiskáren, protože „náboženští učenci islámu ulemá tvrdili, že tisknout Korán by se rovnalo svatokrádeži. Slovo boží lze předávat jedině „rukama písarů“, tvořících nejkrásnější kaligrafii, které jsou schopni.“¹⁶⁹ I když nemuslimské tiskárny existovaly v osmanské říši už od roku 1493, první turecká tiskárna s arabským písmem byla založena maďarským překladatelem konvertujícím k islámu Ibrahimem Mutteferrikem (1674-1745) až roku 1727. Turci zakázali tisknout náboženské a právní dokumenty, proto se tiskly především vědecké, technické, historické a filosofické knihy. První vytištěnou knihou se stal velký arabsko-turecký slovník *Vankuli lugati*.¹⁷⁰

V 16. století se rozvíjelo mnoho výrobních odvětví. Výroba, která se soustředila zejména v osmanských městech, byla zaměřena především na zbrojní průmysl, zpracování kovů, dřeva, výrobu textilu, koberců a keramiky. Rozšířila se také výroba kovových dekorativních předmětů, dřevěných předmětů intarzovaných slonovinou, koberců z oblasti Usak a textilií. Užité předměty byly často zdobeny vegetativními motivy, převládal tulipán, šípková růže, karafiát, hyacint, list sazu nebo palmy, později se přidalo zobrazení osob a zvířat.¹⁷¹

Od 12. století se v islámském světě rozšířily tzv. *futuvy*, ve kterých se organizovali mladí svobodní muži ne podle řemesla, ale podle určité čtvrti. Od 13. století se začala prosazovat bratrstva zvaná *achilik* nazývaná podle svých členů achíjů, tedy bratrů. V těchto sdruženích příliš nezáleželo na řemeslech jednotlivých členů, vstup byl dobrovolný a všichni členové měli jasně stanovená práva. Spojovacím prvkem těchto bratrství byly společně sdílené hodnoty. Ke změně došlo až během 15. století, kdy volná sdružení achíjských bratrstev přestala vyhovovat společenským

¹⁶⁹ FLETCHER, R. *Kříž a půlměsíc*. Praha: MF. 2004, str. 114.

¹⁷⁰ KREISER, K., NEUMANN, Ch. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 129.

¹⁷¹ Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota. 2010, str. 260.

podmínkám. Části achíjských bratrstev se včlenily do cechů, některé postupně zanikly.¹⁷²

Osmanská umělecká kultura se rozvíjela převážně v palácových komplexech. Umělci, řemeslníci a stavitelé, kteří se rekrutovali z celého území Osmanské říše, byli striktně hierarchizováni a stejně jako v Evropě vznikaly i v Osmanské říši specializované řemeslnické cechy, ve kterých se bez ohledu na náboženskou víru sdružovali mimo janičářů, úředníků a náboženských činitelů všichni obyvatelé provozující stejné povolání.¹⁷³ Vznikaly cechy nejen architektů, výrobců porcelánu, zlatníků, výrobců koberců a sedlářů, ale také hudebníků, básníků a malířů miniatur. Cechy spolupracovaly se státními úřady a organizovaly řemeslnickou výrobu, zároveň se snažily také rozvíjet celkovou vzdělanost, např. zřizováním koránských škol pro své učedníky ve spolupráci s derviškými řády a jinými náboženskými institucemi. Řemeslníci byli stejně jako v Evropě rozděleni do tří skupin, ale na rozdíl od evropských učedníků nebyli islámští učedníci povinni zůstat u jednoho mistra, se souhlasem cechovní rady mohli odejít k jinému.¹⁷⁴

Důležitou roli v osmanské kultuře hrála výroba koberců a textilií, které byly významné jako suroviny, tkaniny i konečné výrobky. Z náboženských důvodů se rozvinula především výroba modlitebních koberečků a koberců do mešit, které byly vázány převážně ručně. Koberce byly velmi ceněny, často se s nimi obchodovalo nebo byly dávány darem. Jejich dekor často zdobily geometrické vzory nebo vzory převzaté z architektonické výzdoby, především hvězdy a medailony. Zdobnost koberce poukazovala na bohatství, původ i náboženskou příslušnost jeho majitele.¹⁷⁵

Po dobytí Byzance se Turci seznámili s pozdně antickou architekturou, kterou představovaly především kostely, kláštery, mozaiky (viz příloha č. 7.8) a sochy. Turci byli velcí stavitelé a díky tomu vznikl „...*nový osmanský sloh, založený na byzantském.*

¹⁷² Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota. 2010, str. 292.

¹⁷³ HITZEL, F. *Osmanská říše 15. -18. století*. Praha: NLN. 2005, str. 191.

¹⁷⁴ http://obzor.hyperlink.cz/ho20001112.HTM#_edn5

¹⁷⁵ LUNDE, P. *Islám (víra, kultura, dějiny)*. Praha: Knižní klub. 2004, str. 92-93.

*Vyznačuje se shluky kupolí a štíhlými, prudce stoupajícími minarety. Vnější strana mešit zůstává poměrně málo zdobená, zatímco uvnitř se uplatňuje kachlíkové obložení, zvláště slavnou keramikou z Izniku s květinovými a listovými vzory, převážně v barvách modré, tyrkysové a červeného pečetiho vosku.*¹⁷⁶

Období největšího budování a rozvoje osmanské architektury nastalo za vlády sultána Süleymana I., kdy bylo postaveno mnoho zajímavých sekulárních i profánních staveb. Sultán měl vlastního architekta, bývalého janičáře Sinana (1489-1598), který byl zároveň výborný stavitel a inženýr a dohlížel na stavbu všech důležitých budov. Své první stavby, u kterých byla nejdůležitější funkčnost, pevnost a stabilita, postavil pro vojenské a obranné účely, ale později se zaměřil především na stavbu sakrálních budov a uměleckou architekturu. Sinan měl zkušenosti z oprav křesťanských staveb, nebyl jimi však příliš ovlivněn a raději rozvíjel architekturu seldžuských Turků, ve které využíval znalostí prostorové geometrie antických Řeků a navazoval na osmanské tradice. Tradičním stavebním materiálem byly cihly a vápenec, často se používal také materiál ze zničených a zchátralých křesťanských budov.¹⁷⁷

Pod Sinanovým dohledem se stavěly nejen honosné mešity, které měly tvar kubusu, ale celé náboženské komplexy. Ve své sakrální architektuře na sebe navrstvil kupole a polokupole, které spojil do jednoditého celku v jediné stavbě. Díky klesající půlkouli, klenbám a opěrným pilířům dílo působilo masivním a monumentálním dojmem s centrální kupolí. Elegantní protiklad této mohutnosti tvořily štíhlé minarety ve tvaru tužky, které byly charakteristické pro Osmanskou mešitu.¹⁷⁸ Mezi Sinanova architektonická díla zachovaná do dnešní doby patří například mešity Šehzáde, Süleymaniye v Istanbulu a Selimiye v Edirne.¹⁷⁹

¹⁷⁶ LUNDE, P. *Islám (víra, kultura, dějiny)*. Praha: Knižní klub. 2004, str. 85.

¹⁷⁷ BREITLING, S. *Dějiny architektury: od antiky po současnost*. Vyd. 1. Překlad Michaela Váňová. Editor Jan Gypel. Praha: Slovart. 2008, 119 s. ISBN 978-80-7391-081-5, str. 18.

¹⁷⁸ Tamtéž, str. 19.

¹⁷⁹ KLUSÁKOVÁ, L. *Cestou do Cařihradu*. Praha: ISV nakladatelství. 2003, str. 118-119.

Přestože ve středověku měl islám nad Evropou kulturní a vojenskou převahu, s nástupem novověku se síly postupně vyrovnávaly. V 16. - 18. století procházela západní Evropa mnoha kulturními i politickými změnami, nastalo období humanismu a renesance, která se z Itálie postupně rozšířila do celé Evropy. Nový kulturní směr se odrazil ve způsobu života celé západní společnosti. Pozornost se postupně odklání od náboženství, soustředí se spíše na světskou kulturu, upřednostňuje člověka před Bohem a obrací se k věcem pozemským a lidským. Důraz je kladen na individualismus a vzdělanost, vzrůstá zájem o národní jazyky.

Vrcholná éra osmanského stavebního období, ve kterém převažují stavby mešit s kupolemi, se shoduje s obdobím západoevropské renesance, ve kterém představovala kupole podobně důležitý architektonický prvek. Přesto se islámské mešity od křesťanských kostelů a chrámů velice lišily. Zatímco u křesťanských sakrálních staveb můžeme vidět seskupení jednotlivých prostranství a kupole představující nebeskou sféru, v islámských mešitách nic takového neexistuje, protože mihráb, jenž představuje obvykle prázdný výklenek ve stěně mešity, nezaujímá místo oltáře. Interiéry mešit nemají nic společného s vnější mnohotvárností. Vnitřní prostor obklopují hladké stěny, které zdobí barevné mozaiky s rostlinnými a geometrickými ornamenty a dekorativní písmo. Často se také jedná o abstraktní tvary, které se rozvinuly díky muslimskému zákazu figurálního zobrazování, a které přispěly k celkovému rázu mešity.¹⁸⁰

Ve stejné době, kdy Osmané stavěli honosné sakrální stavby, renesanční architekti v Evropě se nechávali inspirovat antikou. Hlavním renesančním zdrojem věnujícím se antické architektuře byla tvorba římského vojenského inženýra a architekta Vitruviuse (1. st. př. n. l.), soubor knih *O architektuře*. Dílo zahrnuje deset knih, ve kterých se Vitruvius věnuje dějinám architektury, stavební praxi a charakteristice architekta. Renesanční architekti sice navazovali na antickou tvorbu, ale upravovali si ji podle svých představ a možností. Jejich stavby byly jednoduché, s pravidelnou proporcí, obsahovaly sloupořadí, klenby i kupole. Postupně se začaly objevovat nové

¹⁸⁰ BREITLING, S. *Dějiny architektury: od antiky po současnost*. Praha: Slovart. 2008, str. 18-19.

typy budov, jako byly městské paláce a předměstské vily, jejichž hlavním účelem byla reprezentace majitele. Převládajícím stavebním materiálem v Evropě zůstával stále kámen, zároveň však rostla obliba mramoru a cihel.¹⁸¹

Islámská kultura šířená osmanskými Turky zasáhla i křesťanskou evropskou kulturu. Přestože křesťanský Západ pohlížel na Turky s pohrdáním, jejich přímý styk s islámem měl velký význam nejen kulturní, ale i hospodářský. Nejen v balkánských oblastech, ale i v celé Byzantské říši probíhaly ještě před tureckou expanzí vnitřní nepokoje a spory, které vedly ke stagnaci v hospodářské oblasti. Díky osmanské nadvládě se situace na východě postupně stabilizovala, což mělo vliv i na západní Evropu. Z Předního východu proudilo do Evropy mnoho cenných podnětů a poznatků, kulturní přínos pramenil ze všech oblastí exaktních, přírodních i duchovních věd, techniky, obchodu, životního stylu včetně hudby, výtvarného a literárního umění.

¹⁸¹ BREITLING, S. *Dějiny architektury: od antiky po současnost*. Praha: Slovart. 2008, str. 43-44.

3 KONTAKTY KŘESŤANSTVÍ S ISLÁMEM

3.1 Islám

Islámské náboženství, jehož počátky nalezneme v oblasti Předního východu, vychází ze stejných základů jako judaismus a křesťanství. Vznik tohoto zjeveného náboženství řadíme do 7. století, kdy prorok Muhammad prožil první zjevení. Islám je široký pojem, jenž označuje nejen náboženské vyznání, ale především teologickou normu, která je důležitou součástí společenského vědomí každého muslima. Islám vyjadřuje určitý způsob života muslimů, klade důraz nejen na tradice, morálku a čistotu, ale především na komunitu věřících, která je motivující silou islámského světa.¹⁸²

Islám je nejmladší z monoteistických světových náboženství, které je založeno na Alláhových příkázáních, zaznamenaných ve svaté knize islámu, v *Koránu*. Muslimové věří, že *Korán* je skutečným Božím slovem, které předal Alláh proroku Muhammadovi (570-632) na základě zjevení archanděla Gabriela. Archanděl v roce 611 sdělil Muhammadovi „*Jsi posel Boha, jeho prorok*“ a poté mu přikázal vše opakovat a recitovat. Tato zjevení dostala později název *Korán*, tedy to, co je určeno k recitaci. *Korán* je posvátným textem islámu, je průvodcem každého muslima a zdrojem islámského učení. Základním tématem *Koránu* jsou události v Muhammadově životě a vztah k Bohu.¹⁸³ *Korán* obsahuje 114 kapitol (súr), které se skládají do veršů a řadí podle délky. První súry se předávaly ústně, celý soubor byl sepsán až po Muhammadově smrti v polovině 7. století. Kapitoly jsou označeny názvy a čísly, ale jejich přesná struktura se stanovuje obtížně, obecně platí, že delší súry pochází z období Muhammadova působení v Medině, proto se nazývají „medinské“. Vzhledem k tomu, že Muhammad už byl v té době vůdčí osobností, jsou tyto súry svým pojetím více právnícké a oficiální, než náboženské. Naopak súry „mekské“ jsou kratší,

¹⁸² MÜLLER, Zdeněk. *Islám: historie a současnost: [náboženství, civilizace, společnost, ideologie, moderní svět a modernizace, islamismus]*. Vyd. 1. Praha: NS Svoboda, 1997, 187 s. Moderní dějiny, sv. 2. ISBN 80-205-0534-2, str. 55.

¹⁸³ Tamtéž, str. 16.

údernější, proklínají odpůrce a nevěřící, varují před božím hněvem a hrozí peklem. Mnoho súr obsahuje biblická témata, ve kterých se objevuje Ježíš i další biblické postavy, ale odmítají základní křesťanské dogma o Ježíši jako Synu Božím.¹⁸⁴ *Korán* zastává důležitou roli při formování každého muslima, tvoří základ modliteb, vzdělání a studia. Je to zákon a návod, jak žít v duchu islámu ctnostně a morálně, podle kterého se řídí téměř vše – manželské, rodinné i společenské náležitosti a hospodářské a politické uspořádání.¹⁸⁵

Islámská teokratická společnost je řízena náboženským zákonem šaría, autoritativním komplexem norem a pravidel, který předepisuje věřícím, co smí a nesmí dělat, čeho se mají vyvarovat, co dělat, aby byli dobrými muslimy. Šaría je zjevenou Boží vůlí, pravou a jedinou cestou, kterou se mají lidé ubírat. Je to součást muslimského práva, jež vychází z *Koránu* a hadísů, a podle které se řídí všechny aspekty rodinného i společenského života, od pobožnosti po osobní hygienu. Hlavní část kodexu se zabývá politickou organizací státu a velmi přesnými pravidly pro všechny stránky života jednotlivce. Šaría se opírá o tři zdroje – *Korán*, soubor tradic sunnu a muslimské právo.¹⁸⁶

Druhým zdrojem islámu je soubor tradic sunna. Sunna je obsažená v dochovaných zprávách od prorokových společníků, její náplní je soubor výroků a skutků proroka Muhammada. Sunna výrazně ovlivňuje muslimské uvědomění po celém světě, vztahuje se na jednotlivce i celou společnost. Věřit v sunnu, tedy v to, co Muhammad řekl nebo udělal, je podstatou islámu. Sdílené normy, uvědomění si společné jednoty a duchovní společenství ummy, to vše spojuje každého muslima, který je tak bez ohledu na svůj původ příslušníkem kterékoliv muslimské komunity.¹⁸⁷

¹⁸⁴ MÜLLER, Z. *Islám: historie a současnost*. Praha: NS Svoboda. 1997, str. 22.

¹⁸⁵ IDRIS, Jaafar Sheikh. *Pilíře víry: náboženství, historie a budoucnost*. 3. vyd. Překlad Eva Záherová, Ivan Hrbek. Praha: Islámská nadace a Al Ittihad al Islami v Praze v nakl. NÚR - Fethi Ben Hassine Mnasria, 2004, 30 s. Encyklopedie Britannica, 6. ISBN 80-903-1963-7, str. 6.

¹⁸⁶ Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota. 2010, str. 106.

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 12-13.

Obrovský vliv islámu vedl k tomu, že etnické uvědomění bylo u muslimů většinou potlačeno vědomím příslušnosti k ummě a k Osmanské říši jako k islámskému státu. Jednotné spojující znaky, jako jsou například víra v jednoho Boha, společná modlitba ve stanovených časech, dodržování pěti pilířů, čtení *Koránu*, právo šaría, to vše bylo nadřazeno národní i etnické příslušnosti. Každý muslim je bez ohledu na svůj původ příslušníkem jakékoliv muslimské komunity.¹⁸⁸

Ti, kteří začnou vyznávat muslimskou víru, musí svůj život uspořádat podle pevných zásad, ve kterých se respektuje pět základních příkazů, tzv. pilířů islámu. Tyto pilíře tvoří: vyznání víry, modlitba, půst, almužna a pout' do Mekky.

První z pěti pilířů islámu je vyznání víry (*šaháda*), vyjádření příslušnosti k islámu a odevzdanosti Boží vůli. Vyznání je podstatnou součástí života muslimů, proto musí být upřímné a kdokoliv jej pronese, stává se formálně muslimem. Vyznání musí být proneseno nahlas, správně, pochopením jeho významu a přesvědčením vycházejícím ze srdce. Základním krédem vyznání je: „*Vyznávám, že není Boha kromě Al-iláha, Muhammad je posel Boží*“.¹⁸⁹

Druhým pilířem je každodenní modlitba (*salát*), která se musí praktikovat pětkrát denně a vždy směrem ke svatyni Kaba, ležící v Posvátné mešitě v Mekce. Pokud člověk nemůže navštívit mešitu, lze tyto modlitby provádět individuálně. První modlitba se provádí před východem slunce, druhá po poledni, třetí odpoledne, čtvrtá po západu slunce a pátá před spaním. Modlitba se provádí vždy po očištění, obřadnému omytí obličeje, rukou a nohou. V modlitbě člověk nalézá vnitřní štěstí, klid a útěchu.¹⁹⁰

Třetí pilíř je povinný třicetidenní půst (*saum*) v měsíci ramadánu. Od soumraku do úsvitu platí přísný zákaz jídla, pití a sexuálního styku. Půst musí dodržovat všichni dospělí a tělesně zdraví věřící. Od povinnosti držení půstu jsou omluveni pouze lidé

¹⁸⁸ LUNDE, P. *Islám (víra, kultura, dějiny)*. Praha: Knižní klub. 2004, str. 45.

¹⁸⁹ OSTŘANSKÝ, B. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri. 2009, str. 213-214.

¹⁹⁰ IBRAHIM, I. A. *Stručný průvodce k porozumění Islámu*. Praha: NUR. 1972, str. 45.

staří, nemocní, nebo těžce fyzicky pracující, a těhotné a kojící ženy. Islám vyzdvihuje půst jako mravní a duchovní očistu, člověk se stává odolnějším a silnějším.¹⁹¹

Čtvrtý pilíř tvoří placení náboženské daně (*zakátu*), což je jediná trvalá daň určená *Koránem*. Podle šarií a na znamení oddanosti Alláhovi musí každý muslim odvádět část svého majetku na dobročinné účely. Daň, která původně vznikla jako povinný odpustek za „*hříšnou touhu vlastnit*“, je určena především na sociální a kulturní potřeby, k podpoře chudých a nemocných, ale lze ji také uplatnit i na vyplacení muslimských zajatců nebo uhrazení poplatků výběrčích daní. Náboženský a duchovní význam zakátu spočívá v propojení jednotlivce s celou společností (očisťuje plátce a snižuje strádání potřebných).¹⁹²

Pátý pilíř (*hadždž*) je pouť do svatého města v Saudské Arábii, Mekky, kterou by měl každý dospělý muslim vykonat alespoň jednou v životě, pokud mu to zdraví a finance dovolí.

„*A Bůh uložil lidem pouť k chrámu tomuto po toho, kdo k němu cestu může vykonat.*“ (Kor. 3: 91-97)

Můžeme vykonat „*Malou pouť*“, která je individuální a lze ji podniknout kdykoliv, nebo „*Velkou pouť*“, kterou je možné vykonat pouze v přesně stanovených dnech. Poutě do Mekky měla v osmanských dějinách sociální, kulturní i ekonomický význam. Každý rok se vydávali věřící z celé říše, které spojovala společná identita a příslušnost k jednotné obci věřících, na cestu do Mekky. Osmanští vládcí toho často využívali, náboženské zanícení na jedné straně posilovalo morální jednotu muslimského světa pod jejich panováním, a na straně druhé si tak sultáni upevňovali své výsadní postavení nejsilnější muslimské oblasti.¹⁹³

¹⁹¹ OSTŘANSKÝ, B. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri. 2009, str. 165.

¹⁹² PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: NS Olomouc. 2003, str. 349.

¹⁹³ HITZEL, F. *Osmanská říše 15.-18. století*. Praha: NL. 2005, str. 143-144.

V islámském náboženství hraje hlavní roli víra, a to především víra v jedinečnost Boha.

6 článků islámské víry

1. víra v jediného Boha
2. víra v anděly a džiny (zejména Gabriela, anděla zjevení)
3. víra ve zjevené knihy (*Korán* a posvátné knihy křesťanského a židovského zjevení popsané v *Koránu*)
4. víra v proroky a posly Boží
5. víra v soudný den
6. víra v osud¹⁹⁴

3.2 Křesťanství

Křesťanství, které výrazně spoluutvářelo evropskou civilizaci, je nejrozšířenější monoteistické náboženství na světě. Křesťanské náboženství je založené na učení Ježíše z Nazaretu, kterého chápe jako mesiáše, Božího syna a spasitele, a na víře v jednoho Boha a Svatou trojici – Otce, Syna a Ducha svatého. Křesťanství vychází z judaismu, se kterým sdílí víru v jednoho Boha, poslední soud a *Starý zákon*, ale postupně bylo ovlivněno řeckou filosofií, římskou kulturou a prostředím, ve kterém vznikalo. Křesťanství se rychle rozšířilo v římské říši a postupně i po celém světě.¹⁹⁵ Čím více stoupců přibývalo, tím více vznikaly spory a odlišné názory v pojetí víry. To vedlo ke vzniku řady odnoží církve, které se poté vyvíjely samostatně a odděleně od hlavního proudu církve. Jednotlivé církve spojuje mnoho společně uznávaných hodnot, k nimž

¹⁹⁴ Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota, 2010, str. 52.

¹⁹⁵ O'CALLAGHAN, Sean. *Malé kompendium světových náboženství*. Vyd. 1. Překlad Jaroslav Hofman. Praha: Knižní klub. 2012, 192 s. ISBN 978-802-4234-670, str. 33.

patří například společně sdílená víra v Boha, tradice o Ježíšovi, křest a misijní poslání.¹⁹⁶

Základním svatým textem křesťanství je *Bible*, souhrn textů (historických a prorockých vyprávění, právnických dokumentů, úvah, básní), které tvoří *Starý* a *Nový zákon*. *Starý zákon* je tvořen hebrejskou *Biblií*, psanou v hebrejštině a aramejštině, jehož jádro podle křesťanského výkladu tvoří *Pentateuch*, neboli pět knih Mojžíšových. Dále obsahuje historické spisy, mudroslovné a prorocké knihy – knihy Jozue, Soudců, dvě knihy Samuelovy, dvě Královské, proroctví Izajášovo, Jeremiášovo, Ezechielovo, dvanáct kratších prorockých knih, Žalmy, Přísloví, knihu Jóbovu, pět knih svitků, proroctví Danielovo, knihy Ezdráše a Nehemjáše a dvě knihy Letopisů.¹⁹⁷ *Nový zákon*, jenž pojednává o vlastní interpretaci Ježíše z Nazaretu, o jeho životě a působení, tvoří výběr nejstarší křesťanské literatury, základem jsou čtyři evangelia Ježíšových učedníků, Skutky apoštolů, epištoly a Zjevení Janovo. Zpočátku byly texty předávány ústně, postupně se zapisovaly v hebrejštině, aramejštině a řečtině.¹⁹⁸

Rozpadem Římské říše roku 395 začíná a v 11. století končí tzv. velké východní schizma, období rozpadu křesťanské církve na římskokatolickou a pravoslavnou řeckokatolickou. Tomuto rozdělení křesťanství na latinský Západ a ortodoxní Východ předcházelo rozdělení kulturní i jazykové, svoji roli zde hrál i vliv řecké a římské kultury. Konkurenční postoj mezi římským papežem a cařihradským patriarchou a přesun hlavního města na východ, to vše postupně vedlo k osamostatnění a postupnému odcizování Říma od Konstantinopole. Boj mezi starým a novým Římem, odlišné pojmání křesťanství, hierarchie v církevním aparátu, věroučné rozdíly a boj o pravomoc v misijní činnosti, to vše vyústilo 16. června 1054 k oficiálnímu rozdělení, kdy byla západní církev a kultura odpoutána od východní pravoslavné církve.¹⁹⁹

¹⁹⁶ FILIPI, P. *Křesťanstvo*. Brno: CDK. 2001, str. 12.

¹⁹⁷ PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: NS Olomouc. 2003, str. 148.

¹⁹⁸ PETROSILLO, Pietro. *Křesťanství od A do Z*. Vyd. 1. Překlad Jaroslav Hofman. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství. 1998. ISBN 80-719-2365-6, str. 25.

¹⁹⁹ FILIPI, P. *Křesťanství*. Brno: CDK. 1996, str. 20.

Východní a západní křesťanství se od sebe vzdalovalo. Důležitou roli při postupném odcizování obou církví hrálo odlišné náboženské vědomí, rozdílný výklad křesťanského učení i politické a kulturní střety zájmů. Obě církve měly odlišný pohled na zásadní otázky víry. Ortodoxní církev má stejně jako reformní hnutí na Západě výhrady k očištění, udělování odpustků a výsadnímu postavení papeže. Rozdíl je také v pojetí ikonografie, podle Východu ikony neznázorňují Boha, ten je neviditelný, ale Krista, který se stal člověkem, dále světce a anděly, případně události z biblických dějin.

Pravoslaví neuznává dogmatickou definici církve i její sociologické pojetí a odmítá představu církve jako instituce. Podle českého teologa Pavla Filipi pravoslavná „... *církev není skupina lidí, kteří hájí tytéž zásady a sledují stejné cíle, nýbrž je naplněním Kristova díla v dějinách, místem na zemi, kde se reálně děje vykoupení Krista.*“²⁰⁰

Podstatné rozdíly nalezneme také v mnišství. Na rozdíl od západního křesťanství není východní mnišství centrálně organizováno a řízeno. Pravoslavné kláštery tvoří samostatné jednotky podléhající místnímu biskupovi, které se řídí vlastními předpisy klášterního života. Pravoslavné mnišství je zaměřené především na meditaci, bohoslužbu, asketický život.²⁰¹ V období turecké nadvlády nad Balkánem pravoslavné kláštery podporovaly místní obyvatele a zastávaly důležitou roli národním sebeuvědomění, jak jsem se již zmínila v kapitole 2.4.

Obě církve mají odlišný pohled i ve vnímání Svaté trojice a původu Ducha svatého. Podle východních církví vychází Duch svatý z Otce, podle západních z Otce i ze syna. To je vyjádřeno dodatkem filioque, které si západní církve doplnila do vyznání víry. Pravoslavní jsou přesvědčeni, že latinská církev neměla právo měnit přesvědčení, které je společné všem křesťanským církvím. Ve své knize rakouský historik Michael W. Weithmann tuto polemiku vyjádřil zcela nezastřeně: „*Vzájemné*

²⁰⁰ FILIPI, P. *Křesťanství*. Brno: CDK. 1996, str. 25.

²⁰¹ Tamtéž, str. 38-39.

neporozumění došlo tak daleko, že obě strany na sebe nejen nesčetněkrát uvalily klatbu a spílaly si do schizmatiků (odpadlíků) a heretiků (kacířů), ale dokonce nakonec prohlásily protivníka za pohany.“²⁰²

Východní ortodoxní křesťanství označuje seskupení samostatných církví vzniklých ve východní části křesťanstva. Ve východní Evropě a na Balkáně byly nejvíce rozšířeny pravoslavné církve, které se organizovaly podle území a tím podporovaly národní identitu. V Byzantské říši převládala řecky hovořící církev s hlavním centrem v Konstantinopoli, ostatní východní církve měly svá sídla například v Alexandrii, Antiochii a v Jeruzalémě. Konstantinopolská církev byla často kladena jako protiklad západnímu křesťanství a řecký patriarcha byl považován za řeckého papeže.²⁰³ Po zániku Byzantské říše se jejími následovníky a pokračovateli staly církve ortodoxních balkánských národů.

Východní církve nemá centrální organizaci, je organizačně rozčleněna na místní autokefální nebo autonomní církve, které jsou řízené patriarchou. V současnosti autokefální samostatné církve tvoří 15 patriarchátů: cařihradský, alexandrijský, antiochijský, jeruzalémský, moskevský, srbský, rumunský, bulharský, gruzínský, Církev kyperská, Církev řecká, Církev polská, Pravoslavná církev českých zemí a na Slovensku, Církev albánská a Církev americká.²⁰⁴

Balkánská část Evropy byla po celý středověk pod tlakem islámu, proto se zdejší pravoslavné církve snažily o uchování pravoslavné víry do budoucna. Náboženská i národní kultura pomáhaly podmaněným národům snášet turecký útlak a společně sdílená víra jim dodávala naději do budoucna.²⁰⁵ Východní církve je oproti církvi západní zaměřena na hlubokou zbožnost, velmi důležité je zachovávání tradic a pevné propojení církve se státem, což ji více přibližuje k islámu než k západní latinské církvi, která je oddělena od státní moci, s níž neustále soupeří o dominantní postavení ve státě.

²⁰² WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 37.

²⁰³ FILIPI, P. *Křesťanstvo*. Brno: CDK. 2001, str. 19.

²⁰⁴ Tamtéž, str. 22-23.

²⁰⁵ Tamtéž, str. 24.

Tato kapitola se věnuje především pravoslavné ortodoxní církvi, která byla v přímém kontaktu s islámem daleko více než katolická církev.

3.3 Střet islámu s křesťanstvím

Vztah křesťanství a islámu, střet dvou zcela odlišných světů, patří k důležitým rysům dějin lidstva. Tento vztah byl po staletí zatížen konflikty, nevraživostí a vzájemným nepochopením. I když docházelo k vzájemnému ovlivňování obou kultur a existovaly mezi nimi kulturní a obchodní styky, problém nastával v odlišné víře a vyznání. Muslimský svět i středověká Evropa cítily ohrožení dominantního postavení vlastního náboženství, proto odmítaly uznat náboženství druhé strany a za jedinou správnou víru uznávaly jen tu svoji.²⁰⁶

Období křížových výprav proti sobě postavilo západní latinské křesťanstvo s duchovním centrem v Římě a východní pravoslavnou církev v čele s Byzantskou říší a velice rychle se šířící islám. Islámský svět a civilizace Západu, vztah mezi muslimskou a křesťanskou kulturou, to nebylo jen střetnutí dvou rozdílných společností, které si chránily vlastní kulturní hodnoty. Bylo to prolínání dvou kultur, jež měly mnoho společného, a které se vyznačovaly bohatou výměnou filosofických, vědeckých a kulturních podnětů. Islámsko-křesťanská historie zahrnuje dlouhá období plná vzájemného střetávání a ovlivňování. V průběhu dějin však stála obě náboženství často proti sobě jak v polemikách, tak ve válečných střetnutích. Díky nesprávnému vyložení křesťanské dogmatiky si islám o křesťanství utvořil zcela zkreslený obraz, oproti tomu křesťanství k islámu přistupovalo jako ke kacířství. Proto je nutné k pochopení a porozumění islámského světa vzít v úvahu všechny sjednocující i rozdílné prvky oblasti působnosti: tradiční, moderní, etnické, kulturní, jazykové a hlavně náboženské.²⁰⁷

²⁰⁶ FLETCHER, R. *Kříž a půlměsíc*. Praha: MF. 2004, str. 1.

²⁰⁷ Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota. 2010, str. 9.

V době, kdy byli křesťané na Balkáně a ve Středomoří podrobeni Turky, střety křesťanství a islámu se přesunuly na Východ. Díky tureckému nebezpečí se stal islám hlavním nepřítelem křesťanství a papežové i světští vládci to lidem neustále připomínali. Katolická církev využívala Turky pro své cíle, později se k ní přidala i šlechta a evropští panovníci, kteří všeobecný strach z Turků v Evropě horlivě podporovali a propagovali, protože tím sledovali především svůj vlastní prospěch, „...aniž by příliš bojovali, mohli ospravedlnit výdaje na zbrojení, stavět si pro sebe pevnosti a vydržovat stálá vojska, mohli stále znovu vybírat nové „turecké daně“, které ovšem plynuly do jejich vlastní kapsy.“²⁰⁸ Turci byli líčeni jako nemilosrdní podmanitelé, kteří znásilňují a vraždí všechny obyvatele dobývaných území. Agresivně se Turci chovali zejména v počátcích své expanze, které provázelo vypalování kostelů i celých vesnic a násilné deportace obyvatel. Později se situace změnila, hlavním cílem muslimů se stal finanční prospěch, proto neměli potřebu obyvatele dobytých území pronásledovat nebo zabíjet, raději je využili jako levné pracovní síly a snadný zdroj příjmů. Turci se nepochybně při svých výbojích chovali krutě a násilnicky, ale totéž lze říci i o středověké evropské armádě. Stejně praktiky jako u Turků nalezneme i na straně křesťanské Evropy - pronásledování, popravy a mučení heretiků, inkvizice, brutalita šlechty proti poddaným...²⁰⁹

Na územích, která nejvíce ohrožovala turecké expanze, působilo několik církví. Zatímco v Byzantské říši vládla řecká ortodoxní církev, nejvýraznějšími církvemi působícími v oblastech balkánských Slovanů byla církev bulharská a srbská ortodoxní církev v čele s autokefálními patriarcháty. Řecká ortodoxie stále usilovala o potlačení vlivu balkánských církví a snažila se znovu prosadit své dominantní postavení v celém ortodoxním světě. Když byl roku 1393 zrušen bulharský a roku 1459 srbský patriarchát, sultán přiznal výsadní postavení řeckému patriarchovi a Řekové si upevnili pozici nadřazeného křesťanského národa uvnitř muslimského impéria. Srbové a Bulhaři byli vydáni na milost privilegované řecké církvi a na jejich území panovala dvojí nadvláda,

²⁰⁸ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 109-110.

²⁰⁹ BECKA, J., MENDEL, M. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, str. 33-35.

náboženská pod vedením Řeků a kulturní a politická pod správou Turků.²¹⁰ Nižší vrstvy srbského a bulharského obyvatelstva si stále zachovávaly své církevní tradice a postupně rostl jejich protirecký postoj.

Katolická víra měla své zastoupení nejen u německých a maďarských obyvatel usídlených v Sedmihradsku, ale i v Uhrách, Chorvatsku a Dalmácii. V odlehlých hornatých oblastech Balkánského poloostrova se stále udržovaly pozůstatky starého pohanství, v Bosně bylo rozšířeno bogomilství a v jihovýchodní části Balkánu se pohybovala početná židovská komunita.²¹¹ Mnoho vyznavačů těchto rozdílných vyznání nakonec přestoupilo na islám. Například v Albánii se obyvatelé konvertující k islámu nazývali Arnauti. Arnauti si postupně vydobyli významné společenské postavení v Osmanské říši.²¹²

Albánské kmeny, které si dosud zachovaly křesťanskou víru, se rozšířily po celém Řecku. Později je následovaly muslimské kmeny Arnautů, podporované osmanskou vládou, která doufala, že se díky Arnautům zvýší loajalita místního obyvatelstva. Arnauti bojovali v turecké armádě, spolu s Turky podnikali útoky proti Řekům a ostatním balkánským zemím, ve kterých vzbuzovali strach a obavy. Od 17. století získávali stále větší moc a v tureckém vojsku dosáhli naprosté převahy, díky které se později postavili i proti tureckému sultánovi.²¹³

3.3.1 Pohled křesťanství na islám

Představy křesťanů o islámu jsou rozdílné, odvíjí se podle jednotlivých regionů. Na východě byly tyto představy ovlivněny přímým stykem s Osmanskou říší, když se pravoslavná církev dostala pod islámskou nadvládu. Zpočátku křesťané vítali muslimy a jejich islámskou víru jako osvoboditele, jednak kvůli křesťanskému pronásledování heretiků a odlišných náboženství, jako byli například nestoriáni

²¹⁰ WEITHMANN, M. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Praha: Vyšehrad. 1996, str. 123.

²¹¹ Tamtéž, str. 90-91.

²¹² Tamtéž, str. 128.

²¹³ Tamtéž, str. 129.

a monofyzitě, jednak z určité hrdosti, protože dosud byli nuceni platit křesťanským pánům daň z hlavy, což pro ně bylo ponižující, neboť za doby byzantské říše tuto daň platili pouze otroci.²¹⁴

Římskokatolická církev měla ve středověku i v novověku velkou náboženskou i politickou sílu a ti, kteří odmítali tuto víru, byli pronásledováni a trestáni. V křesťanské Evropě se formoval odmítavý postoj k islámu. Představitelé islámu byli bráni jako „synové Kainovi“, „zplozenci hříchu“ či „Antikristi“²¹⁵, protože Evropané měli zkreslené informace z dob křížových válek, cest poutníků, italských obchodníků i židů ze Španělska. Díky vojenské a náboženské propagandě si většina Evropanů Turky spojovala s barbary snažícími se ovládnout a zničit křesťanské země. Proti muslimům byly podnikány křížové výpravy, které muslimy mnoho neohrozily, ale pro evropský Západ byly docela přínosem. Přímý styk západních křesťanů s muslimským prostředím měl význam nejen kulturní, ale i hospodářský. Z Předního východu proudilo do Evropy mnoho cenných podnětů a poznatků, kulturní přínos pramenil ze všech oblastí exaktních, přírodních i duchovních věd, techniky, obchodu, životního stylu včetně hudby, výtvarného a literárního umění.²¹⁶ S nástupem humanismu a osvícenství se odmítavý postoj křesťanství k islámu postupně měnil, jak bude patrné z dalšího textu.

Napadání islámu křesťanstvím procházelo vlnami vzestupu a poklesu v návaznosti na aktuální politickou a vojenskou situaci.²¹⁷ Křesťané považovali „*Korán za svatokrádežně pokaženou Bibli. Snad žádná kniha nebyla tolik komentována, kritizována a zatracována bez znalosti autentického textu jako právě Korán. Jako důkaz Muhammadova podvodnictví se uvádělo, že se o něm nezmiňuje žádný starozákonní prorok...*“²¹⁸ Podle křesťanů měl *Korán* představovat symboly zla uvedené ve vizích proroka Daniela či Apokalypsy. Údajně jej inspirovali kacíři, např. konstantinopolský

²¹⁴ KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad. 1993, 296 s. ISBN 978-807-0219-256, str. 238.

²¹⁵ WHEATCROFT, Andrew, *Nevěřící: střety křesťanstva s islámem v letech 638-2002*. Vyd. 1. Překlad Miroslav Košťál. Praha: BB art. 2006, 470 s. ISBN 978-807-3418-328, str. 71.

²¹⁶ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 239.

²¹⁷ Tamtéž, str. 228.

²¹⁸ Tamtéž, str. 240.

biskup Makedonius ze 4. st., který popíral Ducha svatého a byl římskou církví označen za kacíře. Křesťané považovali islám za náboženskou herezi, Mohameda za falešného proroka a muslimy líčili jako krvežíznivé pohany.²¹⁹ Dle nejrozšířenější legendy svedl Muhammada k herezi mnich Sergij či Bahír, který je znám také mezi muslimy. Mezi pověry, které křesťané šířili, patřila i víra, že si Muhammad dával do ucha obilné zrna, které mu ochočený holub z ucha vyzobával, a Muhammad poté prohlašoval, že se jedná o archanděla Gabriela či Ducha svatého, který mu takto zvěstuje.²²⁰ Mezi křesťany se tyto pomluvy rychle šířily, běžnými urážkami muslimů se stala označení jako „chlípný Turek“ či „bláznivý Alláh“.²²¹

Pohled křesťanů na islám se v průběhu staletí postupně měnil. S nástupem humanismu a osvícenství se učenci začali více zajímat o principy jiných náboženství. Zároveň se Evroptští učenci informují o Osmanské říši a islámu jako takovém. Vznikají díla s protiislámskou tematikou, a to i mimo evropský kontinent. Například v Etiopii napsal „... křesťanský hodnostář *Enbáqom* velkou apologii křesťanství proti islámu, nazvanou *Brána víry*, kde se snažil prokázat správnost křesťanských monofytských dogmat mimo jiné i na základě citací Koránu.“²²²

Díky humanismu již vzdělanci nejsou striktně vázáni na katolickou víru, ale začínají se více zajímat i o principy jiných náboženství. Guillaume Postel (1510-1581), bývalý francouzský diplomat v Konstantinopoli se dokonce snažil sjednotit všechny Židy, muslimy a pohany pod křesťanskou víru. Pevně obhajoval univerzálnost světového náboženství, podle jeho teorie mají všechna náboženství společné základy, které nejlépe vystihuje jedině křesťanství. Roku 1544 vydal ve Francii encyklopedický traktát *De Orbis Terrae Concordia*, kde se snažil ukázat společné prvky jednotlivých náboženství a nastínit možnosti, jak dojít k duchovní a politické jednotě lidstva. „*Jako*

²¹⁹ KROPÁČEK, L. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Praha: Vyšehrad. 2002, str. 16.

²²⁰ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 240.

²²¹ WHEATCROFT, A. *Nevěřící: střety křesťanstva s islámem v letech 638-2002*. Praha: BB art. 2006, str. 71.

²²² KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 241.

*první pochopil zásady islámského rodinného práva a nakonec prohlásil islám za snesitelnější než protestantská hnutí.*²²³

Církevní reformátor Martin Luther (1483-1546) prohlašoval, že síla islámu se opírá o přísnost, kajícnost, modlitby a posty. Na jedné straně Turky chválil, na straně druhé podle něj byli „... nástrojem Božího hněvu, vyvolaného katolickým modloslužebnictvím.“²²⁴ Jeho postoj ovlivnil i rozhodnutí německých protestantských států odmítnout v bitvě u Moháče pomoci křesťanské armádě.

Také čeští protestanti byli ovlivněni tureckou expanzí. Díky společnému nepříteli, kterého představovali Habsburkové, se obě strany snažily navázat diplomatické vztahy a vyjednávat o případné vojenské spolupráci. Významným diplomatem byl již zmiňovaný český protestant Václav Budovec z Budova (1551-1621), který strávil u dvora sultána Murada III. sedm let. Během svého pobytu studoval islám, naučil se turecky a často diskutoval nejen s muslimy, ale i s křesťanskými renegáty o náboženských otázkách. Ke smlouvě s Turky však nedošlo, protože ani jedna strana nechtěla ustoupit ze svých primárních zájmů.²²⁵

O společnou koalici za účasti Osmanské říše se pokoušel také Jan Ámos Komenský (1592-1670), který zastával názor, že po porážce Habsburků přijmou Turci křesťanství a tím bude zajištěno sjednocení křesťanství. Ve svém exilu v Holandsku začal psát předmluvu k překladu Bible do turečtiny nazvanou *Biblicorum Turcicarum dedication*, o které napsal sultánu Mehmedovi IV. dlouhý dopis.²²⁶ K dokončení překladu však nedošlo, což později zklamaný Komenský komentoval tím, že „Turci vyrostli až do takové velikosti a moci nikoliv vlastní statečností, nýbrž neustálými nesváry křesťanů...“²²⁷

²²³ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 242.

²²⁴ Tamtéž, str. 242.

²²⁵ KREISER, K. NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 240-241.

²²⁶ Tamtéž, str. 242.

²²⁷ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 243.

Roku 1700 vychází v Evropě první překlad *Koránu* do latiny knězem a lektorem arabštiny Ludovicem Marracim (1612-1700), který mimo jiné byl také jedním z překladatelů *Bible* do arabštiny. V době, kdy působil jako osobní zpovědník papeže Innocenta XI. (1611-1689), v období druhého neúspěšného obléhání Vídně, se pokusil o vyvrácení *Koránu* nejen kriticky, ale také s respektem a uznáním. Jeho nejdůležitějším dílem je *Alcorani textus universus*, v jehož první části se zabývá životem Mohameda, původem *Koránu* a teologickými argumenty, podle kterých islám nebyl předpovězen v křesťanských písmech. Dále ukazuje na morální nadřazenost křesťanství nad islámem. Druhá část se skládá z již zmíněného latinského překladu *Koránu* a z citací muslimských komentátorů. Díky tomu, že Marracci ve svém překladu vycházel z původního arabského textu, mohly být položeny základy vědeckého zkoumání nejen samotného *Koránu*, ale i islámu obecně.²²⁸

Také v době osvícenství se v Evropě na islám a Muhammada nepohlíželo pouze kriticky. „*Islám se osvícenství jevil jako sympaticky jednoduchý a tedy snáze osvojitelný než složitá křesťanská představa o trojjedinosti Boží.*“²²⁹ Mezi učence a filosofy, kteří se k islámu vyjadřovali pozitivně, patří například německý filosof Gottfried Wilhelm von Leibniz (1646-1716), který ve svém díle *Theodicea* chválil prostotu islámu ve spojení všemohoucího a dobrotivého Boha v protikladu ke zkušenostem zla ve světě.²³⁰

Zatímco ve středověku je „... *Muhammad líčen jako falešný prorok, podvodník a kacíř, zatímco jeho stoupení jsou násilníci a zabijáci,*“²³¹ v novověku se tento postoj mění. Muhammadovým životem se zabývali například utrechtský profesor a jeden z prvních orientalistů Adrian Reland (1676-1718) a francouzský historik Henri de Boulainvilliers (1658-1722), kteří vydali Muhammadovy životopisy, ve kterých se ho snažili očistit. Henri de Boulainvilliers byl dokonce ochoten přijmout i polygamii

²²⁸ <http://pravdaoislam.cz/index.php/2008/02/24/vyznam-nemuslimskych-svedectvi-pro-koranske-studie/>

²²⁹ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 243.

²³⁰ Tamtéž, str. 243.

²³¹ FLETCHER, R. *Kříž a půlměsíc*. Praha: MF. 2004, str. 120.

„jako vítané rozptýlení v jinak nudném životě „bez intrik, her, podívaných, hostin a všech zábav...“²³²

Středověký pohled na islám byl provázen zaujatostí a podezíravostí, se vzrůstajícím se tureckým nebezpečím se přidaly strach a nenávisť. V novověku se díky úpadku říše a nástupu kapitalismu situace obrací. I když ještě v 17. století probíhaly v Evropě modlitby za křesťanská vítězství nad Turky a v Čechách byli násilně pokřtíváni turečtí zajatci,²³³ západní křesťanství nakonec získává navrch. V západních zemích nastává období sebevědomí, arogance a nadřazenosti vůči jiným civilizacím i náboženstvím.

3.3.2 Pohled islámu na křesťanství

Muslimové byli už od začátku přesvědčeni, že jsou vyvoleni Bohem, aby hlásili jeho poslední zjevení, proto na křesťanství hleděli s pohrdáním a opovržením. Svoji víru a své náboženství stavěli nadřazené nad všechny ostatní, které tolerovali pouze s povznesenou přezíravostí. S křesťanstvím islám polemizuje zejména v oblastech dogmatické teologie a v pohledu na náboženské instituce.

Téměř ihned po svém vzniku islám vymežil postavení muslimské obce vůči neislámskému okolí. Základní tezí této teorie bylo rozdělení světa na „*příbytek islámu*“ (dár al-islám) a „*příbytek války*“ (dár al-harb). První příbytek představovaly oblasti pod kontrolou islámu, ve kterých se uplatňuje muslimský zákon šaría a kde vládne muslimská vláda. Obyvateli tohoto území nemuseli být striktně muslimové, mohli to být i jinověrci, kteří byli věrni Osmanské říši, ale ne polyteisté a heretici.²³⁴ Turci tolerovali a chránili poddané jiné víry, pouze pokud byli loajální k Osmanské říši a platili příslušné daně. Osmanům šlo zejména o finanční prospěch, proto nebylo nutné,

²³² KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 243.

²³³ KREISER, K. NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 234.

²³⁴ PAVLINCOVÁ, H., HORYNA, B. *Judaismus, křesťanství, islám*. Olomouc: NS Olomouc. 2003, str. 359.

aby obyvatelé dobytých území přistupovali k islámu, důležitější bylo, že zde vládla šaría.²³⁵

Druhý příbytek zahrnoval území, která nebyla pod nadvládou muslimů, proto mezi hlavní povinnosti muslimů patřila povinnost šířit islám formou džihádu. Západní křesťanská Evropa pro osmanské muslimy představovala příbytek *války*, který se pokusili několikrát napadnout a ovládnout, ale s nímž nakonec uzavřeli oboustranně výhodné příměří.²³⁶

Vztah muslimů k *Bibli* se odvíjí od interpretace jednotlivých pasáží v *Koránu* a v pojetí významných biblických postav a událostí. Muslimové se považují za nositele abrahámovské víry, křesťany obviňují z překroucení původního učení a nesprávnou interpretaci posvátných textů. V křesťanství islám vidí směsici různých sekt a zmateného učení, proto berou křesťanský výklad jako znevažování Božího slova a ke křesťanství přistupují jako k nedokonalému předstupni konečného zjevení a pravdy.²³⁷

Podle muslimů sice islám navazuje na biblickou tradici a křesťané vyznávají pravého Boha, ale nesouhlasí s výkladem Ježíše jako Syna Božího. Ježíše si muslimové váží, ale kritizují křesťanství nejen za víru v Ježíše jako Syna Božího, ale i za roli Ježíše coby spasitele. V islámu je hlavním smyslem života oddanost a podřízenost Bohu, proto muslimové považují za nevýznamnější přínos islámu uctívání Alláha jako jediného Boha a proroka Muhammada jako posledního z jeho proroků. Islám vyzývá k víře v jednoho jediného Boha, který jako jediný zasluhuje uctívání.²³⁸ Podle *Koránu* je základní křesťanská teze trojjedinosti Boha mylná, podle něj tvoří Svatou trojici Bůh, Ježíš a Marie. Zároveň navrhuje označení Boha jako Otce, a to jak vůči Ježíšovi,

²³⁵ OSTŘANSKÝ, B. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Vyd. 1. Překlad Jaroslav Hofman. Praha: Libri, 2009, str. 18.

²³⁶ BECKA, J., MENDEL, M. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, str. 12.

²³⁷ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 227.

²³⁸ PARTRIDGE, Ch. *Encyklopedie nových náboženství*. Praha: Knižní klub. 2006, str. 124.

tak i vůči lidem. Pojem otcovství chápe v základním biologickém významu a nepřipouští metaforické užití.²³⁹

A hle, pravil Bůh: Ježíši, synu Mariin, zdaž jsi to byl ty, kdo řekl lidem „Vezměte si mne a matku mou jako dvě Božstva vedle Boha?“ (Kor. 5:116)

Zatímco v křesťanství je základem pojetí Boha jako Svaté trojice, islám toto pojetí vnímá jako polyteismus, Bůh nemůže být zároveň Otcem, Synem a Duchem svatým, to by znamenalo, že není pouze jeden jediný, což odporuje islámské dogmatice.

²³⁹ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 229.

V *Koránu* se praví:

„A věru jsou nevěřící ti, kdo prohlašují: „Bůh je třetí z trojice“ - zatímco není božstva kromě Boha jediného. A nepřestanou-li s tím, co říkají, věru se dotkne těch, kdož z nich jsou nevěřící, trest bolestný!“ (Kor. 5:77-73)

Islám sice uznává Ježíše Krista jako jednoho z nejvýznamnějších poslů a proroků před příchodem Muhammada, ale pouze Muhammad je tím pravým a posledním, který převzal od Boha poselství.²⁴⁰ V islámu je Ježíš pouze člověk, jeden z proroků. Muslimové věří, že nezemřel na kříži a očekávají jeho návrat, ale důrazně odmítají připisovat mu jakékoliv božské atributy. Přívlastek boží proto náleží jen Alláhu a židé a křesťané tak překroutili původní zjevení, které jim zprostředkovali proroci. V *Koránu* se důrazně upozorňuje:

„Vlastníci Písma! Nepřehánějte v náboženství svém a mluvte o Bohu jediné pravdu! Vskutku Mesiáš Ježíš, syn Mariin, je pouze poslem Božím a slovem Jeho, které vložil do Marie, a duchem z něho Vycházejícím. A věřte v Boha a posly Jeho a neříkejte: „Trojice!“ . Přestaňte a bude to pro vás lepší. Bůh vskutku je jediným Bohem, On povznesen je nad to, aby měl dítě, vždyť náleží Mu vše, co na nebesích je i na zemi; a Bůh dostatečným je ochráncem.“ (Kor. 4:169-171)

Islám se s křesťanstvím rozchází i v pohledu na Ježíšovo ukřižování. Islám popírá Ježíšovo ukřižování, tak jak je popisováno v *Bibli*. Spíše se přiklání k názoru, že místo Ježíše zemřel na kříži někdo úplně jiný, někdo, kdo se mu zřejmě pouze podobal. Postoj ortodoxních muslimů na Ježíšovu smrt není zcela vyhraněný, některé islámské sekty se ukřižování věnují více, existuje i mnoho lidových výkladů. Podle hadíthu Muhammad sice nevěřil na zmrtvýchvstání Ježíše, ale zároveň věřil na jeho

²⁴⁰ KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Vyd. 1. Překlad Eva Lajkepová, Pavel Kolmačka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, 306 s. ISBN 80-732-5059-4, str. 223.

nanebevstoupení v pozemském těle, když Ježíš nezemřel, ale Bůh si ho vzal k sobě.²⁴¹

Přímo v *Koránu* se praví:

„Však nikoliv, oni jej nezabili ani neukřižovali, ale jen se jim tak zdálo. A věru ti, kdož jsou o něm rozdílného mínění, jsou vskutku na pochybách o něm. A nemají o něm vědomosti žádné a sledují jen dohady, a nezabili jej určitě, naopak Bůh jej k sobě pozdvihl...“ (Kor. 5:155-159)

I když jsou křesťanství i islám zjevená náboženství, odlišují se ve svém přístupu k zvěstování. Zatímco podle křesťanství stálo u jeho zrodu zvěstování Panně Marii, ve kterém jí archanděl Gabriel sděluje příchod Mesiáše a „podle křesťanů se tak projevil Bůh, který ukázal Ježíše, jehož Marie počala z Ducha svatého v jeho dvojí přirozené podstatě – božské a lidské“. Islám odvozuje svůj počátek ve „... zjevení Božího slova prostřednictvím anděla Gabriela v Muhammadově přítomnosti. Gabriel se mu zjevil v jeskyni a vysvětlil mu, že Bůh si Muhammada vyvolil, aby se stal jeho prorokem, to znamená, aby předával jeho slovo.“²⁴²

Koncem 17. století se na straně Osmanské říše začíná projevat snaha o poznání evropské kultury. Střední Evropu ve svých dílech zachytili především dva Osmané - turecký cestovatel Evliyâ Çelebi (1611-1682), který procestoval mnoho zemí, několikrát se dostal i na území dnešního Slovenska, a své zážitky z cest zaznamenal v desetisvazkovém díle *Dějiny cestovatele*. Významným cestovatelem byl Osman Aga (1670-1725), který strávil mnoho let ve Vídni, kde upadl do rakouského zajetí. Cestování po válečném Srbsku a Rakousku, rakouské zajetí i službu ve Vídni Aga vylíčil ve svých pamětech *Ve stínu kříže* a *Mezi paši a generály*, kde popisuje diplomacii mezi evropskými panovníky a tureckými sultány.²⁴³

²⁴¹ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 233.

²⁴² BOËLLE-ROUSSET, Cathy, Chantal CHEMLA a Nicole RASTETTER. *Klíč k náboženství: srovnání čtyř největších světových náboženství: [co mají společného judaismus, křesťanství, islám a buddhismus?]*. Vyd. 1. Překlad Šárka Belisová. Praha: Albatros, 2006, 158 s. ISBN 80-000-1679-6, str. 143.

²⁴³ KREISER, K. NEUMANN, CH. *Dějiny Turecka*. Praha: NLN. 2010, str. 240.

Stejně jako pohled křesťanů na islám procházel změnami, tak i muslimové v průběhu historie měnili svůj přístup ke křesťanství. To se projevilo především v Osmanské říši, ve které byli Turci zpočátku k ostatním náboženstvím tolerantní, ale vnitřní rozpory a postupné slábnutí říše nakonec vedly k negativnímu až nepřátelskému postoji vůči odlišným vyznáním.

3.4 Spory o výlučnost a náboženskou pravdu

Křesťanství a islám jsou v dnešní době dvě nejrozšířenější náboženství, která mají nejen obrovský počet věřících po celém světě, ale zejména společnou historii, tradice, hodnoty, víru v Boha a posmrtný život. Obě náboženství jsou monoteistická, věří v jednoho Boha a nepřipouští existenci jiných božstev, hlavním mottem je láska k Bohu. Zatímco ale křesťanství vyznává Svatou trojici, v islámu jde o striktní monoteismus, kde je největším hříchem popírání Boží jednosti.²⁴⁴

Obě náboženství jsou přesvědčena o své výjimečnosti a nadřazenosti nad ostatními náboženstvími a z toho pramení vzájemná rivalita a pocit ohrožení. Islám se stal pro křesťanství velkou výzvou, proto je vztah islámu a křesťanství po celá staletí zatížen konflikty a vzájemným nepochopením, ale zároveň také velkým ovlivňováním nejen po stránce kulturní, ale především náboženské. Mezi křesťany a muslimy vždy existoval spor o náboženskou pravdu, zároveň obě náboženství dávají možnost k vykoupení a najít pravou cestu k Bohu. Křesťané jsou přesvědčeni o vlastní jedinečnosti. Cítí se být vyvoleným, novým Božím lidem, který je pokračovatelem abrahámovské tradice. Stejně vyvolení se však cítí být i muslimové, neboť i oni na tyto tradice navazují. Je to spor dvou univerzalistických, monoteistických náboženství, které spojuje víra v jednoho Boha a studium posvátných textů, a jejichž posláním je šíření a ochrana Božího slova. Zatímco v křesťanství jde o sekularismus a církev je pevně oddělená od sakrálního světa, islám charakterizuje teokratická společnost a pevné propojení sakrálního a profánního života.

²⁴⁴ IDRÍS, D. *Pilíře víry*. Praha: Islámská nadace. 2004, str. 5.

Přestože islám sdílí společné tradice s judaismem i křesťanstvím a židé i křesťané nejsou pro muslimy pohany, ale Lidé *Písma*, pohlíží islám na obě náboženství s despektem, který se projevuje už v *Koránu*:

„Vy, kteří věříte! Neberte si židy a křesťany jako přátele, neboť oni jsou si přáteli jedni druhým. Kdokoliv z vás se s nimi přátelí, ten stane se jedním z nich a Bůh věru nepovede lid nespravedlivý.“ (Kor. 5:56-51)

Křesťanství je náboženství s jasně danou církevní hierarchií a rozsáhlou soustavou církevních organizací. Křesťanský Západ se snažil oddělit církev od státní moci a náboženství prohlásil za soukromou věc každého člověka. Muslimové chápou svou náboženskou identitu jinak, muslimy spojuje islám, nikoli náboženská instituce, proto v islámu duchovenstvo v pravém smyslu neexistuje. Islám uznává pouze Boha a nepotřebuje prostředníka mezi ním a věřícími. Každý muslim je odpovědný přímo Bohu, i když existují funkce související s věroukou a bohoslužbou. Pro islám platí jednota duchovního a světského, proto neuznává církev, svátosti, kněze a celý církevní aparát. Na druhou stranu ale *Korán* církevní instituce neodsuzuje:

„...a zjistíš, že lidé, kteří jsou největšími přáteli věřících, jsou ti, kdož říkají: „Jsme křesťané!“ A je to proto, že jsou mezi nimi kněží a mniši a že nejsou pýchou naplněni.“ (Kor. 5:85-82)

Přestože v „*islámu je vláda nedělitelná – mezi posvátným a světským neexistuje předěl,*“²⁴⁵ i u muslimů nalezneme určitou hierarchii v oblasti náboženství. Existovaly zde soudně určené náboženské funkce, *ilmiye*, v jejichž čele se nacházel istanbulský mufti. Za vlády Süleymana I. významně narostla autorita muftiho, který se tak stal jednou ze základních institucí státu a muslimským protějškem řeckého patriarchy. Podle rakouského historika Hitzela: *„Existence této svého druhu muslimské církve, silně strukturované a hierarchizované, spojené se státem, kterým byla placena, je fenoménem, který nemá srovnání v islámské tradici.“*²⁴⁶ Dalším důležitým

²⁴⁵ FLETCHER, R. *Kříž a půlměsíc*. Praha: MF. 2004, str. 13.

²⁴⁶ HITZEL, F. *Osmanská říše 15.-18. století*. Praha: NL. 2005, str. 147.

představitelem islámské víry v Osmanské říši byl *šejch al-islám*, jehož titul mu zaručoval důležité postavení u dvora. *Šejch al-islám* dohlížel na dodržování náboženských otázek a vydával fetvy²⁴⁷ s nejvyšší právní platností. Významné postavení měl také *imám*, který zajišťoval páteční modlitby a jehož funkci mohl vykonávat každý muslim znající dokonale *Korán*.²⁴⁸

Rozdíly mezi křesťanstvím a islámem můžeme nalézt také v misijní činnosti. Křesťanství staví na misijní činnosti a evangelizaci pohanů, naopak důvodem šíření islámu je politické a hospodářské sjednocení, nikoli sjednocení náboženské. Svaté války vedené křesťany můžeme zařadit k nejkřutějším v historii. Ve jménu Boha bylo vedeno pronásledování nejen muslimů, ale i pohanů a křesťanských odpadlíků.

Konflikty označované na jedné straně jako džihád a na straně druhé jako křížové výpravy, nebyly vždy náboženské, ale vycházely z racionálních zájmů.²⁴⁹ Zatímco křesťanství nemá pro svoje násilné šíření žádné opodstatnění v *Novém zákoně* a válečné výboje ve jménu víry odporují křesťanství, islám má malý džihád přímo zanesený v *Koránu* jako jednu ze základních povinností muslima.²⁵⁰ Džihád neznamena šíření pozemského impéria, ale šíření a povýšení slova Božího. Podle proroka Muhammada je *džihád* duchovní, vnitřní zápas každého muslima s vlastní vírou, svými skutky a myšlenkami, které nejsou v souladu s Bohem. Jde o náboženskou povinnost muslimů ochrany a šíření islámu, podle které by se měly všechny národy podrobit muslimům a islámské víře. Jedná se o závazek celé společnosti, nejen jednotlivce. Známe *džihád* srdce (vnitřní boj, vyrovnání se s vlastními nedostatky a selháním), *džihád* jazykem (kázání a šíření islámu, misijní činnost), *džihád* rukou (manuální pomoc ve prospěch obce) a *džihád* meče (fyzický boj).²⁵¹

²⁴⁷ Právní rozhodnutí, řešení v náboženských otázkách vydávané muftím. Musí být v souladu s *Koránem*, cílem je vyřešit právní spor.

²⁴⁸ KROPÁČEK, L. *Duchovní cesty islámu*. Praha: Vyšehrad. 1993, str. 225.

²⁴⁹ PARTNER, Peter. *Bůh válek: svaté války mezi křesťanstvím a islámem*. Vyd. 1. Překlad Marie Kafková. Praha: BB art. 2003, 380 s. ISBN 80-734-1028-1, str. 182.

²⁵⁰ CROFTER, Waren. *Velká kniha islámu*. Vyd. 1. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD. 2006, 242 s. ISBN 80-903-7540-5, str. 172.

²⁵¹ OSTŘANSKÝ, B.: *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. Praha: Libri. 2009, str. 48.

Obě náboženství se neustále střetávají a ovlivňují. Vzájemné kontakty se nejvíce projevují v oblasti tradiční, moderní, etnické, kulturní, jazykové a náboženské.²⁵² Pokud se budeme snažit pochopit islám i křesťanství, měli bychom vzít v úvahu všechny společné i rozdílné elementy, ve kterých se tato náboženství střetávají. Každý z nás by měl mít úctu ke kulturním a duchovním odkazům našich předků, bez ohledu na to, ze kterého náboženství či kultury pocházejí.

²⁵² Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Brno: Jota. 2010, str. 9.

4 ZÁVĚR

Vztahy muslimů a křesťanů byly komplikované už od samého počátku, proto k prvnímu střetu křesťanství s islámem dochází již krátce po vzniku islámu, v polovině 7. st. n. l. Základem sporů je vzájemné nepochopení a neporozumění náboženství toho druhého. Ve své práci jsem se zaměřila na období největšího kulturního i teritoriálního rozmachu Osmanské říše, protože v období středověku a počátkem novověku se islám nejvíce rozšířil na evropská území především díky vojenské síle a expanzi tureckých muslimů.

Křesťané i muslimové mají mnoho společného, ale západní křesťanství se ve středověku vyvíjelo úplně jinak než společenství islámu. Islámský svět a civilizace Západu, vztah mezi evropskou a islámskou kulturou, to nebylo jen střetnutí dvou rozdílných společností, které si chránily vlastní kulturní hodnoty. Islámsko-křesťanská historie zahrnuje dlouhá období plná vzájemného ovlivňování a kontaktů. Docházelo k vzájemnému působení nejen v oblasti náboženské, ale také ekonomické a kulturní. Do Evropy z východu proudilo mnoho cenných podnětů a poznatků, kulturní přínos pramenil ze všech oblastí exaktních, přírodních i duchovních věd, techniky, obchodu, životního stylu včetně hudby, výtvarného a literárního umění.

Ve své práci jsem se snažila doložit, že turecká expanze nebyla tak defenzivní a destruktivní, jak je zakotvená v povědomí Evropanů. Balkán byl v době příchodu Turků na pokraji zhroutil. Slovanské země a feudální knížectví mezi sebou neustále bojovaly a soupeřily, ale centralizovaná osmanská správa do podmaněných území přinesla určitý klid a stabilitu. Turecká nadvláda nad Balkánem může být příkladem koexistence, ve které dokázala obě náboženství žít vedle sebe v toleranci a pochopení, i když zde měl islám dominantní postavení vůči křesťanství.

Křesťanská představa islámu jako zaostalého a fanatického náboženství je mylná. Na konci středověku byla muslimská kultura, která si z Dálného Východu přinášela mnoho znalostí a vědomostí, nepochybně vyspělejší než kultura křesťanská.

V průběhu novověku se situace postupně obrátila, s nástupem renesance a humanismu se rozvíjí kulturní a vědecké myšlení, které ve své podstatě vycházelo z vědomostního přínosu muslimského světa. Reformace proměnila celou evropskou společnost, podtrhla mravní stránku křesťanství a podpořila nezbytnost obecné vzdělanosti. Mojí snahou bylo v práci nejen poukázat na historické proměny těchto fenoménů, ale také zachytit některé zásadní části islámského a křesťanského pohledu na svět.

Křesťanství i islám vychází ze shodných kulturních tradic a ve své náboženské doktríně vyzývají k toleranci a lásce k bližnímu. V současné moderní a „vyspělé“ společnosti tyto hodnoty často upadají k zapomnění, malicherné lpění na tradicích a fanatické prosazování vlastní víry odklání společnost od základních tezí obou náboženství. Podstatu každé víry tvoří morální hodnoty, které se s vývojem společnosti postupně vytrácely. Čím více příznivců náboženství získávalo, tím rostl i jeho vliv na celou společnost. Náboženství začalo sloužit jako nástroj k ovládnutí lidí, do popředí se dostávaly vlastní zájmy mocných. I přes různé názorové či náboženské rozdíly byla hlavním motivem válek převážně touha po moci a bohatství zastíraná a odůvodňovaná náboženskými pohnutky.

Skutečná náboženská válka však neobsahuje politický podtext ani touhu po zisku, její nejdůležitější prioritou je snaha ovládnout myšlení lidí. Prosazování víry silou je podle mého názoru scestné, neboť použití násilí nezrodilo nikdy nic dobrého. Naopak vyvolává ještě další konflikty a nenávist a vzbuzuje negativní reakce nejen vůči radikálním hnutím, ale i vůči náboženství jako takovému. Každý by si měl bez vnější manipulace utvořit svůj vlastní pohled na otázku náboženství. Proto bych svoji práci ráda ukončila myšlenkou českého arabisty a historika Zdeňka Mullera:

„Náboženská válka se nevyhrává. Nejde v ní o území a politickou moc. Jde v ní o kontrolu nad hlavami a srdci lidí. Náboženská válka se dá jenom vést. Nekonečně dlouho...“²⁵³

²⁵³ MULLER, Z. *Islám a islamismus: dilema náboženství a politiky*. Praha: Academia. 2010, str. 9.

5 LITERATURA A ZDROJE

BACKHOUSE, Stephen. *Malé kompendium křesťanských dějin*. Vyd. 1. Překlad Vladimír Mikulicka. Praha: Knižní klub, c2012, 208 s. ISBN 978-802-4236-636.

BOER, Pim den a. *Stručné dějiny Evropy: idea Evropy a její proměny*. Vyd. 1. Překlad Olga Krijtová. Editor Richard Harries, Henry Mayr-Harting. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2003, 199 s. ISBN 80-865-9839-X.

BOËLLE-ROUSSET, Cathy, Chantal CHEMLA a Nicole RASTETTER. *Klíč k náboženství: srovnání čtyř největších světových náboženství: [co mají společného judaismus, křesťanství, islám a buddhismus?]*. 1. vyd. Překlad Šárka Belizová. Praha: Albatros, 2006, 158 s. ISBN 80-000-1679-6.

BECKA, Jiří, MENDEL, Miloš. *Islám a české země*. Praha: Votobia. 1998, 231 s. ISBN 8071980348.

BOSSY, John. *Křesťanství na Západě: 1400-1700*. Vyd. 1. Překlad Lucie Johnová. Praha: Karolinum, 1992, 233 s. Limes. ISBN 978-802-4614-687.

BREITLING, Stefan. *Dějiny architektury: od antiky po současnost*. Vyd. 1. Překlad Michaela Váňová. Editor Jan Gypfel. V Praze: Sloart, 2008, 119 s. ISBN 978-80-7391-081-5.

CROFTER, Warren. *Velká kniha islámu: historická paměť a současná krize*. Vyd. 1. Překlad Otakar Chaloupka. Praha: BVD, c2006, 242 s. ISBN 80-903-7540-5.

DAWSON, Christopher. *Krize západní vzdělanosti: se zvláštními programy pro studium křesťanské kultury od Johna J. Mulloye a Johna P. Gleasona*. Vyd. 1. Překlad Miroslav Kratochvíl. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, 232 s. ISBN 80-042-5392-X.

Dva tisíce let křesťanství. 1. vyd. Editor Richard Harries, Henry Mayr-Harting. Vyd. 1. Překlad Jiří Hanuš. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, 199 s. ISBN 978-807-3252-212.

FILIPÍ, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 3. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001, 197 s. ISBN 80-859-5980-1.

FLETCHER, Richard. *Kříž a půlměsíc: křesťanství a islám od Muhammada po reformaci*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2004. Kolumbus, 172 s. ISBN 80-204-1145-3.

FRÖHLICH, Roland. *Dva tisíce let dějin církve*. Vyd. 2. Překlad Ondřej Bastl, Tomáš Bastl. Praha: Vyšehrad, 2008, 303 s. ISBN 978-807-0219-645.

HEGYI, K., ZIMÁNYI, V.: *Muslims and Christians – Das Osmanische Reich in Europa*. Budapest, Corvina 1988, 174 s.

HITZEL, Frédéric. *Osmanská říše: 15. -18. století*. Vyd. 1. Překlad Margarita Štěpánková Troševa, Petr Štěpánek. Praha: Lidové noviny, 2005, 303 s. ISBN 80-710-6567-6.

HRADEČNÝ, Pavel. *Dějiny Řecka*. Vyd. 2. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009, 768 s. ISBN 978-807-1068-839.

HUPCHICK, Dennis P. *Conflict and chaos in Eastern Europe*. 1st. ed. New York: St. Martin's Press, 1995. ISBN 03-121-2116-4.

IBRAHIM, I. A.: *Stručný průvodce k porozumění Islámu*. Praha, NÚR-Fethi Ben Hassinne Mnasria 1972, 48 s.

IDRIS, Jaafar Sheikh. *Pilíře víry: náboženství, historie a budoucnost*. 3. vyd. Editor Helena Pavlincová, Břetislav Horyna. Praha: Islámská nadace a Al Ittihad al Islami v Praze v nakl. NÚR - Fethi Ben Hassine Mnasria, 2004, 30 s. Encyklopedie Britannica, 6. ISBN 80-903-1963-7.

Encyklopaedia Britannica. *Islám: náboženství, historie a budoucnost*. Vyd. 1. Překlad Richard Janda. Brno: Jota, 2010, 379 s., [8] s. obr. příl. Encyklopedie Britannica. ISBN 978-807-2176-28.

JANEČEK, Martin. *Islámská rozpínavost: včera, dnes a zítra*. 1. vyd. Praha: Epoque, 2010, 318 s. ISBN 978-80-7425-117-7.

Judaismus, křesťanství, islám. Vyd. 2., (v nakl. Olomouc vyd. 1.). Editor Helena Pavlincová, Břetislav Horyna. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, 661 s. ISBN 80-718-2165-9.

KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Vyd. 1. Překlad Dušan Zbavitel. Praha: Knižní klub, 2008, 192 s. ISBN 80-242-0983-7.

KLUSÁKOVÁ, Luďa. *Křesťanství na Západě: osmanská města v 16. století viděná křesťanskými očima*. Vyd. 1. Praha: ISV, 2003, 234 s. Historie (ISV). ISBN 80-866-4209-7.

Korán. Vyd. celkem 7., v tomto překladu 3., v nakl. Academia 1. Překlad Ivan Hrbek. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0246-4.

KREISER, Klaus a Christoph NEUMANN. *Dějiny Turecka*. Vyd. 1. Překlad Petr Kučera. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010, 329 s. Dějiny států. ISBN 978-807-4220-128.

KROPÁČEK, Luboš. *Blízký východ na přelomu tisíciletí: dynamika přeměn v muslimském sousedství Evropy*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1999, 284 s. Moderní dějiny, sv. 2. ISBN 80-702-1298-5.

KROPÁČEK, Luboš. *Islám a Západ: historická paměť a současná krize*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2002, 197 s. ISBN 80-702-1540-2.

KROPÁČEK, Luboš. *Duchovní cesty islámu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1993, 296 s. ISBN 978-807-0219-256.

KÜNG, Hans. *Po stopách světových náboženství*. Vyd. 1. Překlad Eva Lajkepová, Pavel Kolmačka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006, 306 s. ISBN 80-732-5059-4.

LUNDE, Paul. *Islám: [víra, kultura, dějiny]*. Vyd. 1. Překlad Luboš Kropáček. Praha: Knižní klub, 2004, 192 s. ISBN 80-242-1093-2.

MÜLLER, Zdenek. *Svaté války a civilizační tolerance: historie a současnost: [náboženství, civilizace, společnost, ideologie, moderní svět a modernizace, islamismus]*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2005, 131 p. Průhledy, sv. 2. ISBN 80-200-1355-5.

MÜLLER, Zdenek. *Islám a islamismus: dilema náboženství a politiky*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010, 256 p. ISBN 978-802-0018-182.

O'CALLAGHAN, Sean. *Malé kompendium světových náboženství*. Vyd. 1. Překlad Jaroslav Hofman. Praha: Knižní klub, 2012, 192 s. ISBN 978-802-4234-670.

OSTŘANSKÝ, Bronislav. *Malá encyklopedie islámu a muslimské společnosti*. 1. vyd. Překlad Jaroslav Hofman. Praha: Libri, 2009, 255 s. ISBN 978-807-2774-043.

PALMER, Alan Warwick. *Úpadek a pád Osmanské říše*. Vyd. 1. Překlad Olga Kovářová, Martin Kovář. Praha: Panevropa, 1996, 351 s., [8] s. obr. příloh. Zániky říší, sv. 3. ISBN 80-858-4605-5.

PARTNER, Peter. *Bůh válek: svaté války mezi křesťanstvím a islámem*. Vyd. 1. Překlad Marie Kafková. Praha: BB art, 2003, 380 s., [16] s. foto příl. ISBN 80-734-1028-1.

PETROSILLO, Piero. *Křesťanství od A do Z*. Vyd. 1. Překlad Jaroslav Hofman. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, 239 s. ISBN 80-719-2365-6.

RUNCIMAN, Steven. *Pád Cařihradu*. Vyd. 2. Překlad Josef Kostohryz. Praha: Epoque, 2003, 224 s. ISBN 80-863-2816-3.

ŠULEŘ, Petr. *Východní křesťanství: doprovodné texty k výstavě z cyklu Velká světová náboženství pořádané 26. 9. 2003 - 31. 1. 2004*. Vyd. 1. Editor Richard Harries, Henry Mayr-Harting. Brno: Moravské zemské muzeum, 2003, 199 s. ISBN 80-702-8204-5.

TYERMAN, Christopher. *Svaté války: dějiny křížových výprav*. Vyd. 1. Překlad Jiří Kasl, Tomáš Vrba. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012, 1041 s., [32] s. obr. příl. ISBN 978-80-7422-091-3.

VESELÁ, Zdenka. *Novověké dějiny Turecka I. díl*. Praha, Univerzita Karlova 1966.

VESELÝ, Rudolf. *Úvod do studia dějin zemí Předního Východu I*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 134 s.

VESELÝ, Rudolf. *Přehled politických a kulturních dějin islámských zemí od vzniku islámu do konce 18. století*. Vyd. 2. Praha: Karolinum, 1991, 153 s. ISBN 80-706-6422-3.

VÖGT-GÖKNIL, U. *Spatial Order in Sinan's Külliyes*, in: Environmental Design, Journal of The Islamic Environmental Design Research Centre 5, ed. By Attilio Petruccioli, 1-2/1987.

WHEATCROFT, Andrew. *Nevěřící: střety křesťanstva s islámem v letech 638-2002*. Vyd. 1. Překlad Miroslav Košťál. Praha: BB art, 2006, 470 s. ISBN 978-807-3418-328.

WEITHMANN, Michael W. *Balkán: 2000 let mezi východem a západem*. Vyd. 1. Překlad Jan Souček, Růžena Dostálová. Praha: Vyšehrad, 1996, 303 s. ISBN 80-702-1199-7.

Historický obzor, č. 11/12 2000, http://obzor.hyperlink.cz/ho20001112.HTM#_edn5

IBN WARRAQ, *Význam nemuslimských svědectví pro koránské studie*, Pravda o islámu, Kritické studie, publikováno 24. 02. 2008, dostupné z URL: <http://pravdaoislamu.cz/index.php/2008/02/24/vyznam-nemuslimskych-svedectvi-pro-koranske-studie/>, navštíveno: 18. 2. 2014.

6 RESUMÉ

The topic of my thesis is the transformation of relations between Christianity and Islam by influence of the Ottoman Empire. The objective of my thesis is introduction of two culturally different worlds, their mutual intersection and interaction, both in economic and cultural as well as in religious sphere. I tried to depict the mutual relations between Christianity and Islam and determine to what extent their relations by economic and political interests and the impact on Christianity and European civilization was an Ottoman Muslim expansion.

The work is focused on the development of the relationship between two major world religion during the Turkish expansion into Europe and the Balkan Peninsula. Encounters of the Ottoman Muslim culture and European civilization was very important and had an undeniable influence on other historical and cultural development of the whole Christian Europe.

The task of this work is to analyze and evaluate the relative position between Christianity and Islam on the basis of the available scientific and historical materials. In my work I used the method of compilation and comparison. I believe that this work sufficiently describes the topic and objectively reflects the transformation of the relationship between Islam and Christianity due to the expansion of the Ottoman Empire.

7 PŘÍLOHA

7.1 Mapa byzantského území v době turecké expanze roku 1355²⁵⁴

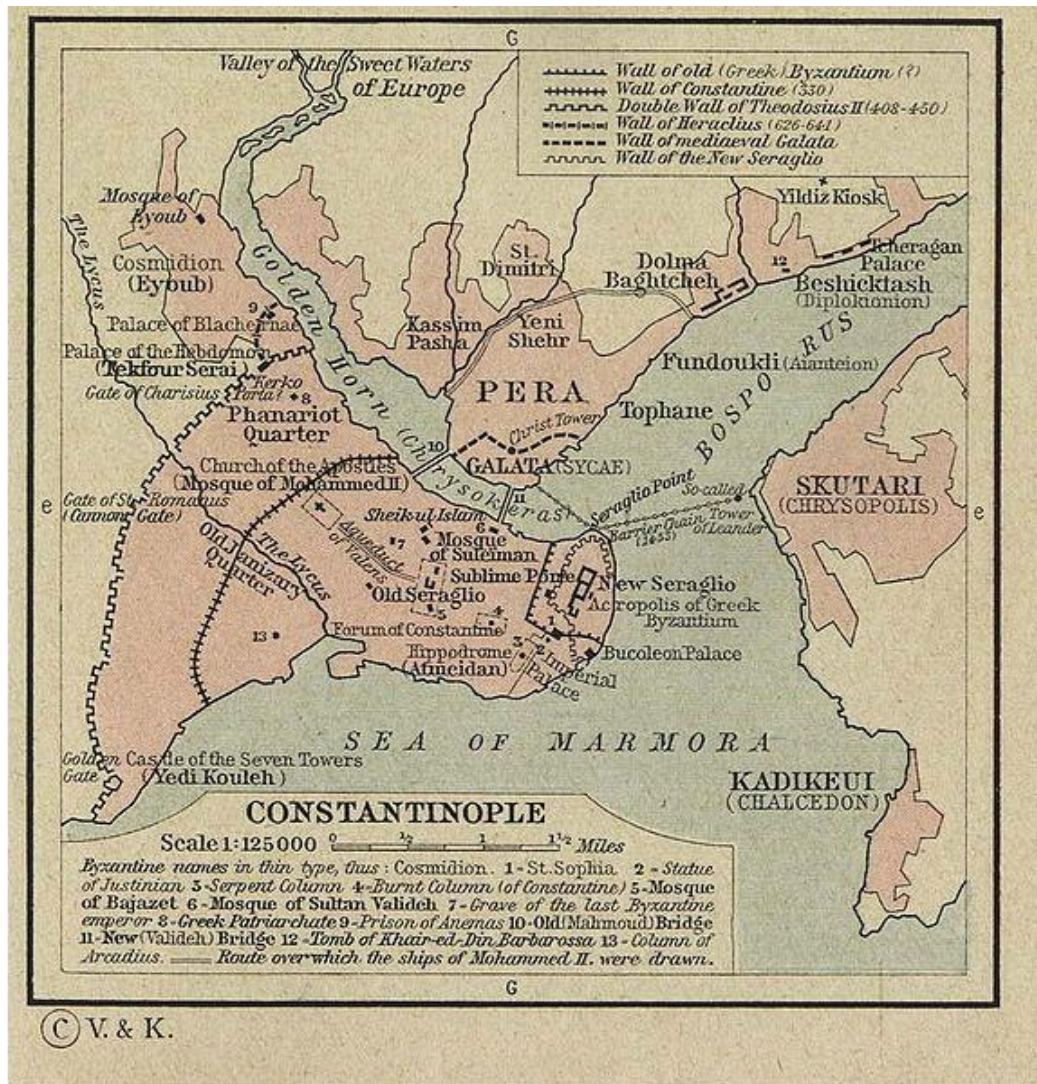
²⁵⁴ <http://ee.valka.cz/pages/dokument.php?id=805>

7.2 Mapa Konstantinopole od florentského kartografa Cristofora Buondelmontize z roku 1422²⁵⁵

²⁵⁵[http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Constantinople_\(1422\)_by_Florentine_cartographer_Cristoforo_Buondelmonte.jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Constantinople_(1422)_by_Florentine_cartographer_Cristoforo_Buondelmonte.jpg)

7.3 Konstantinopol a její hradby v době tureckého obležení roku 1453²⁵⁶

²⁵⁶ http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Konstantinopol_shepherd.jpg

7.4 Mapa Osmanské říše 1451 – 1481²⁵⁷

²⁵⁷ <http://ee.valka.cz/pages/dokument.php?id=829>

7.5 Osmanská říše v letech 1481 až 1683²⁵⁸

²⁵⁸ http://wikisofia.cz/index.php?title=Soubor:Ottoman_empire.svg&page=1

7.6 Územní expanze Osmanské říše v Jihovýchodní Evropě²⁵⁹

²⁵⁹ <http://www.urocnice.eu/fotoalbum/historicke-mapy/uzemni-expanze-osmanske-rise-v-jihovychodni-evrope.html>

7.7 Chrám Hagia Sofia²⁶⁰

²⁶⁰ <http://bajgy.webzdarma.cz/byzanc/hagia2.jpg>

7.8 Turecká mozaika²⁶¹

²⁶¹ <http://shaolin.geoblog.pl/zdjecie/318407/turecka-mozaika>